

А П Ц С Н Ы

А Қ А З А Р А

ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART

OF ABKHAZIA KUNST DER

ABCHAZIEN فن أبخازيا

ABHAZYA SANATI

А П Ц С Н Ы А Қ А З А Р А

ИСКУССТВО

АБХАЗИИ

ART OF ABKHAZIA

KUNST DER فن أبخازيا

ABCHAZIEN

ABHAZYA SANATI

1 / 2020

Аиубилейтә
тыжымта

...Цстазаарабжак
«Апсны ақазара»
амхурстағы...

ИИРАМШ ЫҖОУП, ИЦСРАМШ ЫҖАМ, ЕС-ИИУА ДРЫЦИУА ДЫНХОИТ!

Аетдәәкәә ззыкоу рыда цсы зхам рзы
ауп... хлахьынтца амаза урт рылашара
иалазџоуп, шака урзааигәахо акара
иуцәыхарахо, ацстазаара нтәара шақәым
агәра удыргалоит. Аамта хьзыдан имџасны
инабжьазлон, уахи-ени дбылларц етдәатцас
иџатцхахо хафылашак иакәымзар. Уи иаамта
шықәсыла иузымшәо, хәаак иузтамықзо
Аамтоуп. Уа антдәамта — лагамтоуп, нтцырей
уратбаарей еилалан ирхылтцыз Етдәә
цсеикәырхаган назаза илашалоит...

...Ахәы харақкәә мцабызшәала
агәыргәәфәхәшей ашәәцхәарей Ацсны
ишахьырыгзоз еицш, ииасхьоу абицарақәә
зегьы ирылыхәхәо иаарылагылоз жәлар
Ртдәицдәә хьызкамшәәкәә инеимда-
аимдо иааргоз ахақәитрахь Аацхьара
даәа зқьышықәсак ахәы харақ иаақәџит.
Атдыхәтәан уи абжы заҳаны, жәлар
ргәатцанза анагара здәицшхаз Владислав
Арзынба иакәхеит...

Ацстазаара акамзаара атцантә аҳаракырахь
ахаларейцш...

...Иара ацстазаара арахәыцгьы —
шьхацамџан — цсра тышак ахықәәф
ифәхтдәар шауа ухамыштүа...

...Аҳаракыра иалкьаз хлантцы дтамлакәә,
тдәџантдәы дшалыхәдамхо удыруа...

...Аҳаракыра унасыцхан, тцака, алақәраф
зыцстазаара чмазара баацсны изхызго рхы
шьтырхырц иахьей-уахей урхапыруа...

...Иахьа уажәраанза угәатца италашо
агәыргәарей, угәы тызшьаауа ахьааи
узцәырызго уцсадгьыл, гба шкәәкәан, апра
иатдәәкәә зхаргылан ицшу, уахь, хыхьынтә
иубартан...

...Нас, зхы иакәитү цша-фыхан Аҳаракыра
уаахшәаны, уцсадгьыл анасыц зқәылашо
кәарак иадугаларц апра иатдәәкәә
мтдәыжәџакәан еитцухуа...

Г. А.

Геннади АЛАМИА. Аказара ахан хытыцэцара	2
Владислав АРЗЫНБА. Ижэытэзатэиу Азия Мац ацивилизация	3
Иура Воронов – 75.....	5
Мира ХОҢЕЛАШВИЛИ–ИНАЛ-ИЦА. Амилаҗ хаҗера зыргауа.. ..	9
Алықса АРГЭЫН. С. И. Ңанбеи ацсуа театри	12
Владимир АҢНАРИА. Леуарса Касланзиа изы ажэа	15
Митра АИҢАР. Иван Еснаҗ-ица Кортуа.....	17
Цьума АХЭБА. Алу цыххааса имцарц.....	18
Рушьни ЦЬАПУА. Агрба Аазиз.....	21
Рушьни ЦЬАПУА. Шэарах Ңачалиа	23
Виолетта ЧЕРҚЬЕЗИАЦХА. Ацсуа сцена ахьзырхэага.....	24
Алықса АРГЭЫН. Збаџхатэра аетцэа еицш ицхоз	26
Боча АҢЫЫНЦЬАЛ. Рацхьазатэи ацсуа сахьаҗыхы	28
Валери ЧОЛАРИА. Анна Аргэын-Коношок – 100	31
Терент ЧАНИА. Ашэа зэыз	34
Гэында АЗЫНЦХА. Зусура зыцстазаараз.....	36
Нонна ТХЭАЗЦХА. Ахьышьтрахь.....	39
Анатоли ЛАГЭЛАА. Маиа Плисецкаиа илацлабуаз Маиа.....	41
Светлана ҚЭАРСАИАЦХА. Асцена зыцстазаароу	44
Валери ЧОЛАРИА. Ақэҗиарақэа рымаза	46
Светлана ҚЭАРСАИАЦХА. Аилибакаара – уи насыцуп	48
Ельвира АРСАЛИАЦХА: «Аус дуқэа хьацхьака ишьтоуп...»	51
Валери ЧОЛАРИА. Амилаҗтэ рҗиара еихазхауа.....	53
Амиран АДЛЕИБА. Ауаы лаша – ауаы аамсташэа	54
Руслан ЧХАМАЛИА. Ацсуара зырҗиаз аказа.....	56
Абаџхатэра – аусура бзиа иабоит	57
ВЛАДИМИР ЗАНТАРИА. Лыхшыџ цдарын, ихаракын лкыбаџ	60
Гарри ДОЧИА. Аибашьра ахроника зегьы 50 карикатура ирҗазеит.....	61
«Шьаратын» акэашацэа Аңсны аибашьраан.....	64
Арифа ҚАПБА. Аскульптор Марина Ешба лпортрет азы цэахэақэак	66
Адгэыр ГЭЫНБА. Ацсуаа реыбҗаказара.....	68
Адамыр ГЭЫНБА. Акультуратэ хҗысқэа	69
Терент ЧАНИА. Уқьаф җазцо аказара.....	70

Ацэа иану асахьақэа, аҗыхымҗақэа:

Актэи адакьаҗы – Цьума Ахэба – 40 шықаса «Аңсны аказара» хадара азызуаз.

Аџбатэи адакьаҗы – Тэмыр Қэычбериа иҗыхымҗа, Г.Аламиа иџымҗа.

Аңшьбатэи адакьаҗы – Ажурнал «Аңсны аказара» актэи аномер ацэа. Асахьаҗыхы Аңсны зэаңсазтэыз Валери Гамгиа.

Аредақтор хада Геннади АЛАМИА

Аредақтор хада ихаҗыцуаџ Гэында АЗЫНЦХА

Асахьаркьратэ редақтор Гарри ДОЧИА

Акэша аихабы Терент ЧАНИА

Акорреқтор Нонна ТХЭАЗЦХА

Амазаныкэгаџ – акьыцхьы Арифа АҚЭСЦХА

Компиутерла аиқэыршэаџ Анжела КЬЕТИАЦХА

Аусеиҗкаџ Диана АГЭМААЦХА

Шықэсыкахь цшынтэ иҗыцуа анаукатэ-популиартэ,
аказараҗцаратэ журнал сахьарк.

Ежеквартальный, научно-популярный, искусствоведческий, иллюстрированный журнал.

Ақалақь Ақэа, Ажэанба имџа, аҗны 9. Аҗел.: +7840 226 00 72.

Город Сухум, улица Званба, дом 9. Тел.: +7840 226 00 72.

Akazara.akazara@yandex.ru

АЖУРНАЛ «АПСНЫ АКАЗАРА» ҒЫҒЫМ АҒАМАНЫҢ 40 ШЫҚАСА ҚИТ

АКАЗАРА АХАН ХЫҒЫЦӘЦАРА

Ишамкә Анцә иишаз ауағы, рацхьзатәи дыргақәаки, сахьақәаки зытцкәа ирнитаз аҕапы лашьца дынтыганы, адунеиахь Аказара дцәырнагеит. Анцәа иишаз дарбанзаалак аказара ишьа иалазәоуп, аус злоу уи ихы ишаирхәо ауп. Иахьа, «афарей ажәрей рыда хьаа анцәа иҳаумтан» хәа зхы зныхәо, еиҳау акгыи иазымхәыцуазаргыи, ирфо иржәуа рыгзмырхарц ишоу ажәлакьаә, ахьча, азахәазаә, абыкатцәә ухәа рказара ахә харакны ишьаны рацхьа ихырхәалароуп. Ахәтырқәтаракгыи казароуп!

Ажәларқәа жәларқәаны рышьақәгылар, азыхьқәа еилаланы азиас ду шрылтцау еицш, азәзәала, гәыц-гәыцла ауаа азеицш казаратә харакырахь рнеироуп изыбзоуроу. Ажәәан иатцоу еиуеицшыым ацсаатә зегьы хазгало хәа икоу мтцәыжәәқәоуп, ашәт хкырацәа зқәиаауа ирзеицшу дгьылуп, аха урт неибанеицшыи ишыкамло еицш, ажәларқәагыи доусы дара рхафәра рымазартә, доусы дара рлахьы-нтца рчацартә еицш алшара рызто рказара ачыдарақәа роуп.

Аказара хақәитроуп, хафәрейқәырхагоуп...

Аказара ашьта знымлаз аамта зхьамцштцас инымәасуеит...

Аказара знымцшуа апцстазаара цшшәыдахоит, итцакыдахоит...

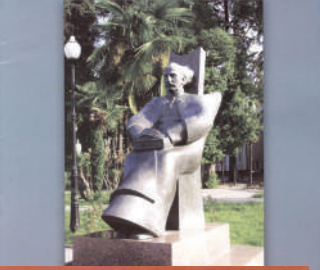
Аказареимдара аныкам фәиарагыи цейцшгыи зыкалом...

Арт, ирхәахьо еитәрхәахьо, еицырдыруа ахшыәтцәкқәа иахьагыи уатцәгыи, аказара знапы алаку реицш, уи аизхазыгьаразы аҕагылазаашьа бзиақәа раццара зтәкцхькәроу зегьы рзы имәәқәтцәганы иказар ауп. Иара убри ауп ажурнал «Ацсны аказара» ахькәкы хадагыи. Иахьысыз ашәышықәса хынәажәеижәабатәи ашықәсқәа рзы имәәцысуаз ацсуа жәлар рмилац – хақәитратә қәцара иалытшәахаз аиааирақәа ируакны икалеит ажурнал «Ацсны аказара» аҕыжьраз ақәтаракгыи. Уи аахьыс ынәеижәа шықәса цит. Аибашьра ашьтахьтәи аамта удақәа рзы, аамтала зтытцра еицкьаз ажурнал аитәтытцра иалагеит. Иахьатәи еиҳабацәк, «иабаҳтәху «Алашарей» «Ацсны аказарей» ртыжьраз ацара аныхра» хәа шырхәо еицш акәымкәа, Владислав Арзынба ускан дзацхьагылаз ацсуа хәынтқарра аиҳабыра аибашьра иахзаанагаз адоухатә ааха ду аитәшьақәыргылар ада Ацсны ахәынтқарратә цейцш шамоуа иазхәыцны иалдыршеит ажурналқәа әәцхьа ртытцра еицш, атеатр ацхьа инаргылары, егырт аказаратә коллективқәа зегьы ацстазаарахь рырхынхәра. Ари, хәцсад-гьыл уатцәтәи амшаз агәыцра узтоз ус дуззан.

Ацоурых иара ила иалагазшәа цхьазаны, уаанза иказ акгыи хәтыр ззақәымтцаз иацсоу хәа акы изыкатцаран дыкьазам. Өынәеижәа шықәса раахьыс итытцхьоу «Ацсны аказара» адакьақәа еихыршәшәо уфьינוухар, ацсуа казара хазынартас иазыкалаз ажурнал иахьа уажәраанза знапы итцызхуаз зегьы рәәцхьа умхырхәар залшом. Рацхьатәи аномер инаркны өынәажәа шықәса уи иахагылаз ашәкәыәәи ду Цьума Ахәба ибаәхатәра ачыдарақәа аныцшит здакам атыжьымтә. Ицсадгьылы ижәлари рахь ибзиабара, урт рцоурыхаз агәадура, иахьатәи рыцәгьейи рыбзиет рыцеишара, уатцәтәи рцейцш азхәыцра илымшашаз илдыршеит. Уи идыруан адоухатә ханхьытцәцара зыргылаз ижәлар цсра шрықәым. Уи идыруан узлакоу зыбзоуроу узымдыруа агәхаштра зыхәашь уеаноута фәахьыра умоуа ушызуа. Убри ауп, ажурнал, ижәытә-затәиу хцоурых ашьатақәа инадыркны, жәлар рәәцыцтә хәамтәқәа роума, хөыра ашьатаркцәа роума, хкультура иацтәи иахьатәи ацәтәышьакақәа роума, ажурнал адакьақәа ркны ртыц ааныркылартә изыкаитцаз. Ажурнал адакьақәа хәжәлар рдоухатә хафәра знубало саркьаны ишыкалаз еицш, хцоурых тәула иацсоу аҕейцш харакы азы гәыгьафьыран икалеит. «Ацсны аказара» өынәеижәа шықәса ахьтцра иазкны аиубилеитә тыжьымтә аиқәыршәара ханалага, уи ианылахьо аөымтәқәа ак ааста ак еиғьны, иалхьра хзымдыруа хәатәгылеит. Иҳамоу алшарақәа рхәаа хәәтәкзаны, еиуеицшыым ашықәсқәа рзы хжурнал адакьақәа ркны икьыцхьыз, аөымтәқәа акык-әбак афьыцқәагыи налатцаны ишьәыдағалазар, зейцш сахьа еибгак шәәцхьа иаагылар хтәхын. Нелли Ешба, Дмитри Кәартаа, Хәыта Цьапуа, Разынбей Агрба, Михаил Мархолия, Валери Гамгия, Станислав Иуанба, Сергеи Габелиа, Виссарийон Цьыцьба, Лиалиа Хәырхәмалццә, Зоиа Цьынцьалццә, Вадим Судаков, Нодар Цанба, Нора Цьынцьалццә, Томас Кәакәасқьыр, Витали Цьениа, Сергеи Сақаниа, Мажара Зыхәба, Едуард Бебия, Кандит Тарба, Уасил Царгәыш, Канстантин Ченгелиа, Отар Хәынтцариа, Валери Ақәба, Сергеи Чкотуа, Цьансыхә Чамагәуа, Лиудмила Гәынба, Хьыбла Герзмаа, Алиса Гьыцба реицш икоу азәырфьы аказара аусзуцәа дүкәа рыцстазаара, рырфәиара еилыхьа изныцшыз ахәамтәқәа ршәыгақәа агымхар ауамызт ари асахьа. Иагьа ус иказаргыи, иара аамта ахафәра аныцшит хәа хгәыцуеит. Хгәы иаанагоит, ажурнал ианылахьо зегьы, еилыхрада, хаз шәкәны ртыжьра аҕахуп хәа. Уи хцоурых иахәтәкны икалароуп.

Геннади АЛАМИА,

ажурнал «Ацсны аказара» аредактор хада

Владислав АРЗЫНБА

ИЖЭЫТЭЗАТЭИУ АЗИА МАЧ АЦИВИЛИЗАЦИЯ

Азия Мац (даеакала Анатолиа) – ижэытэзатэиу, Мрагыларакы ихадоу ацивилизацията центркэа ируакуп. Ари арегион афы рапхьазатэи ацивилизациякэа рышьақэгылар Анатолиа акультура-тэурыхтэ феиара зеггы иабзоурахеит.

Ижэытэзатэиу аепоказы ҳера калаанза VIII–IV ашэышықэсақэа рзы ара ишьақэгылеит анхамөафы ихадоу акультура-тэ центркэа (Чаиуниу – Тепеси, Чатал–Хиуиук, Хаңылар), урт шыа-тас ирыман адгьылкэаарыхреи ара-хэаазареи.

Атоурых ускантэи аамтазы, ижэытэзатэиу Мрагыларакы атоурыхтэ-культура-тэ феиарақы Анатолиа атдакы злаарцшхоз, Азия Мац акультура-тэ центркэа егырт агэыларатэ областкэа ирыртаз анырра мацарала акэмызт. Агеографиатэ тыд иабзоураны, Азия Мац маншэалан акультура-тэ еихьзарақэа еиуеицшыым ахырхартақэа рыла реимадаразы.

Анатолиақы рапхьазатэи ахэын-тқаратэ еифкаарақэа анцэыртцыз ҳэа, анаука макьаназы ииашатцэкыоу адыррақэа амам. Ихыткаалатэым аршақатгақэа излаҳдырбо ала, икалап ицэыртцзар ҳера калаанза III ашэышықэсақэа рзы.

Хатала, ари амыза алкаа кауцар аеуит аккадктэи алитература-тэ нтамтақэа шыа-тас икатцаны. Уака иахэоит, Анатолиатэи аккадктэи атуцьарцэа рхэаахэтра-тэ усуреи, ижэытэзатэиу Саргонеи Нарам–Суени, Азия Мац ақалақ-хэын-тқаррақэа рхагылақэа ирфагыланы арратэ қэгыларакэа ртэы. Ари еилкаа-хеит хетт бызшэала иоу антдамтақэа ирыбзоураны.

Атқак ду рымоуп, ҳера калаанза III ашэышықэса азбжазы, ақалақ-хэын-тқарра Ебла акнытэи шақатра зуа асалшыратэ таблицақэа. Урт ашырақэа идырцабыргуеит Еблони, Асадатэи Сириеи, Месопотамиа апункткэеи, Азия Мац ахэаақэа ир-

зааигэаз – Каркемиш, Харран, Уршу, Хашшу, Халха рыбжыареи ишыказ иғэғэаз ахэаахэтра-тэ еимадара.

Ихьшэаны, абартэи, егырт мэрагыларатэи областкэеи рфы ажэытэ-хеттэқэа, анафсан, арыц-хеттэи ақ-цэа имөапыргон арратэ усурақэа. Атдыхэтэан, арт областкэа Хеттэи ахэын-тқарра иалалеит.

Хера калаанза III ашэышықэсазы Азия Мац ақы ақалақ-хэын-тқаррақэа рыказаара дырцабыргуеит Анатолиа адгьылкэыцшыларакы ицшааз ашырақэа ранализ алтцшэақэа («каппадоктэи атаблицақэа»). Арт аусура-тэ қбаадкэеи асалам шэкэқэеи цшаан Азия Мац ахэаахэтра-тэ центркэа рфы, урт ҳера калаанзагы XIX–XVIII ашэышықэсақэа рзгы уа икан. Урт еиқэыршэоуп салшы-рала, аккад бызшэа ажэытэ-ассириитэ (ашшуртэ) диалект ала. Арт ақбаадкэа ирызуз анализ ианар-цшит, ахэаахэтыөцэа русура хыла-цшра шазыруаз атыцантэи анатолиатэи қалақ-хэын-тқаррақэа рхагылақэа. Атэымдгьылтэи ахэаахэ-тыөцэа атыцантэиқэа ахэаахэтра азин рыртарц азы ашэахтэ рзыршэон. Имачыз азиатэи қалақкэа рхагылақэа рхы иадырхэон ирымаз азин атауар аахэаразы.

Азия Мац ақалақ-хэын-тқаррақэа ҳера калаанза XIX–XVIII ашэышықэсақэа рзы рполитикатэ еилазаара афеиашыа злаказ ала, иубартэ икоуп, ашшуртэ хэаахэтра-тэ центркэа Азия Мац ақы, арт ахрақэа рапхьа ишы-шьақэгылаз.

Ахэаахэтра-тэ центркэа русурақы ароль гэгэа нарыгзон атыцантэи атуцьарцэа: ахеттцэа, алувицэа, ахаттқэа. Урт рхыпхьазарақы икан

Асадатэи Сириеи, Асадатэи Месопотамиеи реицш, Азия Мац акынтэигы атуцьарцэа – хурритцэа. Анатолиака урт иааргон абей ахитонкэеи. Аха ахэаахэтрақы ихадаз металлқэан, мэрагыларантэи атуцьарцэа иааргоз акален (олово), Мрацашэарантэи иааргоз – абөей аразыни. Аинтерес ду аадырцшуан ашшуртэи атуцьарцэа даеа металлк ашка, уи зтахыз рацэафын; ахэ 40-нтэ еихан аразны ааста, 5–8-нтэ еихан ахы ахэ ааста. Атдыхэтэантэи ашықэсқэа рзтэи атцарақэа изла-шьақэдыргэгэо ала, уи – аиха (железо) акэын. Уи артэашыа рапхьа изтаз ахеттцэа роуп. Убри акнытэ, аметаллургия аеицнахит рапхьа Апхьатэи Азияқы, нас Евразиа. Излаабо ала, Анатолиантэи аиха алгара азин рымамзар каларын. Уи агэра хдыргоит, изныкымкэа контрабандала алгара атэы зхэо ашырақэа.

Ахэаахэтра мөапысуан аидара шытызхуаз апстэқэа, еихарак дамассктэи аеадақэа рыла еиқэыршэаз акараванкэа рыцхыраарала. Акараванкэа идумыз аитатрақэа рыла иныкэон. Идыруп 120 аанфэа-сыртақэа рыхьзқэа, Асадатэи Месопотамиеи, Асадатэи Сириеи, Азия Мац мэрацашэаратэи ахэта ашкеи рныкэарақэа раан.

Ассириитэ хэаахэтра-тэ центркэа рыказаара атдыхэтэантэи афазаан, иубартэ аеартцисит Анатолиа ақалақ-хэын-тқаррақэа рхагылақэа аполитикатэ цхьагыларызы рықэцара.

Аамта рацэа зтазкыз ақэцара ашьтахь Анитта, ақалақ-хэын-тқарра Хаттусу импыцнахалеит, ирбгеит, феыц ауаа рнырхара азин римтеит.

Уи Несу инапағы иааганы, хетт бызшәала ицәажәоз ауаапсыра рыла итыргәтә тыцны икаитцеит. Ари ақалақь иабзоураны, ахеттцәа рхатқәа рбызшәа несиитәи ма канес-сиисктәи хәа ахызыртцәо иалагеит. Анитта илиршеит Пурусханда ахагылаф ииааира. Имчра ашьтацара иаршахатганы, уи Анитта изааигеит амчра атрибутқәа – аихатә трони аскипетри.

Ицшаауп акама, асыра маң зну, уа Анитта ихыз арбоуп. Питханей Аниттеи иқәғиараз реибашьра атоурых атәы хара иахдырит Хеттәи ахәынтқарра архивқәа рғы ицшааз ақбаадқәа ркынтәи. Ари ахәынтқарра шыақғылеит Анитта идхәалоу ахтыскәа рышьтахь, иныкәырцшшәа, 150 шыкәса рышьтахь. Анитта ихагыларей Хеттәи ахәынтқарра ашыақғыларей ирыбжьанакуа аамта атәы асыратә қбаадқәа рғы иарбазам. Икоуп агәаанагара, Хеттәи ахәынтқарра ашыақғылара хәра Калаанза XVII–XII ашәышықәса асоциал-экономикатәи, аетнокультуратәи, аполитикатәи процессқәа ирылтшәахеит хәа.

Хеттәи ахәынтқарра атоурых атәы зну асыратә документқәа – асалыратә таблицақәа цшаан хшәышықәса алагамтазы Хеттәи ахтнықалақь Хаттуса архивқәа рғы (иахыатәи Богазкеи – Анкара 150 км. иацәыхараны). Ааигәа, Азия Маң иатәу атың Машат – Хиуиук, ақалақь

Зиле иацәыхарамкәа ицшаан даеа хеттәи архивк. Хаттус ицшааз жәаны-зқьла асалыратә текстқәеи афрагментқәеи ирылан атоурыхтә, адипломатиатә, азинтә, аепистолиартә, алитературатә текстқәеи, атцастә цакы змоу ақбаадқәеи (аныхәарақәеи ашырақәеи рыхцәажәара).

Асырақәа реиҳарак хетт бызшәала еикәыршәоуп, егырт – аккадтә, алувиитә, апалаитә, ахаттә, ахурритә бызшәақәа рыла.

Хеттәи архивқәа ирылаз ақбаадқәа зегьы ғын ачыда форма змаз асалыралә, уи ашшуртәи ахәа-хәтрәтә центрқәа русуратә қбаадқәеи, рысалам шәкәқәеи злафыз аорфография иеидшымызт. Икоуп агәаанагара, хеттәи асалыра, Асада Сириатәи ахурритцәа рхы иадырхәоз ажәытә – аккадтәи асалыра иам-цсахуп хәа.

Хеттәи асалыратә бызшәала ифыз атектқәа 1915–1917 ш. рзы адешифровка рзиуит мрагылартәи абызшәақәа рытцәафы, ачех Б. Грозны.

Хеттәи ахәынтқарра атоурых иахыатәи аамтазы иршоит х-периодкны: Ижәытәзатәиу, Ибжьаратәу, Иғыцу ахра хәа. Ижәытәзатәиу ахеттәи ахәынтқарра ағиара (хәра Калаанза 1650–1500 ш.ш.) здырхәало Хеттәи ах Лабарна иоуп. Аха ихызала еикәыршәоу ақбаадқәа хәа акгы цшаам.

Хеттәи ахра ахәынтқарратә система ашыақғылашыа иамоуп аспецификатә чыдарақәа. Атәыла ахагылаф хаттәи ахылтшытәра табарна (ма лабарна) атитул иман. Уи инаигзон арратә, акультуратә – динтә, азинтә, аэкономикатә функцияқәа. Ахднаиваргыланы, еихарак акульт асферағы, ароль хада налыгзон, хаттәи атитул тавананна ныкәызгоз ахкәажә.

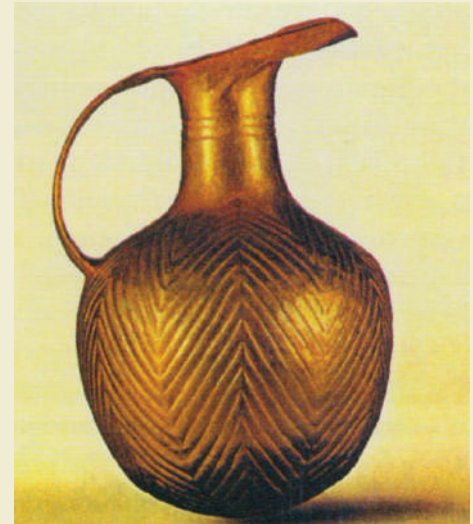
Ахи ахкәажәи рымчра ахеттә уаажәларрағы иаман асакралтә казшыа. Ахи ахкәажәи акультгә-религиатә функцияқәа рынагзара ахә ршьон атәыла абарақьатреи ауаапсыра рыбзазашьейи рырманшәалара иацхраа-

уа акы акәны.

Хеттәи ахәынтқарра атоурых зегьы – хыцхьазарала ирацәаз айбашьрақәа иртоурыхуп.

Хеттәи атоурых иадыруан зеицш-камлац ашьтытреи акаҳарей рпериодқәа. Лабарней Хаттусили I рхаан, атәыла Хатти ахәаақәа еитдыхын «амшын инаркны амшынынза» (уи иаанагоз, Амшын Еикәа инаркны Адгьылбжьаратәи амшын акынза акәын). Хаттусили I инапағы иааигеит алада-мрацашәаратәи Азия

Маң ихадаз аобластқәа. Асадатәи Сириағы даиааит амчра гәгәа змаз ахурриттә-семиттә қалақь-хәынтқарра Алалах, иара убас, ацентр дукәа ҫба – Уршуи (Варсува), Хаттуи (Хассува), нас далагеит Хальпу азы краамта ицоз айбашьра. Ари атыхәтәантәи ақалақь инапағы иааигеит Хаттусили I ишьтанеиуаз Мурсили I хәра Калаанза 1595 ш. Мурсили иара убас инапағы иааигеит Вавилон, ихирбгалеит, амал ду игеит. Телепину ихаан, ахеттцәа рнапатқака икалеит астратегия аганахыала ихадаз Азия Маң аобласт Киццуватна.

Арти, егырт арратә қәғиарақәеи ирыбзоураны, Хеттәи ахәынтқарра, Ааигәатәи Мрагыларатәи ахәынтқаррақәа рғы зегь реиҳа амчра змаз акакәны икалеит.

Еихарак аиааира дукәа ган ағыц Хеттәи ахра апериод аан. Суппилулиуме I ихаан.

Еитәганы, акыыңхь иазлыр-хиеит Гәында АЗЫНЦХА.

2010
№ 2

ИУРА ВОРОНОВ – 75

Иура Воронов иңсы таны имши пра азгәахтөзтәгьы, идьсныхәалон аңсышәала, издыруеит игәы ишахәоз, избанзар, изныкымкәан ихәахьан: «Аңсны аурыс бызшәа шәартәзам, ишәартәу аңсуа бызшәа ауп» – хәа.

Уи дрецуан аңсуаа еиқәзырхаз аурыс интеллигентцәа дуқәа: Иван Бартоломеи, Услар, Уварова ухәа уб. егь.

Иура Воронов дзыхшаз, дзаазаз иан гәакьа леиңш бзиа ибон Аңсны, бзиа ибон, хәаас иман Аңсны ажәытә-афәтә. Аңсни Кавкази, тоурыхла иңсадгьылыз Урыстәыла мацара ракәым, ишырхәо еиңш, «У него было планетарное мышление». Уи дахьыркьаны амыкәмабарақәа дрықәшәахьан, дыкәацаланы аума изааргахьан. Иңстәаара азкын Аңсны ахьчара. Убри акәын еиҳарак еидыкылоз Владислав Арзынбеи иареи. Изныкымкәа инаигзахьан идцәкәа. Иаазгоит ә-фьрңштәык: Аиба-шьра алагара шықәсык анахьй, Воронови сареи Ленинград хишьтит аиңыларахь. Уи мәаңысуан Александритәи асобор ду акны. Иура Воронов итәмбо ашьха зыр-фаш дафьзан. Акорреспондент диа-цәажәарц анылтахха, ифны илымаз

азйаара лымихын, адырфәены ашьбыжь илтиҕеит.

Афбатәи афьрңштәы. 1995-тәи ашықәс фьыц Шәацаа ирыдахьыхәаларц Арзынба хишьтит Иура Воронови, Владимир Зантәриеи, сареи. Мышкы иалагзаны Иура имәаңигеит 4–5 еиңылара, аицәажәарақәа. Сөыза Олег Шамбеи сареи Иура Воронов цусумтәкәа тхажьит: «Боль моя, Абхазия», «Драма Клухорской Военно-Сухумской дороги», «Колхида на рубеже средневековья». Ихәатәуп – аспонсорцәа аишьцәа Сангәлиааи Вахтанг Қьецбеи шракәыз.

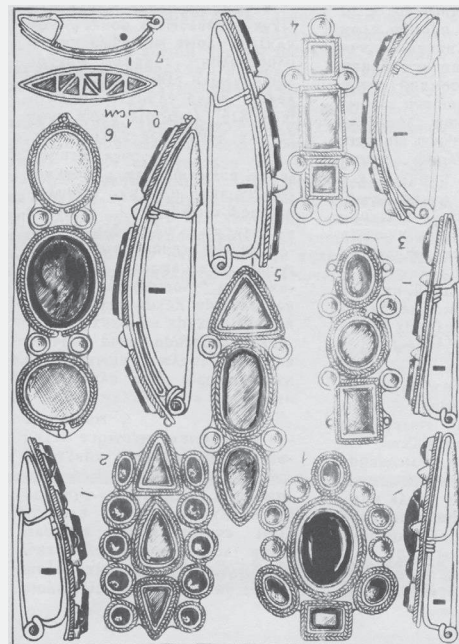
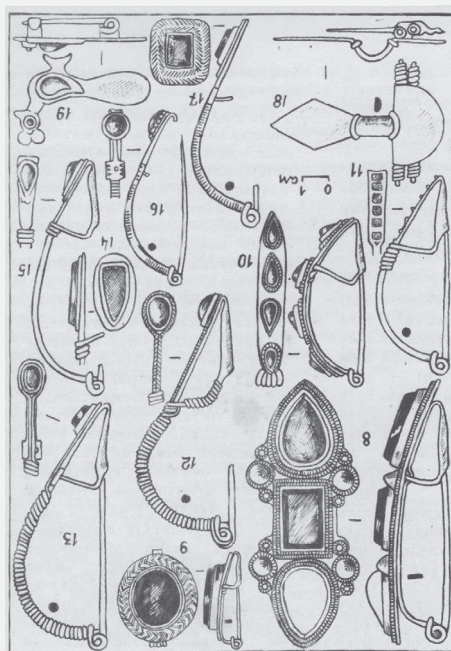
Айыхәтәан ифызак иаҳасабала итәбуп хәа расхәоит Аңсны аиҳабыра, цусумтәкәа ртәыжьра иахьадгылаз, убасйәкьа итәбуп хәа расхәоит аиқәыришәафцәа, аха ирзымдырқәо, ирымазам Иура Воронов иҳәамтәкәа, ифымтәкәа, еиҳарак, аңсышәала икьыңхьу, икоуп Аңсны ирымбац итәыхымтәкәа. Уртқәа нхьатәи усуп...

Ць. АХӘБА

АПСИЛАА РКАЗАРА

Апсилия – ажәытәзатәи аңсуа политикатә шықәгьылара иаз-

ку рацхьазатәи аҳәамтәкәа хцы-лоит хәра актәи ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа рзы, Визуви аныткәац, итәхаз, зыхьз-зыцша ахара инафхьаз римтәи агеограф, атоурыхдырфөи иацтәмтәкәа рфь; еиҳа ихьшәоу афәктқәа – хәра VIII-ашәышықәсәзтәи ахтысқәа ртәы зыфәуаз ашықәсәнтәфцәа русумтәкәа рфь. Ахьз «Апсилия» акнытәи иаауеит хәа угәахәыртә икоуп амифтә фьирхатца Аиет ичкәын Ацсырт ихьзгьы. Плинии икынза акырза шыбжьаз, ақыртәуа хьтцхьыртақәа излархәо ала, ицәыртцыз ари ахьз арака еиқәхеит аҕиара зцыз абжьаратәи ашәышықәсақәа (XI–XIII) раантәи «Ацшылетәи», «ацсара» хәа формас иаманы. Иахьа уи лакфакрак ақәымкәа иаабойт аңсуаа рхатәыхьз «аңсуа» афь, Аңсны ахатә ахьз иаанагогьы «аңсуаа ртәыла» хәа ауп. Римтә-византиатә хьтцхьыртақәа излархәо ала, Апсилия иамеханакуан хәамтәзтәи Аңсны АССР ацентртәи мрагыларатәи ахәтә (Афон-Фьыци Очамчыреи рыбжьара амшын цшәхәа иаватцаны, Кавказтәи Ашьхеибаркыра хада инатцакны, Марыхәи Клыхәреи ашьхакацәарақәа рыбжьара). Рацхьаза уи аполитика-

ргылан VI ашәышықәсазы. Археологцәа ирыцшааз аматериалқәа ацсуаа зхылтцштыроу ртоурых хьзырхәага адакьақәа рацәаны рзырхынхәра ахьхалдыршо анаоҭсгы, акырза ацхыраара хартит абри атоурых аспект хадақәа руак – акультуреи уи иамадоу ацсилаа рказареи – реилкаарағы.

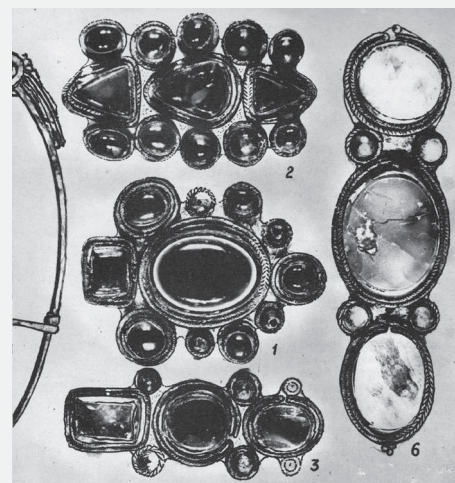
Ғырцштәыс иаагозар, 1980 шықәсазы Цибилиум абааш аоцарақны ацшаарақәа рымәацгараан (рыцхәла иатданакуеит хәра хәра 550-тәи ашықәс) ахацшәа ду ацәыхақәа ирылақбааит ашьабста атәыәа иалхыз ашьыршәыр. Уи адәахтәи аган цырцыруа ицәуп, антцәамта тақәкәаны, насгы мацк агәы аалганы икатцоуп. Агәтәны акәацқәа иреицшу, итцәи-тәиуа цәоу-

тәи акультуратәи центр ыкан Цабал. Ашьтахь ари ацентр ииагахеит абжарашәышықәсатәи Цхумка – автономтә республика уажәтәи ацтнықалақь Акәака.

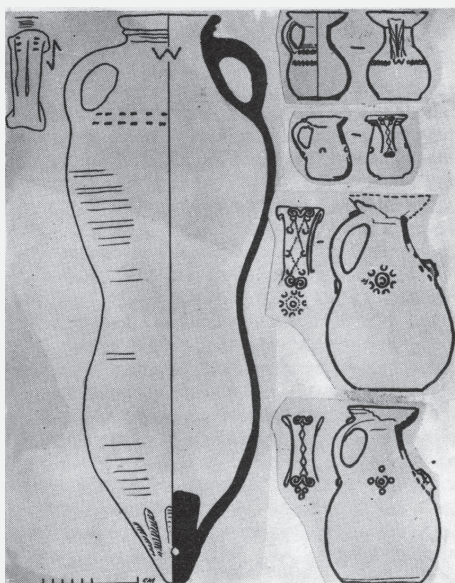
Ацсны зегьрейха иблажкыгоу атыц цшзарақәа ируакуп Цабал. Арака атыхәтәантәи ашәышықәсақәа рзы гәтакыхырхартала археологиатә цшаарақәа мәацырғахеит атцәаоцәа азәыршы (И. Гзелишьвили, М. Трацш, Г. Шамба, М. Гәынба, О. Бҕажәба, Н. Шенкао, В. Логинов, Л. Хрушкова ухәа егыртгы). Урт имәацыргоз атцәаратә усурақәа зегьы дрылахәын абарт ацәахәақәа равторгы.

Шьтарнахыс Ацсилаи ахьз азәгы ихағы изааиуам ахәы харақырақәа ркны зыг-зәы амхәо абаа цыгәеыхақәеи, мамзаргы амхурстақәа ркны тымра-тымра ирцыхәашәо аирыз цәқәа ркәырчахақәеи иреизгартә тыц мацараны.

Ацсилаи хабла иаахгылоит ишәтыкакачуаз, ауаа рацәа ахьынхоз, урт амақәа рыла иахьеиадаз тәыланы, адгьыл иашьагәытыз ракәзаргы, экономикалеи, культуралеи, зны-зынла политикалеи ирымадан ргәыларатәи атерриториакәа, зегь рацхәаза инаргыланы, римтәи византиатәи аимпериакәа. Ацсилаи атоурых ағы акрызтцазкуаз ароль наназон Клыхәратәи ашьхахытыртатә мәа, уи заатәи аетапқәа раан еиманадон амшын пункткәеи Нхытц-Кавкази, VI-VIII ашәышықәсақәа рзы Византиеи Китаии еимаздоз Абырфын мәа дузза даараза атцакы змаз уи амахаастақәа ируакын. Ацсилаа ирықәманшәаланы амаархы иадырхәон атәым тәылақәа ркнытәи абазаратә аалытцқәа анааргоз. Ишьақәыргылоуп Ацсилаи ацәа рахтынра шыказ Шьапкы ашьхағы, Цабал агәы акынтәи аладамраташәарахәала цш-километр акхараны. Нхытц-Кавказ аганахьтә абри ахтынра ақәыларә иацәызыхьчоз агарнизонтә хьргәгәартә хада

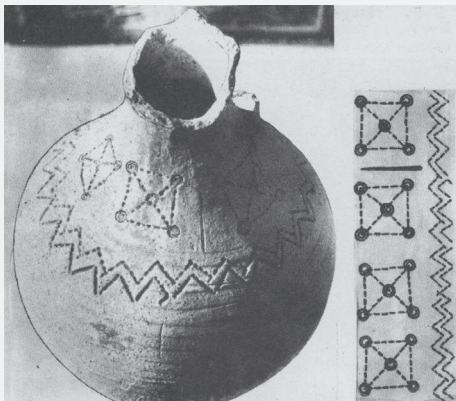

харла ихыркуп, акымкәа-әбамкәа ацәахәақәа алдоуп. Хыхь икоу акылтцәарста амыштықәтә хәта аканал иамадоуп. Анкьа зны абри аканал итазар каларын ашьтыбжәтә кылхаразы итацканы икатцаз амәлых рыцтә хәычы. Ашьыршәыр аганағы, акылтцәарста хада иакараны икоуп зцакы шьақәыргылам даәа кылтцәарста хәычыгы. Хгәаанагарала, акылтцәарста анацәкыс анақәыгәгәалак, ашьтыбжә гон хрыжь-хрыжь, убриалагы ишьақәдыргылон ацқәареи амчи. Макьназы абри амузыкәтә мыруга Ацсны иакызатцәыкны ирцыхәашәахьоу

пшаахуп. Ацсилаа рказара егырт абакақаа зегь реицш ахархээратә казшыа рымоуп.

Аказара абакақаа, акультура иахәтәкны излакоу ала, зегь рацхьаза инаргыланы, ирныцшуеит аекономикатәи, идеологиатәи, аполитикатәи хырхартеи репоха аөазара. Ацсилаа зынза ирыздыруамызт «аказара аказаразы» хәа икоу аилкаара, аказара еиуеицшым ахәтақаа (аформа, ахартәашыа ухәа егыртгыи). Иахьа хрыхәацшуазар, аферрцшзара мацараз ианапыртцоз аамтазы апрактикатә хархәара гәгәа рыман, избанзар, уажәы рацхьазатәи зтқакы хцөызхьоу, аха макьаназгыи хәтыр зқәахтц атқас-қабз аарцшыган, ихәтырқәтаган. Ацсилаа рказара ахархээратә казшыа ауп изыхкьаз уи

хьызхәала хьзык амамзаарей цкарак аеақыршәаны афеиарей. Хара иахдылазом хаамтазтәи ацакы рытаны хазхәацшыша, зхатә чыдара змоу, аформей ацтаки реицгәтәра зөазтәылхны иашьтоу асахьатыхьөцәа. Ацсилаа таацәараццхьаза рыбазарафәы рхы иадырхәон аказацәей анаптәраөцәей раалытқәа. Абри атагылазаашыа иацхраауан Ацсилаа атоурых зегь афәы еиқәхаз атыцантәи ауаацсыра рсоциалтә еиқәкаара аррадемократиатә казшыа. VI ашәышықәсазы Ацсилаа аөнытқәа ицөырцуеит мехакыла акырза идуу архитектуратә ргыламтақаа, урт ирны-

цшуеит атәыла арфеиарафәы аетап фыц ишанылоз, Византией иарей реизааигәахара, ақырсианра алацәара, заатәи афеодалтә еизыказаашыақаа рыфеиара.

Ацсилаа аказарафәы иалкаазар ауеит хәа хгәы иаанагоит х-хырхартак: анхамөа-базаратә казара; аихаза иалху асычагақәей ацәашәтәтәы ахәтақәей ирызкыз аказара; архитектура. Абарт ахырхартақаа харзаатгыларц хтахуп астатиафәы.

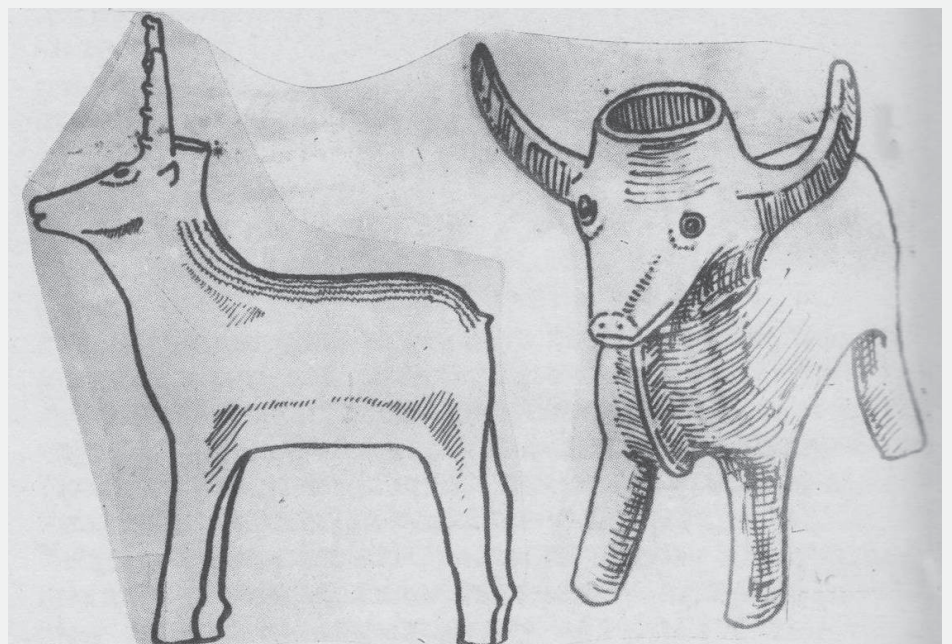
АСАХЬАРКЫРАТӘ КЕРАМИКА

Афахәы ахатә иахәоит, даеакы еицшым ахатә чыдара амоуп ацсилаа ркерамика. Атцыхәтәантәи ашықәсқәа ирылагзаны, Цибилиум имөацгаз ацшаарақәа ирыбзоураны, иаарцшуп 600 инарыцны еиуеицшым анышәацшызытә лыхымтақаа, урт реицхаразак III–VI ашәышықәсақәа ирытцаркуа атыцантәи аказацәа ирнапкымтоуп. Иарбанзаалакгыи алыхымта лымкаала игәцаракны икатцоуп, акыцлыхтә казара иарфеиамтоуп. Ианыцшуеит, аказацәа реицш, дара рхархәаөцәагыи, рхәыцшыақәей рдунейхәацшышыақәей. Рыццарас икалаз, аказартақәей анышәа-

цшызыртақәей Цабал иахьацанакуа иахдыхьамшәацт. Аха иазгәацазарц ахәтоуп ааигәа Ацара ақытан ишырыцшааз анышәацшы ахьытырхуаз атыц, уака иахбейт VI ашәышықәса агәтаны икатцаз ахацшыақәей егырт акыцлыхымтақәей. Изыкызгыи Цибилиум ауаацсыра ртахрақәа ртак акатцара акөын. Аха иахдымлазейт еицырдыруа ацсилаа рхацшыақәа рхьытцхьрта зну акызатфөыкгыи. Ахацшыа ахатәбзиарала хәхәацшуазар, ацсил хәцшыазыөцәа ирдыруан еиуеицшым ахацшыақәа ахархәашыей уи ганрацәала аус рыдулашыей.

Аматцугатә хәцшыа матәахәқәа рахьтә ирацәоуп инапыла-

катароугы. Ацсилаа рнышәацшы-зратә аалылымтәкәа рҕы икоуп акрыфарей, аматдурей, атдас-кыабз ақәныкәарей раан рхы иадырхәоз ачыс матәахәкәа. Анхашәа-чашәатә цтәзаараҕы рхы иадырхәоз аматәахәкәа рызкын абаазатә-кәеи иҕыпуаз аалытқәеи рытәахра, рымәангара. Ацсилаа рхацшыа ду ирацәаны итазон. Урт ахыбракәа рыһнытқәа ижны итартон. Убри азыхәан акәын рацәак имыртбаацәакәа, иаазпаны изыкартцоз, уарлашәарла акәымзар, хтцара рцшзагакгы зарымтцоз, атцан цыара нацәкысла итадырҕылазшәа ирбоз анаптцаракәа ракәымзар. Аха ахацшыа ахәамци ахи асахьаркыратә ҕычара аганахыала еиха игәцараркуан, урт ирныртцон азы угәалазыршәо, еишьтала-еишьталаны инеиуа ацәкәырцәкәа. Ахацшыа ахәамц иҕацәхыкны, ахәда иазааигәаны ианыртцоз адыргакәа аказацәа рнаптцара акәзар калап хәа агәаанagara ыкоуп. Аха урт реиуеицшымрей ртцәки хәынцәамтәк змоу аецәкәа, аромбкәа, ақырсианра аналадыртцәа инаркны – ацбаркәа азин хартцит иахәарц абарт адыргакәа зегьрацхызагы ирныцшуан хәа «атыцантәи амтцаныхәаратә культкәеи, адунеихәацшышыақәеи» (В. А. Логинов).

Абзазараҕы рхы иадырхәоз даеа мыругак – зхатә чыдаракәа змаз ацсилаа рхацшыақәа ирыман ахырчара кыакыи амаа хәыцкәеи. Урт ахацшыақәа кәтаҕьтдас икәымпылын, итбаатыцәын, рыхәдакәа даараза идуун. Урт цәҕылатцәкыа иманшәалан арахәаазаратә нхамәаҕы, ҕырцштәыс иаагозар, ажәкәеи ацмакәеи анырхьоз. Аестетикатә хартәашыа аганахыала иалкаатәуп ахацшыа амаа хәыцкәеи ахи ахәамци ахыеицшыу ахәтеи. Амаа аганкәа рҕычон ирхәырхәны икатцаз цыоухарла, урт рхыхь – акултгә кәзшыа змаз адыргакәа.

Ахацшыа ахы акәшамыкәша ианыртцон ацәкәырцәкәа угәа-

лазыршәо ацыоухаркәеи еиуеицшым еҕьрт ацыоухартә-култгә мотивкәеи.

Ацсилаа ркермикатә казараҕы имацым атыц ааныркылоит амфоракәа. Абри даеакы иаламәашыо хтысуп, избанзар, иаанартшуеит Амшын еикәа аҕыкәантәи ауаа-цсыра знызатцәык рхы ишадырхәоз абри зхатә чыдара змоу абырзен форма, насгы урт шаҕымцшыз IV ашәышықәсазы Алада-амшынеикәаҕыкәантәи аказацәа рмодель. Ацсилаа абри амодель цсахрада ирыдымкылакәа, ихадыртәаит дара ркәзшыа зныцшуаз адыргакәа ры-

ла. Еҕьрт ажәларкәа ркны амфоракәа рхы иадырхәозтгы мшынла аидара анымәаныргоз, ашьха тыцкәа ркны ацсилаа урт рылатцәаны икан. Иахыа ирацәаны иахдылоит аамта ицәнартцәаз, зытца кылтцәаз амфоракәа. V ашәышықәса алагамтазы урт мөхакы тбаала ироуз ахра-рхәара шахатра ауеит ускан ацсилтә-византиатә еимадаракәа аҕәҕәахара ишаҕыз.

Ацсилаа рыбзазараҕы атыц ду ааныркылон ацхалкәа, ачанахкәа, асаанкәа, ахраҕакәа ухәа еҕьртгы. Аха убарт рахытә зегьрейха ирылатцәаны икан цыарак амаа змаз аирызкәа III-IV ашәышықәсақәа рзы роура еитцыхны рытца тшәаны икартцо, цәкәырпатцас ацәахәкәеи еиуеицшым адыргакәеи рныртцо иалагеит. V ашәышықәсазы рформа даеакала аҕацсахит – ахәамц

цәкатәи ахәта тбаахеит, аха аформа шытнахит, иҕычахеит ара-хәаазаратә культ иадхәалаз еиуеицшым асахыақәа рыла. Лымкаала аз-ҕылымхара иацсоуп ауаса атәыҕақәа рыла ихдыркуаз, ацкәа змаз мхәырла ацәахәкәа зныртцоз амаақәа.

Абарт реицш иказ адыргакәа иара убас мхәырла ианыртцон амаа ахыҕакыз атцәкатцәкыа. VI ашәышықәсазы абри аформа ахатыцан ицәыртцуа иалагеит иаазыхәхәаны икартцоз, ақырсианра аныррала амтцаныхәаратә символ зцәызыз, убри иахкыангы аестетика аганахыала ихысхәахаз аирызкәа.

Ачысмаҕәкәа рахытә иара убас иалкаазарц ахәтоуп хыхь зызбахә ххәаз абзазаратә мыругакәа реицш, напылатә хтцара цшзақәа зныртцоз адыргылақәа, акәцыалкәа ухәа еҕьртгы. Урт рынагзашыала ахәса ирнапкымтазар калап хәа агәаанagara хәмоуп, избанзар, цыара-цыара иахдыхыашәо ахәса ирыкаттамтаны урт ирну ацыоухаркәа рыла лакәаааа иаххәарц халшоит ацсил цхәыс аестетикатә азара бзиа лыман, уи иабзоураны аус здылулоз аматәар агәыкра атцалон, мыч чыдак аиуан хәа.

Атдас-кыабзтә матәахәкәа рхы-цхыазара иатцанакуеит Шыапкы абааш амцантәи ахатгәын аҕы итырхыз ацәи ашьабстеи инышәацшылыху рскульптуракәа. Урт катцоуп ускак имырхыаацәакәа, иаинырсланы, рыхәтақәак иаха иалкааны.

Ацсилаа тәа змам асиужеткәа рыла иацыртцоз акермикатә усумтәкәа, урт аус рыдулашыа, рнап-казаратә нагзашыа ихатцархәоит ажәытә Цабал инхози дара ргәылацәеи рымтцаныхәаратә дунеихәацшышыақәа зеицшраз, аамтакалагы, ихалшоит урт Кавказ иахыатцанакуа иналукааша казаратә рҕеиамтәкәоуп хәа ахәара.

Мира ХОТЕЛАШВИЛИ-ИНАЛ-ИЦА

АМИЛАТТӘ ХАҒРА ЗЫРГАУА...

Атдыхәтәнтәи ашәышықәса аҥнытқала ацстазаара аформа ҫыцқәа икартаз анырра иабзоураны, ишдыру еицш, аеацсахуа иалагеит жәлартә цстазаара атрадициатә шыақәгылазаашыа, абжеихарак хынхәра рықәзамкәа изуеит жәлартә бзазара аказшыақәа акыр. Хәарада, ииасыз уи аамта архынхәра иашыталатәзам, аха иара убас зеггы рхарштрагы атахны хәа иказам. Акоммунисттә партией Асовет еиҳабырей алшарақәа картцит Асовет Еидгыла ажәларқәа рмилаттә культурақәа рҫы кыр иацсаны, ихәартаны хәа иказ, икоу зеггы реиташыақәыргыларазы, реиқәырхаразы, Убри акнытә, хара, иахыа инхо ауаа, иахуалуп цхьакатәи абицарақәа рзы еиқәхархарц хабачәа, урт рабацәа ухәа иацырцтаз, ашәышықәсақәа ирылганы иааргоз рахынтә ибзиоу, ицшзоу, хәартара зланы хәа икоу зеггы. Ақьабз ҫыцқәа, хәцстазаара аформа ҫыцқәа раццараан иахәтоуп ихартәаны ахархәара рызузарц абзазара аномрақәа ирҫамгыло амилаттә культура ирейгы аганқәак, иаххәап, ажәйтәзан зыхыз-зыцша шытытыз ацсуа етикет (ахымәацгашыа), анапказара хкқәа, анаптәрақәа, архитектурией амадәақәеи еиуеицшым релементқәак (рыхәтақәак) ухәа егыртгы ирҫыцны ацстазаарахь ирхынхәтәуп (зны-зынла мацк иааитакшәа, аамта иақәшәауа ақатцара рықәшәауазаргы).

Ацсны иаҫауа дарбанзаалакгы еиликаауа иказар ауп уи зхәтә цстазааратә чыдарақәа змоу ажәйтәзтәи атәылақәа ишрейуоу, ишамоу атоурых беиа. Аха уи арака цьаргы ианырцшзам. Ацсны иаҫааз дхырхуеит ацсабаратә цшзарақәа, аха атәыла аколорит еилымкаазакәа дцит. Зны-зынла (уи иаха атыц амоуп) иналкны убла иххалауеит амилаттә доуха зынза иацәыхароу, иацәтәыму аобиектқәа. Убас, ҫырцштәыс иахгап, ареспублика амақәа рҫы икартаз автобус аанҫасыртақәа, изакәызаалак маншәалара хәа злазам, цшзарак иалакам, ихантоу аконструкцияқәа зынзагы аландшафт ианаалазом. Абастцкәа рзухәар ауеит хәқалакықәа рулицакәак, раштақәак, рыскверкәак ухәа егыртгы реиқәыршәашыа, амшынҫықә апарктә зона зеггы зызбахә хәмоу абри атыц хтәыла егырт ақалакықәа рҫтәи атыцқәа изларылукаауа аколорит чыда аццара иацхрауа хәа шамаха, акагы иалакам. Убас, иаххәап, Акәа (уи амацара акәындаз) ацсуа жәлар рмифология амотивкәа рыла икатцоу скульптурак, мамзаргы аскульптуратә гәыцқәак цьарамзар-цьара улацш иташәазом, аха урт ртыцан иубоит ацсуа милаттә театр аҫацхәа иара иацәтәымзоу арифонкәа ухәа егырт иақәнамгазақәо. Арахь акырза ацанакуеит ареспублика, уи акалакықәа, атыцқәа акы иаламәашыо рхаҫрақәа азырцшыша асимволкәа рымазарц. Тәылак, мамзаргы қалакык анугәалауршәо, рацхьаза ухаҫы иаиуа урт

римволтә хәҫахьақәа роуп, дара урт зны-зынлагы атәыла иадырга чыдақәаны (иагербны) ианыкалогы ыкоуп. Абарт асимволкәа еиуеицшым аказшыақәа (ачыдарақәа) рымоуп, зны-зынлагы ацсабара иадхәалоуп (ашыа Фузиама – Иапония, анча бгы – Канада, аслан ахы – Аслан Баҫы Ацшахәа), даҫазныхгы архитектуратә бакақәа (Бырзентәылазы – ари Парфенон ауп); иара убас аллегориятә скульптура иаххәап, Қырттәыла азыхәан ишыкоу еицш Ан лбака.

Тәылақәаки қалакықәаки рзы символқәаны икалар ауеит иналукааша аусзуәцәа, мамзаргы алитературатә, алакәтә ҫырхәцәа рбакақәа, ҫырцшыс иаагап, Испаниязы Дон Кихоти Санчо Пансеи, мамзаргы Копенгаген азы еицырдыруа Азызлан цхәызба ухәа убас ицҫеггы.

Рыцхарас икалаз, Ацсны, уи ахтнықалакы, ақалакықәа убри аҫыза рымам. Зны, иахгәалашәоит, азықатцаратә усурақәа маҫыргон аскульптор В. Иуанба икаитцаз Сасыкәа икульптура (арашь дақәтәаны ауаа амца рзааиго) Акәатәи ашыаҫы ақәыргыларазы. Абри аскульптура, гәыәбарада, ақалакы иасимволны икаутцар ауеит, аха уи нагзамкәа иаанхагәышыеит акәымзар. Абри аганахыала Гәдоутә ақалакы иақәҫеиет хәа иуцхьазар ауеит. Амилаттә доуха атцатаны, Сәтаней-Гәашыа лхаҫахыа атаны икатцоу итахаз аибашыәа рбака ақалакы азы иахәтәтцкәаны символра ауа икоуп.

Иахтахын, алада-мрагыларахытә, иара убас аҫадамрашәарахытә ареспублика алалартақәа ишақәнагоу еицш еиқәшәазарц, Аныкәәә, мамзаргы атурист иарбанзаалакгы атәыла даналало иҫыцу, иара изымдыруа дунеик изаатып хәа дгәыгуеит. Еиуеицшым ациаақәеи ацстәқәеи рыла ибеиоу ацсабара абара амацара акәым уи дзызхыа, уи итахуп ибарц ауаа рдунеи, акультура чыда адунеи, иара изы ицшашыахәу атцасқәа, ақьабзқәа, амадәақәа, жәларык иртәу адоухатәи аматериалтәи хазынарақәа рчыдарақәа зеггы, итахуп ажәлар рдоуха аилкаара, ажәлар рыцстазаара агәылацшра.

Излацырцозеи хазну аамтазы амилаттә колорит? Рыцхарас икалаз, уи апыццо ресторакәак рҫы зсахыа еицаку ацацхақәа роуп. Хәарас иаҫахузеи, иара аидеи ахәта даҫагыланы уаҫы дцәажәом, аргыларей, сахьаркыраала ашышрей рганахыала ажәлар ирымоу апышәа беиа ахархәара азуны икатцызтгы. Уажәы абасеицш икоу амилаттә кәакықәа раццәәцәа, изыхкыа хаздырам, ирхаштуа иалагеит цыхыа занышыла ирхиаз абарт ацацхақәа аштә гәара шдырцшзоз. Абыркылкәа, амардуанкәа, амаакырақәа еиуеицшым асахыақәа рныртдон итацканы. Иара убас агәашәқәа, ацацхақәа рхәыблкәа рахь узлахалоз акыба хәыцқәа иссазаны итацканы асахыақәа рныртдон. Асахыақәа рныртдон аҫнымадәақәа, атцкәа ирыдкнахалаз ада-

кыакэа, ашэындыкэра хэычкэа, урт ахэса, азгабцэа рнапкымтакэа ртатданы иртэахуан. Итапканы асахыа пшзакэа рыла идырхион амэы иалхыз ачысмакэа, ахмачыркэа, еиуеипшым апстэкэа рсахыа зныртдоз ахэтэкэа змаз атэыфэи, абамэи, амэи ирылхыз амхатэкэа ахыкэдыргылоз акэтартакэа.

Ахэыштэаракэа катдан чыдала аус зыдулаз ахахэкэа рыла, рхы зкэыртдоз ахчнызакэа ракэзар, уртгыы сахьаркыралла ирхиан.

Атхыхэтэантэи аамтазы ирхаштуа иалагеит ажэытэан апацхакэа бзианы ишырхиаз, реифекаашыла рыешалыркауаз. Уи аонытка рхиан акыдыршэылакэа рыла, ацэартагэкэа ирыкэыиз аиартакэа ирыкэыишэын ицаны икаттаз аиарталаршэкэа.

Абарт зегы ацсуа хэсахэычкэа рнапала икартакэоз ракэын. Урт рнапкымтакэа зны Апсны аекспорт акырза этцазкуаз астатиа шыкэдыргылон. Атзкэа иркыдыршэылан, ацэартагэкэа ирыкэыишэын аоны ирсуаз ауархалкэа, амшэкэеи, абнацэкэеи, абжыаскэеи рцэакэа. Атзафэи икнахан абцар, апстэкэа ртэыфакэа ирылхыз, акыриацсаз металл ирхиаз ацэхыакэа, акэадыр, иреигыыз аматэа, ауапа, артмак ухэа егыртгыы. Адэахыы икнахан апшэма иишхыаз апстэкэа ртэыфакэа, игэымшэареи иеилкыа-еилгэыцэареи рзы шахатра зуаз.

Иухэараны икоузеи ацсуа жэллар рдоухатэ культура апропаганда азуразы? Идыруп, апсихологиатэ шыкэгылашыа амилаттэ чыдаракэа иаха инхартэааны ишаапшуа ажэллар рдоухатэ рфеиарафэы – алитературафэы, амузыкафэы, афыхантатэ казарафэы ухэа егыртгыы ркны. Урт рыла атэыла агэынкыларэфэы, адкыларэфэы агэахэара гэгэа уафэы изынрыжэуеит афыхантатэ казара абакакэа. Атэылеи, атыци, мамзаргыы акалакыи рхафесахыа ухафэы аагара уеазушэар, апсабара инаваргыланы рапхыза иугэалашэоит архитэктуреи амонументтэ, амонументтэ-декоративтэ казарей рбакакэа. Ацсуа литература афеиара аказара харакы акынза инейны хтэылеи ахэаанырцэтэи атэылакэеи рыжэлларкэа рбызшэакэа рахь еитаргозар, ацсуа жэллар рыпцстазаара апхыфцэа идеилнаркауазар, ацсуа жэллар рмузыкеи рыкэашаракэеи тырттауазар, ашэахэареи акэашареи рмилаттэ ансамблькэа рыла урт хтэылафэы, иара убас ахэаанырцэгыи ирбахыазар, амилаттэ театр акэзар, афеиара аиузар, афыхантатэ казара аганахыалагыы атагылазаашыа даеакала икалеит.

Афыхантэареи, аграфикей, аскульптуреи рганахыала акэфеиара дукаа алыршаны ареспубликафэтэи асахыа-тыхыфцэа, сара сгэаанагарала, иахынзахэтэу хшыф-зыштыра азыруам амонументтэи амонументтэ-декоративтэи реипш икоу аказара ахккэа. Урт жэллар рмассакаа ртаралашареи рестетикатэ аазарей акырза этцазкуа рхархэагакэа ракэны икоуп. Идыруп, аидеологиатэ усурэфэы В. И. Ленин амонументалтэ казара зака ахэшыара харакы аитаз. Аказара абарт ахккэа рфэы иаха еилыхха, инартбааны уафэы ихы иаирхэар ауеит ажэллар ажэытэтэи ртоурых акнытэ еипш, иара убас рмифологиатэ тынха акынтэигыы асиужеткэеи ахафесахыакэеи. Зегытэкэа катдоуп хэа узхэом ихафсхыоу аамтакэа раантэи, иара убас хазну аамтэи иналукааша русзуфцэа реихарак рназатэразы. Афыхантатэ казарафэы афольклор абакакэа рыла адоухатэ культура пропаганда азура

иатданакуа атэы акэзар, уи итцегыы еигындаз хэа агэаанагара узыннажэуеит.

Хара иаадыруеит ацсуаа рфольклор, атоурыхтэ тагылазаашыакэа ирыхкыаны, гэгэалатэкэа ааха шаиуз. Кавказажэлларкэа реихаракркны аматериалкэа реизгарей урт рытцтаарей ирылагеижытэи 200–250 шыкэса ракара тэуеит. Апсны акэзар, абри апроцесс акырза ихышэаны иалагеит, убри акнытэ, хыахэра акэымкэа изыиз рацэазоуп, аха имачымы еизгоугыы. Еизаку афонд акнытэ аихарак кыыцхыуп. Ирацэаны асиужеткэа, ариуалтэ хтыскэа, аепос, алакэтэ, амифологиатэ хафесахыакэа нартбааны ахархэара роурц алшоит авитражкэа, амосаикатэ, афрескатэ композициякэа, афонтанкэа, апарктэи акалакытэи скульптуракэа рапцараан, архитэктуратэ ргыламтакэеи акомплекскэеи ахэычтэы бахчакэа, апарккэа арфеиара фнкэа, асасаиртакэа ухэа егыртгыы рырцшзараан.

Аиашазы, ихэатэуп абри аганахыала акык-фбак рыкатдара ишафэу, апланкэагыы шышыкэыргылоу. Фыр-пшыс иаагап хыхь зызбахэ ххэахыоу Афынцтылатэи еибашыра Дузза афырхацэа рбака аскульптор М. Ешбей архитэктор Т. Лакрбей икартаз, Члоу ақытантэи Акультура аоны зыычо Абрыскылтэ епопеиа, асахыа-тыхыы В. Гамгиа иусумтакэа, Акэатэи ахэычтэы кахуажэырта «Ацдангэара» акнытэ атданаа рмиф атемакэа ирылхны асахыа-тыхыы А. Зизариа икаиттаз апанно ду, Лыхнытэи ахатэиртафэы автобус аанфасырта азааигэара аскульпторцэа Г. Смыри В. Цандариеи русумта ухэа егыртгыы.

Афырпштэкэа аайдкыланы рхыпхыазара рацэам, убри акнытэ, уи уафэы игэы ннархоит, избанзар, ацсуа мифологией афольклорей даара ибеиоуп ахафесахыакэеи асиужеткэеи рыла. Зхыпхыазара рацэазоу алакэтэ сиужеткэа ахахэ афэы, аш афэы, амосаикафэы раарцшра рхала ирхэошэа ауп ишыкоу. Иарбанзаалак аепос акынтэ ирыдугалаша рацэазоуп. Убас, нартаа репос афэы рапхыа иргыланы Сасыркэа иира амотив. Сафаней-Гэашыа икалттаз ахэарала икапха-качхоз апшқа ацакыа далицаауеит Аинар-жыи; Сасыркэа изрыжэра асцена. Сафаней-Гэашыа ажыи дихэапшуан арытэакэа дрыбжыакны ахэычы аихаршы дышзааишыуаз; Сасыркэа нартаа рыфэны фыла дахыцойт; Ажэфан аетцэа кыдцаны, арашы дакэтэаны адгыыл ахь иаауа Сасыркэа; Азы азы агэылшыап тазырхаз, уи иафаттахэхараны иказ атыпцха, игэыргыо ажэллар; Сасыркэа ауарбажэ ду дакэтэаны атыша ду итыттра, уи изыпшу Бзоу, ила Хэдыш; Сасыркэеи атцааршэ икэжэу дызиааиз адау ихы; Сасыркэа апсра изаазго, изрыжэым ишыамхы иакэымшэарц азы ашыа иалкыа илеиуа ахахэ иахэапшуа нартаа; Зыпсы зхыттуа Сасыркэа, уа иааигэара икоу акэыцэма, ахэыхэ, акэараан; Икачча-капхоз Сафаней-Гэашыа, лыхцэы хы-пшшылаха, лдырды кны; Гэында пшза – нартаа рахэшыа затцэ, знацэкыыс лашарбагаз, иара убри ала агбакэа мфэхызгоз; Гэында-пшза лзы Хэажэарпыс апыр цатца зфаз Нарцхыоуи реидыпсылара; Хызырацара ицо нартаа, урт рганафэы атдан пхэыс Зылха лычкэын Цэыцэ, Бжеикэа-Бжашла хэа изышытэ ухэа егыртгыы.

Шака сиужет уафэы иааигар ауазей атданаа рмиф акынтэ: заштэфэы итэоу атданаа; атданаа амшэ разышэа-

рыцара, уи аан аттанаа амшә асаса алаба тадыргылон, нас акәын ианыршыуаз; атдан ыбуаф иеы ашыапкәа рыбжьара ибжькәаны ицаз ажба, уи иацхба абнацә зшыыз; ажбакәа ирыкәтәаны аттанаа реицхныөлара; атырас икәло аттанаа, уи абыгькәа казфә; аттанаа ажәфан ахь ахаларазы амардуан ду шыкарто; аттанаа зыхьчо ан камала дызшыуа анцәа; аттанаа ртахара асцена: абамба-сы аура, адыд-мацәыс, абылра, итахауа аттанаа; адгьыл итцоу аттанаа, адәахыи ацәыртцразы анышә жжуа... Уаф ихи иаирхәар аует игырт амотивкәагы, аха урт зегьы абри астатиафәи реиқәыцхызара атахым, егьзалшом. Аинтерес рытдоуп хәа ихацхызозит адсуа нцәахәкәагы. Убас, анцәа зыкәрабжа акынза инеихьоу хатца цшзаны, ацә шкәакәа ацәа матәас изшәу иакәны рхафәи дааргон. Анцәа ишьаргәытцәкәа хын, уи иааицрымшәо иикыз ахьтәы камчы абыз амацәыс афьтцуан. Амацәыс анцәа – Афы илакьтоз акамчы зкыз, аебуаф цшза иакәны дырбон. Уи аптәкәа еишриффон, ацәгьа казтдоз ахьирхәуан. Аибашьцәа рынцәа, абнатә цстәкәа рынцәа Аиргь иакәзар, – уи дьбуафны, ихцәы еиқәатцәаны, ицәа шкәакәаны, алабашья икын. Еимга-еимцарак иалыршаны уи илшон ашьхакәа рыкәцәкәа ркынтәи амшын ахь анеира, уахьынтәи апырра. Иара убас аинтерес итцоуп амшын анцәа Ет (Хәит), уи тәартә тыцс имоу амшын ауп. Уака дтәан уи, иматц зуаз ацкәынцәа жәафәык икәыршаны. Ашәарыцарей абназарей рынцәахәы – Ажәеицшыаа рхафәи дааргон дажәны, ддагәаны, аха зыхцәы еиқәатцәоу хатца қәыцшыны, ижәахыр абнацә ацәа хшыны, ицъашьяхәыз алаба кны. Убри алабала апстәкәа рыцсы тейтдон. Иара убас уи ицынхон ицхацәа цшзакәа. Урт рыбжьыкгы абнацәкәа рхьон, иагьрылшон ишьабстәкәаны, иеацә шкәакәкәкәкәаны акалара. Абарақьатрей, абейарей, абзиабарей, ахәыцкәа рирей рынцәа – Анана лакәзар, рхафәи дааргон зыхцәы хьацшшылаз нцәа тыцханы. Уи бзиа ибаны иалылхыз атыцкәа, ахракәа, ашьхакәа дырфәан, убракәын иахьыказ абна шьхымзакәагы, чыдала лара дызхылацшуаз. Аинтерес лытцоуп зыжәахыр тбааз, атейтцш бзиа змаз, адгьыл абарақьатра анцәа Цаца. Имачымкәа аинтерес лытцоуп азы анцәа – Зылан. Уи, зыблакәа жәаангәыцшшылоу, зыхцәы шыкьыруа згаб цшзоуп, лышьхәкәа лацхьака ихоуп, (илгәацхаз ахацәа ратцархарафәи дманшәалахарц). Урт зегьы ахьынхоз ихьытцәараха иказ аханкәа ркны акәын. Абнакәа ракәзар, ишькьыруа ирытцан азгабцәа.

Шака асиужет ссиркәа амадоузеи ацә акульт, адсуа адгьыл амшынцә атәыақәа ирыкәгылоуп хәа рхафәи иааргон; аинтерес тцоу ахәамтәкәа азкуп амшын ацә шкәакәа, уи ажәлар ашәартара иантәгылоз аамтәзы амшын ахыкәахь инеиуан, ргәы реаннатдон. Ажәытәан ирыцхызон Елыртәи ауахәамахь инеиуан хәа ахьтәы тәыақәа зхагылаз ацә шкәакәа. Адсны аәадатәи ахәтәфәи ажәытәан анцәа «иматцура» иазкыз ауаа ажәлар рахь инаргон ахапы итцганы ацә шкәакәа, уи, иананхыәалак ашьтахь иршыуан, акәац акәзар, анцәа дхазтдоз зегьы ишаны ирыртдон. Амцараа рышьтрафәи еиқәханы икоуп хәамтәк. Уи излахауала, ажәытәан амшын аганахьала ацә цшра змаз цстхәа шкәакәкәкә тыцны иауан, ауаа цсататәыс иартарц иахәон. Аинтерес рытцоуп ацәкәа рыла ахәмарракәа, ихьзыркыз, иразныркыз атәыақәа

зхагылаз ацә дуқәа рыхәацшра. Урт уа еизаз ауаа иддырбон, нас еигьуп хәа иалырхуаз ацә итахаз ахатца-аибашьфәи ицсы иартон.

Адырратарақәа мачымкәа иахзеиқәдырхейт изхьоу ариуалкәа рганахьала алитературатә нтцамтәкәа. Убарт рахьтә иахарбап ф-қабз затцәык. Урт руак амца фьц аиқәтцара ақабз ауп. Убри ауаа ақыта зегьы афәи ахәыштаракәа ркны амца дырцәон. Ааигәатәи ашьха ақәцәафәи иқәыцшыз атыцхәи арпыси ашьал ду рхарцаны алабытцәкәа реихьшырала амца цшыа еибадыркуан, нас уи амца рыманы ақытахь иауан. Урт уака ирзыцшын ркытауаа, насгы афәар рахьтә ицшыоу абри аус назыгзарыда хәа ицшын. Урт ақәыцшцәа аонкәа зегьы рахь инеиуан, хәыштаракәа ацхызара амца еиқәыртдон. Абри ашьтахь, ажәлар шрыдныхәалоз, урт ирхарцаз ашьал ду рхырхуан. Убри ауаа азгаб лгәатахрала дзыццашаз арпыс иалхра азин лыман.

Имачымкәа асиужеткәа ханатоит хтәылафәацә иамадоу абырзентә мифологиагы. Убас, ажәытәтәи абырзентә Диоскуриада ақалакь (Акәа) ашыапы зкыз хәа ирыцхызон анцәа Зевс ицацәа Диоскураа. Изака поэзиатә мифузеи Пицундатәи ацса бнара иазку! Абрака абнакәа рынцәа Пан анимфа цшза Питис бзиа даниба, длышьтәлеит. Уи дицәыфәны дандәыкәла, агәыпцжәарей ашәарей ирыхкәаны, цсатла цшзаны дкалеит. Убри лкынтә ауп ахы ахьакуа Пицундатәи ацса бнара, иагәаиуит ақалакь хьзыс Питиус хәа. Хсахьатыхыцәа адсуаа рмифологиа акынтәи рхы иадырхәкәо рацәазоуп, азәгы дарцхашьом анцәкәа, анцәа хәсақәа, егырт аифологиатә хәфәсахькәа, ариуалтә хтысқәа раарцшра. Иахгәалахаршәап ажәытәрей Ренессанси рказацәа дуқәа рырфәиамтәкәа. Урт реихарак атоурыхы, арелигиеи, аифологиеи ртемақәа ирылхуп. Табара зқәым абарт ахытхьртәкәа ркынтәи асахьатыхыцәа иааргон ахафәсахькәа, ахтысқәа, ацәыртцәкәа, урт аказара иапцамтә бзиақәаны икартдон. Ажәытәтәи атоурыхы изхьоу ажәларкәа рмифологиеи ззымдыруа, аха аказара дуцца амч ду зныруа ауафәи хымцада интерес икуеит арфәиамтә атцакы. Абасала, иалыршахо аказара адунеи аәадцалара мацара акәым, иагьымәапысуеит изымдыруаз адыррақәа риура амәала ауафәи идунеихәацшышыа атбаара.

Адсны аицш икоу ареспубликафәи акырза атцанакуеит амилаттә хәфәра азыргара. Еиқәырхатәуп, апропаганда азулатәуп ахатә культура, уи катцатәуп егырт ажәларкәа ркынза инейртә, еилыркаартә еицш. Идыруп, ахатә милатәи егырт амилатқәеи рзы агәаанагарақәа ркны ишьақәгылаз астереотипкәа, урт ирымадоу агәаанагарақәа шапырнахуа еиуеицшым амилатқәа рхатарнакцәа хыкәкыла реимадара, реицәара апроцесс. Ускан ауаа накаак еилыркаауеит, игәныркылоит дара-дара рыцстазаара, рхыцрақәа, рцәаныррақәа, ртцасқәа, рытрадициякәа. Хьызхәала абри апроцесс аан иапццоит асоциалисттә культура фьц. Адоухатә культура лафәаба алатцәара аус афәи ишаххәахьоу еицш, ацхьатәи атыцкәа руак ааннакылоит аказара. Иахтахын традицианы икаларц хреспублика аказарафәи ажәлар рфантазия иапцатцаз ахафәсахькәа итцегьы инартбааны рхархәара.

Алыкъса АРГӘЫН

С. И. ЧАНБЕИ АЦСУА ТЕАТРИ

С. И. Чанба диижътеи 100 ш. айра иазкны

Самсон Чанба ирѣиарей уи анымѡапысуаз аамтеи (1915 шықәса инаркны 1937 шықәсанза) уанрызхыцуа угәалашәараѣ иааиуеит Гиоте ду иажәақәа: «Хырҗара зланы икоу зегы цсабарала итынчуп, еиқәышышы икоуп, иаѣагыло мчқәак иалырхаанза». Арт ажәақәа рцакы даара игәгәоуп, итцаулоуп; ацстазаара ашьткаара, нас уи сахьаркны аардшра аналыршахо иара ацстазаара ахата ѡ-мчык реиѣагыларта акәны ианыкало ауп. Ацстазаара ѣыц ашьақәыргыларан ахақәитра иазықәдои уи иаѣагылои реиниара ауаѡытәыѡса агәамч дуи агәахәарей инаѡоит, убаскан ауп ианықәгыло цбоукы бцарла, даеа-цбоукы – ажәала ма қыцәла. Убас, цхьака аѣиаразы шәышықәсала ақә-цара мѡапысуан.

Еицырдыруа ацсуа поет, апро-заик, адраматург Самсон Иаков-ица Чанба избахә анаххәо иахгәала-шәозароуп згәы-зыцсы зыдгыл гәакыи зуаажәлари ирызыкыз арѣиа-ѡы ицстазаара зегы иагәылсны ишаауа, апатриот, аиаша азықәцаѡ иахь имаз абзиабара.

С. Чанба иацтамтақәа рфырха-цәа иарбан жанрзаалакгы поэзияз, прозаз, драматургияз, – иѣыхоуп, реилкаара царуп, рхықәкы ашьа-қәыргәгәара иазықәдоит. Избан-зар, урт автор имхәыцзеит, ац-стазаара аилашыра иалоуп, автор исахьаркыратә-естетикатә, иемо-циатә зрыжәыртәѣы игәылыршәоуп, иразоуп. Уака, ирѣиамтақәа ркны ииуан, рыцсы талон еицамкуаз ахаѣ-сахьақәа – Темыри, Сеидыки, Бата-ли, Казылбақы, Рашьыти, Рослани, Фатмеи, Шьазиней убас егыртгы. Арт афырхацәа аиѣыхара баацқәа раан абцарлагы ажәалагы иқә-цаѡцәан, ареволиуциа иадгылаѡцәан, Ашәкәыѡѡы иацитцаз ахаѣса-хьақәа уацхьа игылоушәа иубоит, рыцстазаара уалахәхоит, рхьаа ухьаахоит, риааира уиааирахоит. Урт афырхацәа рыбзоурала иара автор ихата ицстазаара адакьақәак узаа-туеит, гәыла-хшыѡла урызнейуеит.

С. Чанба анхәы итаацәараѣы изхауан, даныхәычыз инаркны ацә-маагы икхьан, атцара итцон ауа-хәаматә школ аѣы, ашьтахь ихата дыртцаѡын. Нас, иртцаѡратә усура ааныжыны аамтала аусура далагоит агрономс. Ус, иаха-иаха иааигәахо иалагеит ареволиуциа, уи аццхьқәа ашәкәыѡѡы ицсадгыл акынзагы иаазеит. Арт ашықәсқәа раан уи ѣышәала дрылахәын икәшамыкәша имѡапысуаз ареволиуциатәи аполи-тикатәи еиѣагыларақәа. 1918 шықәса инаркны 1921 шықәсанза С. Чанба аус иуан ацсуа газет акны, ажәалагы аус аѣгы аменшевикцәа дырѣагыланы дықәдон.

Ацсны Асовет мчра аны-шьақәгыла ашьтахь С. Чанба Ац-ны жәлар рцара акомиссарс дыкан, ашьтахь Ацснытәи АССР ЦИК дахан-тәѡын. Асовет мчра шьақәгылеит, ажәлар ацстазаара ѣыц аѣы ан-хара нап адырkit. С. Чанба ахәы-нтқарратәи, ауаажәларратәи ус-ура дшаѣыц даѣын, еиқәырхатәын,

еиташьақәыргылатәын арт ашықәс-қәа рзы ажәлар ирцәызыз. Иуадаѡуп С. Чанба ижәлар рзы илшаз зегы ахцәажәара. Убри акара ганрацәала еилан уи имѡапигоз аусура. Сара чыдала сазаатгылоит С. Чанба идра-матургия, уи итеатртәи иестетикатәи дунеихәапшыра аганқәак.

С. Чанба ахәынтқарратә, ауаа-жәларратә ус дуқәа инапы ишаныз-гы, дшеилахазгы, илшеит ацсуа театр азы аѡымта шьахәқәа раццара, убарт рылагы ацсуа драматургия ашьта икит. Хара хкынза иаазаз С. Чанба идраматә ѡымтақәа иреиуоуп: «Амхацыыр», «Ацсны Ханым», «Анцәа Саваоф», «Ихаѡсхьоу амшқәа рахьтә акы», «Аѡы иашьыз ицсәа итәуон», иара убас ақт рацәа змоу апиеса «Къараз» акнытә ѡ-сахьак.

Рацхьаза акәны С. Чанба иацта-мта «Амхацыыр» апрофессионалтә сценаѣы иқәыргылан 1926 шықә-сазы. Иқәиргылеит аурыс театр арежиссиор В. Кривцов. Шықә-сык ашьтахь ииун 27 рзы абри адрама шьатас икатцаны аспект-такль «Амхацыыр» ала ацсуа ста-ционартә профессионалтә театр

иаанартит актѳи асезон. Иахѳа гѳа-дурала иахѳар ѳалшоит ацсуа проффесионалтѳ театртѳ казара С. Чанба идрама «Амѳацѳыр» ала ахы шакыз. Иахѳагы ацсадгѳыл абзиабара, аиа-ша, ахақѳйтѳра атема асцена иқѳым-тѳзеит. Иазгѳаахамтар калом, иара убас ари адрама асценатѳ тѳурых анасыц шацу; уи изныкымкѳа еиуеицшым арежиссиорцѳа иқѳадыргылахеит. 1920 шықѳсазы «Амѳацѳыр» асценаѳы иқѳаиргылеит арежиссиор В. Русин-Руслановски, 1937 шықѳсазы – К. Карал-оглы, 1966 шықѳсазы автор 80 шықѳса ихытѳра иазкны ацсуа театр асценаѳы еитѳақѳыргылан (ақѳыргылаѳ М. Мархолиа).

С. Чанба идрамакѳа иреигѳу ықѳыргылан иара убас ареспублика жѳлар рѳацѳышгаратѳ театркѳа жѳпакы рѳы. Убартѳ рахѳтѳ ацсуа культура еицѳырдыруа аусзуѳы В. Маан излаихѳо ала, 30-тѳи ашықѳсқѳа рзы ақѳѳиара ду аманы имѳацѳысит Гагратѳи адрама тѳ коллектѳив иқѳанаргылаз аспектѳакль. Ари аспектѳакль иалахѳын гагратѳи ашкол-интернат арѳаѳцѳеи гагратѳи аусуѳцѳеи анхацѳеи. Асахѳаркыратѳ-естетикатѳ цѳакыла ирѳауланы, ари аспектѳакль зегѳы иреигѳны 1937 шықѳсазы арежиссиор Кадыр Карал-оглы иқѳаиргылеит. Аспектѳакль иаиуз ақѳѳиара еиѳарак изыбзоурахаз ускан азы ишықѳгылахѳаз ацсуа

театр ақѳиорцѳа ракѳын. Ақѳиорцѳа ѳыцқѳа: Шѳ. Пачалиа (Батал), Л. Касланѳиа (Рашѳыт), В. Дбар (Фатма), М. Кове (Рослан), К. Лазба (Қѳаамын) уѳаа убас егыртѳгы казарыла инарыгѳзеит ирыдыз рролькѳа.

Аспектѳакль ахы инаркны атѳы-хѳанза Батал ажѳлар рыгѳта дгы-лоуп, урт ақѳцара иазыкаитѳот, дрыцѳоит еидгыларцѳ рыпѳсадгѳыл ахақѳйтѳразы. Адрама тѳизм хѳантѳа атѳоуп аспектѳакль атѳыхѳтѳантѳи асцена. Шѳыла иѳаѳаѳѳоушѳа, ѳымтѳзо игылоуп ашыѳақѳа, ареквиѳем иазызырѳуашѳа. Харантѳ иубоит абылра иацѳынхаз ақытѳақѳа. Еизаз ақѳѳацѳѳа дрылоуп ахѳыѳаракыраѳы иқѳагылоу Батал – Пачалиа. Уи илацѳш хара ицѳуеит; иѳацѳыз ѳѳнқѳа рахѳ, Амшын Еиқѳа аѳықѳахѳ, атѳым дгѳыл ахѳ иашѳцѳа згѳоз аѳбақѳа рахѳ. Уи иѳызцѳа, иашѳцѳа рышѳка ихы рѳханы иажѳа иѳѳоит: «Ииашоуп, сашѳцѳа, ашыѳақѳеи ахѳрақѳеи, ацѳақѳақѳеи ѳара иаѳтѳыцѳеит. Хзықѳгѳыгуаз уажѳазы изыкамлеит, иаѳиааит... ѳауаажѳлар рыбжаѳык рыпѳсадгѳыл иалѳсаа иѳеит... Ала-хѳеицѳш еиқѳатѳѳаза аѳба иаманы иагеит. ѳашѳыѳақѳа уаѳа ирныѳуам рѳацѳа рашѳаѳѳабжѳы! Шѳааскѳа арахѳ! Тѳуба аауп!.. Иахѳарнахѳыс иѳалшонатѳы, ахақѳйтѳразы хѳшықѳцѳалара, ѳабѳыар шѳақѳмыжѳра, иаѳтѳубоуп!». Шѳ. Пачалиа имонолог ан-

тѳамтѳѳе иаацѳыртѳуеит ацсуа жѳлар рѳѳырѳатѳара ашѳа, иаѳа-иаѳа аѳыртѳбауа аѳынананоит, ашыѳақѳеи адѳақѳеи амѳеханакуа, ажѳлар ахақѳйтѳраз ирыцѳхоит, азѳк иеицѳш еиднакылоит. Ишдыру еицѳш, амѳацѳырра ашықѳсқѳа раан ажѳлар иацѳыртѳеит гѳырѳалеи хѳаалеи иѳѳыз, зыпѳсадгѳыл иазхѳуаз рзы ашѳақѳа. ѳара хѳкынза иааит «Амѳацѳыраа рашѳақѳа». Мелодиатѳ еилазаашѳыла еиуеицѳшымкѳа ишыкоугѳы, дара цѳакылеи нагзашѳылаеи акырза еизааигѳоуп. Уртѳ амелодиақѳа аспектѳакль аѳгы ахархѳара рыман. Дара рыбзоурала ахѳацѳшыѳцѳѳа рѳацѳхѳа еитѳацѳыртѳуан, идырхынѳуан уртѳ ашықѳсқѳа, ацсуа жѳлар рѳѳырѳатѳаратѳ аамтѳа. Жѳлар рашѳақѳа аспектѳакль даѳа интонациак анатѳон, ичѳыдоу, итѳаулоу эмоциала еибанаркуан.

Адрама автори, аспектѳакль арежиссиори, асахѳаѳыѳѳи иаадырѳѳуаз ацѳѳазаара жѳлар рыбзазара иагѳылсны иаауазтѳгы, аѳырѳатѳаратѳ ашѳақѳа ицѳырыргѳоз ахаѳсахѳақѳа аспектѳакль аемоциатѳ казшѳы шѳақѳадыргылон, аемоциатѳ цѳѳа арѳон. Амилатѳтѳ сахѳаркыратѳ традициакѳа рныцѳуан иара убас атѳоурыхтѳ хѳтысқѳа ирылиауаз ахаѳсахѳақѳа. Аспектѳакль аѳырѳацѳѳа Батали Шѳазиней зыпѳсадгѳыл ахақѳйтѳтѳразы иқѳѳоз, ацсуа жѳлар рѳѳамтѳа акнытѳ аѳырѳацѳѳа рѳаѳсахѳақѳа акыр ирзааигѳоуп. Ацсуа театр азы аспектѳакль «Амѳацѳыр» егыртѳ атѳоурыхтѳ драмакѳа рықѳыргыларазы иѳыртѳшыганы, сахѳаркыратѳ-естетикатѳ шѳѳага-заганы икалеит.

С. Чанба ипиесақѳа рахѳтѳ асценаѳы қѳѳиарала иқѳыргылақѳаз иреиуоуп «Къараз». Уи ықѳаиргылеит 1931 шықѳса ноиабр 17 рзы ацсуа профессионалтѳ театр ашыѳатѳаркѳы, адрама тѳ студиа анапѳгаѳы Васили Иван-иѳа Домогаров. В. Домогаров С. Чанба ибзианы дидыруан. Уи астудиа иалаз рзы пиесақѳ иѳыртѳ дѳѳѳеит. Дук мыртѳыкѳа С. Чанба уртѳ ирызнейгеит Ацсны ареволюциатѳ цѳѳазаара иазкыз апиеса. Иаарласны апиеса ақѳыргылара нап аркын. Аспектѳакль аѳы Нѳѳѳтор Лакоба ироль арежиссиор Р. Агрѳа идѳѳеит. Уи иднатѳоз атақѳхѳықѳера ду еилкааны, дацѳѳѳашѳа, азныказы мап

икит. Хэарада, ароль аус адулара акыр аамтеи аңеи атахеит, арежиссиор В. Домогарови асахьагышы В. Шевелиови ирыбзоураны ахафсахьа ачыдарақаа зегь тцаан, атыхэтэан апатрет акыр иазаигэахеит. Убас, 1931 шықаса ноиабр 17 рзы атеатр зегь царта амамкэа итэын, изыонамлазгыы калейт. Хэара атахума, ақтиорцаа рыгэқаа тынчымызт, ашэарей агэыргэарей еимаркуан, аха арежиссиор игэтынчра урт ргэы азтанатон. «Абар, уажэшьта уеилахэашьала ари ура уакэзам, узтэугы ана азал ағы итэоу роуп. Хаумырпхашьан!» Абар, иара ароль хада назыгзоз Р. Агрба игэалашэара: «Азныказы схи сцэымыгхейт! Исылымшар?! Нас ишцакалои? – Ахэыцрақаа сдыргэакуан, аха гэаныла исызбейт, сықэтуейт, зегьы нсыжьюейт, атеатргыы... Азал акнытэ ахэацшысцэа рылафеиласра акнытэ бжыкэакгыы ааиуейт. Убри аамтаз иаалыркэаны бжык саҳаит: «Дааит! Лакоба азал акны дыкоуп». Снейлууаа сцейт. Сдагэахазшэа ак саҳазомызт. Аспекталь иалагейт. Саргыы асенахь сцэыртцаа аамта ааит, арахь сахьгылоу сзейтатцауам. Уи ссызцаа игэартан, руазэк ацхьака днасыгэтасит. Асцена саакэлейт, азал ағы напейнкэарахейт, макьана ажэак сымхэацызт. Атыхэтэаны сцэа иалашэейт ахэацшысцэа сыгэра шыргаз, Лакоба дыснырбаалейт, иара иоуп рнапы зейныркэозгыы. Урт рыдкылашья, хэарада, сгэы архатейт, саргыы снытцкала сеаидыскылан, ахэмарра салагейт». Аспекталь «Кьараз» аайдкыланы иахцэажэашаз ашэкэқэа хара хкынза изымааит; 1937 шықэсазы автор даныкамла, архивгыы ыкэырхит.

Ари аспекталь дырбан иара убас декабр мзасы Гэдоутэ имсцэысраны иказ Адснитэи АССР ЦИК ассессиа иалахэыз. В. Домогаров имшынцағы иуан: «Асцена мацуп, атагылазашья уадаоуп. Аха ацсы зхоу ажэа иахьнейша иназоит. Асцена ашьтахьала ацсуа быргцэа ақтиорцаа рахь инейуейт, ирызцауейт, цьюоггыы гэыдыркылоит».

С. Чанба исымта «Ихэсхью амшкэа рахьтэ акы» ала аспекталь ыкэнаргылейт Акэатэи ақыртуа

театр. Икэиргылейт иахья еицырдыруа ақтиор, СССР жэлар рартист Михаил Чубинизе. Аспекталь апремиера мсцэысит 1966 шықэсазы. Аспекталь, атоурых иазааигэазаны, иакэшэаны иаанарцшит ииасхью амшкэа рахьтэ хтысла еибарку мшык.

Ацсуа театр икэнаргылахьейт даеа спектаклкгыы С. Чанба икомедиа «Анцэа Саваоф» ала. Уи ыкэиргылейт арежиссиор Х. Цюпуа. Ахтыс ахьымсцэысуа анцэа «иахтынрағы» – ажэсан ағоуп.

Анцэа Саваоф (Р. Агрба) даара хьаас имоуп ауаа дахьырхаштыз, иашьяпкэра иахьякэытыз. Уи иааипхьейт «иызцаа», адгыыл ағы анцэа иавторитет, имчра ашьақэыргэгэара азцаара азбаразы. Дцэыртцуйейт Христос (О. Лагэлаа), Будда (Н. Камкиа), архангел Гавриил (М. Зыхэба), Маголит (И. Чочуа). Арт ааизаны аилацэажэара ианалагатэқьа, акосмостэ гба абжыы баацс гоит, ажэсан уаашэаны реыртцаохуейт. Акомфэр рмарш иакэыршэаны ицэыртцуйейт ағар гэыцшык, руазэк «Анцэа дыкоу дыкаму» азцаарала алеқция дацхьойт. Уи изызырфуйейт ажэсан уаагыы. Алеқция ашьтахь анцэа ихатагыы длақоакуа дкалан, бжырабыжыцэа дцейт. Ари аспекталь агитсатирууп, адинхатцара иахычойт.

С. Чанба идраматэ цтамтақэа шьатас ирымоуп ацстазаара. Урт уанрыцхью иумбарц залшом уа ицэыргоу ахтысқэа рдоухатэ феиашья, иухамыштуа угэағы инхойт, ацстазаара амыкэмабарақэа ирнымшэо, згэы цхафыруа, гэык-цсыкала зыцсадгылы зуаажэлари бзиа избо ауаа рхафсахьяқэа. Агэра угоит автор асценей адраматургиеи рымазақэа тцааны, идырнышакэуадраматургиеи ашка дшааиз. Ицсабаратэны, иреалтэны имсцэысуейт уи ифырхэцаа реиниара, еикэиршэойт иуадаоу, ихьантоу ауаатэысатэ еизыкэазашьяқэа реы, царта змазам акынза ихаигалоит ицэыртцауа аиғагыларақэа. Адстазаара амыкэмабарақэа ирылтцуйейт афырхэцаа зыкэныкэо апышэа, абра изрыжэхойт, нас ахақэитра иағагыло, уи иапырхагоу зегьы рус рызбойт.

С. Чанба идраматургиеа ағы ицэыргоу ахэыцрақэа аартуп, еилкаауп, аконфликттэ еиғагыларақэагы хтуп. С. Чанба ифырхэцаа ирыкэнубаалоит ахыпшымыра, снытцкала рхы иакэитуп, ахақэитразы икэцадэоуп, рағацаа баны инхом.

С. Чанба идраматургиеала ацсуа сахьаркыратэ литература иалаигалоит иғыцу ареволюциатэ культура ажэла, илшейт блатцарыла, ацстазаара шыкатэқьоу абара. Иарбан пиесазаалакгыы автор иазицшауан ичыдоу интонациак, итацэу, игэаоу ажэала акэымкэа, еибаркуп ибеиоу ихырку ажэала. Афырхэцаа рхэыцрақэа, реикэшэарақэа рыла автор, мчыла акэымкэа, ацхьяс изнейгоит иааирцшуа атагылазашья асоциалтэ анализ. Адраматургиеатэ литература, уи асценакнытэ ақтиорцэей арежиссиорцэей рыбзоурала ажэлар рылартцэара ауағы ихатара ашьақэыргыларазы, атцааразы иамоу атцак ду азгэато ауп С. И. Чанба лассы-лассы атеатр дзазхьяцшуаз. Иахьягы уи ипиесақэа амилаттэ литературағы ихадароу атыц ааныркылоит. Избан акэзар, иахьатэи ацхьяси ахэацшысцэа адраматург ифырхэцаа ирибаалоит иакарзаалак мцык баны инымхо, ицкэоу ацстазаара иашьтоу аказшыақэа.

С. Чанба ифеиара иахьатэи ацхьясгыы дахьаднацхьяло, лассы-лассы дахьазыхынхэуа цыашьатэзам. Атэыла зегь шытанкыла аеанейтанакуаз, С. Чанба афактэей ахтысқэей раарцшра мацара акэмызт дызфыз. Уи икэшамыкэша имсцэысуаз зегьы далахэызшэацэқьа кэзарала, бафхатэрала аихшьала азиуит иара ацстазаара, уи аснытцка имсцэысуаз аидеиатэ-политикатэи асахьаркыратэ-эстетикатэ цэыртцақэа. Цсыцкэалеи, гэыблылеи, обиективтэ хэыцралеи еибытоуп, игэылыршэоуп уи ацстазаара афырхэцаа. Убри ауп С. Чанба ипиесақэа хауаажэларра рдоухатэ цстазаара иалымшэо изаднакылаз. Иахьягы рыцсы тоуп хтеатрқэа рысценақэа реы, иахьатэи хамш лаша азы икэпозии зхы ақэызтцази ргэалашэара иазкны иахзынхойт.

Владимир АТЦНАРИА

ЛЕУАРСА КАСЛАНЗИА ИЗЫ АЖӘА

Хазну ашықәс азы еицы-рдыруа ацсуа ақтиор, Қыртгәылатәи ССР-и Ацснытәи АССР-и жәлар рартист Леуарса Шьарадын-ица Касланзиа 70 шықәса ихытцит. «Ахатыр Дырга» аорден змоу С. И. Чанба ихъз зху Ацсуа хәынтқарратә драматә театр акны имәацган Леуарса Касланзиа ииубилеитә хәылпазы.

Абрака ианахтцит уи ахәылпаз акны ақтиор ду дидныхәало ацсуа литературатцаафы, акритик Владимир Атцнария икәгылар.

Леуарса Касланзиа ажәа мхәа-закәа, иара ус асценафы даацәы-ртқырғы, спектакль бзиазақ уахәа-цшыз акара, хаштрак икәымкәа угәафы дынхоит, убас уиршанхоит ацсуа сцена адауацшы, удыршанхоит уи иблақәа, инырҳара, итеитыцш.

Ари лакәу, лабәабоу? Ари иахъзуп абаәхатәра.

Абри ажәа саназхәыцуа, аҳаҷаҳәа иаасгәалашәоит иара Леуарса ик-

нытә исаҳахьоу. «Ирхәоит абаә-хатәра имоуп хәа. Ииашам. Иумоу – уцьыба итоу, уца итоу ауп. Уи аәазы данаргәақуа иутар калоит. Абаәхатәра илоуп, ицәа иалоуп хәа ауп ишхәатәу». Ааи, абаәхатәра анцәа иуатәеишьозароуп, уи – лахьынтоуп, иузаахәом, иузытиуам. Ижәымбахьей хәажәкын аныкарто: ачахәажәақәа рахьтә руак затцәык ауп ахәажәтцәы злоу, уи машәырны изықәшәазгы зәахәатәы кало азә иеицш чыдала ихәацшуеит, дуафымшуп хәа дшьоуп.

Абар уажәшьта 50 шықәса тцует Леуарса Касланзиа ашьара зқәым, анаәстәи абицарақәа рзынгы имәақәтцагахаз ифәбызшәа, ибжы ацсуа сцена икәыәуеижьтәи, хәжәлар рыхъз-рыцша иаццо, мыц зымхәазо бцартақас, ахара нақ инанагоижьтәи. Иабыкәу абри абаәхатәра еицамк ахыцхырта?

Сфара амшқәа наскьазго саналага,

Схәы цшза, угәхәаазго салагеит еихагы.

Схәыцра амәахәаста,

Тур ихәы ахалага,

Ахәреицш, амарда иафәысуеит иахәагы.

Иахәагы сыцсы уқәуп, ашацәа ртәарта,

Тур ихәы аадын, сыцкәынра ацхыз.

Сара сабацәеи сабдуцәеи рлакә хәарта,

Сдаракәац рызқәатыц, сцәашь-хәы ахьаркыз.

Кәтол – апоетцәа рымацара иры-цсадгылым. Уи адгылы иацшьеит, изаанахит ацсуа сцена ақкәажә Ми-надора Зыхә-цха, Етәри Когониа-цха, Леуарса Касланзиа рбаәхатәра.

Ацсуа жәлар изныкымкәа цәа-

ханым-гәашә илацшхьейт, аха иахәаагахьоу зегьы рцымхәрас хара ихәуит амилаттә фәахәагақәа зегьы иреихәу: алитературей атеатри. Урт аәеишьцәк реицш, рыжәахыр еибытаны еиццит.

Леуарса Касланзиа дреиуоуп ацсуа театр аклассикцәа: Мты Ақәба, Разынбей Агрба, Минадора Зыхә-цха, Анна Аргәынцха, Екатерина Шакирбаи, Аазиз Агрба, Шәарах Цачалиа ухәа рацхәатәи абицара, арт ирытцагылеит ирымыздаша азәырфы. Аха хара хтеатр атоурых афәы икоуп лымкаала Аазиз Агрбей Леуарса Касланзией иртәу аамта. Ари аамта дара рбаәхатәра иаб-зоураны, ацә-цшза атәыәеицш иалыхәхәоит. Амала акызатцәык хгәы еихьызшьуа, – дара ирыхәтоу ахъз уажәыгы ирыхтцәмкәа иахәа-нхаз ауп. Аха хгәыгуеит, ари агха риашахәп хәа лассы.

Леуарса Касланзиа еицеицшны дазказоуп атрагедиафәгы, акомедиафәгы ахәмарра. Уи зны дыдратцас хгәы цырзызауеит, зны адунеи хзану

ҳадстазаара атакы ҳазирҳэыцуеит, мамзарггы, хьаа-баа ҳамазамшэа, хэычтдас, ҳкьатеиахы цтэо ҳирччоит.

Аха уеизггы, зегь рацхьаза иргыланы, трагикатэ ақтиор дуззоуп Леуарса. Адунейтэи атеатрқэа иарбанзаалак аказы икэнушьяша иара ихэмарратэ стиль саназхэыцуа, схафэ иааиуеит Наполеон Тальма ду иеихээз ажэақэа: «Тальма, вы приходите иногда ко мне во дворец... Вокруг меня обманутое честолюбие, пылкое соперничество, катастрофы, скорбь, скрытая в глубине сердца, горе, которое порывается наружу... Мой дворец полон трагедии и я сам, конечно, наиболее трагическое лицо нашего времени. Что же,

разве мы поднимаем кверху руки? Принимаем позы? Напускаем на себя вид величия? Разве мы испускаем крики? Мы говорим естественно, как говорит каждый, когда он одушевлен интересом или страстью... Так делали и те лица, которые занимали до меня мировую сцену и тоже играли трагедии на троне. Вот примеры, над которыми стоит подумать».

Леуарса Касланзия ихэмарра зда царта амам ала ицсабаратэуп. Уи ихьз иузадымхуа иадхэалахеит Отелло ироль. Шьюкы ари ахыбаара иахкьаз трагедиоуп хэа иахэацшуеит. Мап, ари – хэаа змазам абзиабареи агэрагареи иртрагедиоуп. Ацсуаа Отелло дхэада-

лазггы икажьны иацырымтцит, иаҳархы ахьныкэыргашаз атыц цхақэа ихырымхит, ихаракзаны, мшаены ишыркыц иркуп ацсуа Театр абирак. Анцэа ицьяшьаны, уажэшьта урт ирымыздаша абаҳатэрақэа рыцдагылт.

Ҳазхэыцыр стахуп даеакггы. Изхоума ауафэ абаҳатэра мацара? Абаҳатэра агэағра дуггы ацзароуп. Иахья абас-абас сҳэар, изур, уатцэы сыцстазаара иацырхагахап хэа дхэы цзом абаҳатэра иашатцэкья зағэашьюу. Ижэлар ратцкыс ихы еигьейшьюм иара, рхьяа ахэырбггыц еицш иеафеиришэуеит.

Абри акынггы дфэырцшыгоуп ҳақтиор ду Леуарса. Ифэырцшыгоуп

кылт, ихалиааз азэ иеицш, избанзар ҳарггы ҳагэрагафэоуп. Агэрагареи абзиабареи лашэымхароуп. Ҳара иахҳаҳмырштүазароуп ҳажэлар ртоурых, ркультура, рбызшэа, Иаго иеицшыз ацэгьахэыцыцэа шагрыхоз. «Ауаатэысэа, шэгэы шэеаныз!» – абри ауп Касланзиеи Цачалиеи рыхэмарра иатданакуа, ҳара хнапала дхамшыроуп ацшзара иасимволу Дездемона.

Леуарса Касланзия ицстазаара – атеатр ауп. Уи иыызцэеи иарей ҳ-театр амышмыждақэа ианыртагы-

уи иацсуара, иуафышья, иаамысташэара, ифеацшэа хаа.

Ас еицш икэу ауафэ ихэтоу ажэа аҳэара даараза иуадафэуп, азэи-фэицэи рыцстазаара атахуп...

Сара убаҳатэра афеацхья схырхэо, хэацшөык иаҳасабала, иузеи-гьасшьарц стахуп: уныхэзааит ацсуа жэлар рцеи ду Леуарса Касланзия, фынөықэра нутцаит, аринахысггы ишургэыргьац иургэыргьалааит атеатртэ казара бзиа избэ зеггы.

ИВАН ЕСНАҒ-ИҘА КОРТУА

И анакэзаалак ауаатэыса дзыцсоу иахынзахэ-тоу идырны, хатыр икэтара рцэуадаууп, тынч ихы зырымгауа, уамак ауаа рыбла дхымгылауа зынацхакшэа икоу ауафы, иусгыы уамак атцанамкуашэа, икаитдогыы рацэазамшэа рбагышыоит. Ашьха уазааигэаны уанатцацшлак ауп иахынзахараку убла ианабо. Ицэоушьаша, ауафы уаха убла дамбо, реижа даныхарахалак, дануцэызлак ауп, уи ибаөхатэреи ихы ихшыөи ахынзатцаулаз, иахынзагэгэаз ангэаутауа, ижэлари ицсадгылыи рзыцхэан дзыцсаз кказа ианудыруа. Убаскан, аамта наскыаццхьаза, иара иускэа ихьз-ицша рыманы иаха-иаха рыгезыргауа рфынархоит.

Ишыкэсхытэреи игэалашэареи ирызкны уаха абрака хаззеизаз ауаө ихатгэын макьана икэымиаацт рацхьатэи ашьац. Абыскак аамта мацны иштхьоугыы, уи икамзаара аныцшит хатсуа культура. Иара дреиуан асовет аамтазы иааитцагылаз ацсуа интеллигенция рацхьатэи абицара ғыыц. Анхараз атцэсан азырсыз анхаөы илөатцэ өеиларц азыхэан инхара иатцанакуа иарбан усаалак зегыы инапы рылаимкыр, зегыы рзыцхэан ацхзы каимтэар цсыхэа шыкам еицш, убарт, рацхьаза иааитцагылаз ацсуа интеллигенция уск амацара рхы ақэкра, убри затцэык рыпцстазаара азкышьа рымамызт. Шэахэацш, аа, хара хмилиаттэ хдырра арфыхарафэи ирацхьагылаз арккаөы Дырымит Гэлиа шака ус хкы дырфэыз, шэахэацш, Самсон Чанба иуаажэлларратэ усура аамышьтахьгыы, иара алигература аштафэи мацарагыы шака жанр инапы рылакыз. Урт реицш афырцштэцэа шыарда ирацэоуп, қэрала уамазак рхымтцазаргыы, акыр уадаөреи залымдырреи хзызгахьоу хара хапрофессионалтэ казареи хлитературеи ртоурых афэи. Хыхь зызбахэ сцэаз хатцэа дукэа өыцэа ракара ибаөхатэра изалымшазаргыы, Иван Кортуа дызфэыз, инапы злакыз аускэа хкы-хкыла ирацэан. Уи азэы хэа даарывагылеит, ацсуа музыкатэ культура ашэкэы антэареи, насгыы царадыррала рытцтаареи рфы зыкатамта ахэ ашьара уадаөзоу Константин Ковачи, Кондрат Зизариен, Иван Лакрбеи. Иара убастэцкэа, иахцэар халшоит, Иван Кортуа рацхьазатэи ацсуа сахьатыхьы ду Александр Шервашизе-Чачба иус аихахаразы иөагылаз инаимданы иаыцтцаз дреиуоуп хэа. Уи идекорациякэа рыла иөычахьан акымкэа, өбамкэа ацсуа спектаклькэа. Азкышыкэсақэа ирылоу хтоурых азхьыцра шхацэмачу еицш, харт ацсуаа иаахатэаумшыартэ ихацэмачуп хтоурых инахараны хатцхьака азхьыцрагыы. Шака имацны инхазеи Иван Кортуа икаитцаз адекорациякэа рыкэтыхымта афотокэа. Иара абратцэкэа ажэалагалак ахасабала исцэартц стахуп даөакгыы. Знапы алаку, изылшо ауаа рымчала иалыршахааит Иван Кортуа итынхаз музыкатэ нтцамтоума, статакэоума, ажэллар рхэамтакэа ианитцаз роума, ишынеибакэу акыр иацсаны икоу еизганы, еикэыршэаны ртыжэра. Убри аныкатаха, убаскан ауп уи ихамштэра, ихьз-ицша амырзэра, ашьтыхра азыцхэан акыр катцахеит хэа уаөы ихэар аналшауа.

Уажэраанза ишысцэаз еицш, Иван Кортуа цсабарала илаз абаөхатэрақэа рацэан, иаргыы акафэи ихы дшамеигзоз икаитцаз аускэа шахатра руеит. Иуаажэлларратэ усура, исахьатыхра, амузыкатэ культура арфэиара ухэа инапы злакыз аускэа ирывагылан чыдала

ашэкэыөцэа дызларзааигэаз даөакгыы. Асовет тэыла антытцгыы азбахэ насит Иван Кортуа еицфикааз, ицстазаара атцыхэтэантэи амшкэа рзыцхэанынза напхгара ззиуаз атацмадацэа рашэахэареи рыкэашареи ансамбль. Ари еицырдыруа усуп. Аха атацмадацэа, урт, Миха Лакрба иажэақэа рыла иахцэозар «зыцсы тоу абиблиотека» Иван Кортуа ашэахэареи акэашареи рзыцхэан мацара акэмызт изеизигоз. Уи напказарала ианитцон табара зкэым азыхь иаөызоу хсахьаөыратэ литература зхылфэиааз ажэллар рфэацыцтэ хэамтақэа. Абри аус цшыа, аус ду акынгыы Иван Кортуа азэыс хэа дрывагылан аөажэижаөбатэи ашыкэсқэа рзыцхэан Максим Горки афольклортэ материалкэа реизгаразы ацсуа шөкэыөцэа рышка икаитцаз аацхьарала рартмаккэа наразкэынцтаны акытэақэа инарылалаз: Баграт Шьынқэба, Кэатэи Шьакрыл, Хэыхэыт Бтажэба, Арсени Ахашба, Шьалуа Инал-ица ухэа иналукааша хашэкэыөцэеи хнаука аусзуөцэеи. Даргэажэөаны дрывагылан, икаитцазгыы шмацым ала шахатра руеит 1955 шыкэсазы «Ацсуа жэллар рашэақэеи ражэабжыкэеи» хэа хыс иатаны итижыыз ашэкэы. Уи аахыс ашыкэсқэа цытк шынабжыксыхьоугыы, ари аизга атцакы даөакхеит, уимоу, иахагыы ихэартэхеит, иахагыы итцаулахеит хара хамшкэа рзыцхэан. Зымра ашэахэа иабзоураны ацсуа жэллар ахақэитра роуз В. И. Ленин ишышыкэсахытэра ныхэа дуны ханацыло аамтазы, шака уаөы акыр ианахэо, шака аамта ианаало нтцамтақэоузеи «Ашлар-цха Зармахани», «Кэыц-цха Алмаси» ирыхцэааны Иван Кортуа ашэкэы ианцтаны иахзеиқэирхаз ажэллар рхэамтақэа. Рацхьатэи ажэабжыафэ хара иаабоит ацсуа жэллар адэахьтэи рагацэа ирфэагыланы ахақэитраз рыкэцара, аөбатэи ажэабжы аперсонаж Кэыц-цха Алмас илзахцэар аеит стихиала ицэыртцыз, рацхьатэи ацсуа цхэыс ареволюционерка хэа. Еицхарак усеицш ахэара азин хнацэит, лара Кэыц-цха Алмас, Кьахь Хатцэаратэ иеицш, ииашатэцкэаны ацстазаарафэ дахьыказ, лхылфэсахьа хытцхэаны иахьацтам. Шака аматериал ду рылоузеи абарт ө-хэамтак адраматургцэеи акинорежиссиорцэеи рзыцхэан!

Уажэраанза ишысцэаз еицш, ашьха уатцагыланы уанатцацшуоуп шака ихараку анубауа, аха ауаөы ихата днаскыаццхьаза, ублафэ иаха-иаха иааиуа ицэыртэуеит уи ицстазаара ззыкыз иус бзиақэа. Нас игалааит ихьз-ицша, ицсы ахынзатэаз хьзи-цшеи дашьтамкэа, тынч зус ду казтцаз, ауаө кьиа Иван Кортуа.

1970 ш.

Цьума АХЭБА

АЛУ ЦЫХХААСА ИМЦАРЦ...

Дыкамзар калап уаџцсык ҳара ҳамшқәа рзы, ажәйтәи аџатәи еиџзырцшуа. Иацы ҳашқаказ, иахъа ҳашқакоу, ҳашқакалои? Иарбан мџаз ҳазқәыз, ҳабакылнагеи? Аринахыс иарбан мџоу ҳазныло? Атак ақатцара зылшода?! Зыгәра гатәйда, зхәатәи иаццатәйда? Быжь-мџак ахъеихагалоу инанагаз аныкәаџ, зхала изатәны амџа ианыз иеиха деиғьуп. Быжь-мџак рахьтә руак алихуазар акәхап. Дызнылаз амџа адәышкәағъаз атыцан абахә ахықәахь днанагаргьы, ихы мацара иавибоит, убри амџа даныларц азәгьы иабжьеимгеит, игәы зкажаша даеакгьы – азәгьы дихьырцшны димгеит ихатагьы.

Иахьынзайашоу сыздыруам, избанзар уи ауаџ изықәан убасқак алегендақәеи афантасмагориатә хьтхәаакәеи аццоуп, имцу, ииашоу аилыргара аџстаагьы илшом, аха цъара сацхьахьейт, ицстазаара даналцуаз атыхәтәантәи аамтазы, уаџы дызлаймбацыз ала иееитакны дықан ҳәа В. И. Ленин. Азәгьы диацәажәазомызт. Ажәџан да-

тацшуа дтәан бжеихан. Икаҳтцарызеи ҳәа иаз-тааргьы, атак кайтцомызт. Ацсрада даеакы дазхәыцуамызт угәахәуан.

Абас дқалатцәкьазар, уаџ дархәыцыртә икоуп. Ихъзеи? Дызфьыз акгьы шалымтцуа ибазар? Ауаа ихьырцшны, иџы иаатшәо реафьыршьаауа ишьталаз, ишьац иатцәроу адәышкәағъаз атыцан, атымьты-ша ишхықәиргылаз ибазар? Дзымпьтцанахаланы дықаз хыхьтәи амч, анааицьиртц, ихы данаазыннажь, ацхьыз иалтцыз диџызахазар?

Усгьы зтцаара мацароуп. Даеа зтцарақәакгьы ухтарымкыр руам. Аарцәы катцашьа амоума нарцәы икоуп ҳәа зызбахә рхәо цъанат? Сара усазтцауазар, алакә шлакәу иказар иаҳа еиғъзар калап. Ҳаамта иакәфьызтуа, даеа зтцаара дуззак: ауаатәыџса рымџафьы иаҳа ииашоу иарбану, аевوليуциатә, ирацсышәаны иухәозар, иумоу абзиа инахаҳауа, абзиа итцегьы еиғьу, даеа бзиак нахьрџеиаауа, иумыхәо ацәгьара мап нацәкуа, иааныжьуа цхьақәа ацара акәу, мамзаргьы аревوليуциатә, уигьы иаҳа ирацсышәаны иухәозар, иааумоузегьылхьырбгаланы илкажьны, адәышкәағъаз унықәтәаны, зегь фьыц рылагара акәу, руа иарбану иаҳа ииашоу? Атак уцшаарц азықәан, ушьтахька ухьацшроуп, ҳазнысыз амџа ахы шытцнахьыз угәалауршәароуп. Абольшевикцәа ахәынтқарра аархәны амчра рнапафьы ианаарга, убри аахысоуп аревوليуция ақатцара ианалага. Адунеи зегьы шьатанкыла ихьырбгаланы илкажьны, афьыц, ҳара иахтәу, ҳара хдунеи каҳтцароуп рхәейт. Егьйашатцәкьаны, иџыцын, егьйашатцәкьаны, дара рыда даеазәы иитәымыз адунеи фьыц шьақәдыргьылейт.

Амац иафьырцшны аду атәы ухәар ауейт. Иџыцзак қьырмытла атзамцқәа ныкатцаны, аџнытцкагьы идунеи фьыцха иаакартцейт Драндатәи амонастыр. Адоухатә академия атыцан абахта џадыргьылейт. Иџыцуп. Уаџы имбацызт уи аџыза. Ҳара иахтәыз, ҳара хдунеи харгылейт. Ауахәама ашқәа инеиуаз, аныхабаафьы зәызырцқьоз, шәшьамтлаҳәқәа ырхьа-рхьаруа абахта шәтатәаз. Абри ауп шәара шәдунеи фьыц, шәхы ахтынтцә ишәыргьылаз.

Сынтәа, абарт ацәаҳәақәа анызыџуа ашықәсан, иацы, жәацы, ииун жәохә-жәаф рзықәан, аматцурауаа, ани аби ирыхшаз ракәым, рхатақәа ачаи мацара ржәуазаргьы, мызкы ирзымхаша ауалафахәы роуазар, абри амшқәа рзықәан «араскладушкақәа» ргылан ачатиртә дәқьанқәа реацхьа ицәо, иаацшуа идыршозар, идырхәлозар Ақәаа, убасқан,

рацхатэи ашыкэсқэа раан «Ура! Ура!» хэа рнап-қэа ззеиныркъоз ацсуа патриотцэак, ацсуара аганахыла, иаарласны «ахэлағьағьара» иналагеит изхылтцыз – ацсуа бызшэа. Ишдыру еицш, аныхабаа шыхнаркэшауеицш иахагылоу ацбарсахыа, абызшэа аазара хзыркэшауа ашэкэыооуоп. Аныхабаа арбгара иалагауа (ауахэама бахтазтэуа), рацхыа иаххэаны икарыжыуа ацбарсахыоуп. Октабр ашэахэақэагы рацхыаза изықэдырцхаз, хэарада, ашэкэыооуоп. Ацсышэала ашэкэыооуоп. Иабахтау ацсышэала ашэкэыооуоп, ихэеит азэы, Октабр ашэахэа зхы аршақэазаны иказ. Ацсышэала ашэкэыооуоп Камлозар, ареволиуциагы захтахыз, изахтаузеи Асовет мчы, ихэеит даеа цызак, уигыи октабр ашэахэа дагылагылан, аха абыста ифалар итахын илу иалагоз ашылала.

Ажэа шэзасыршыуазеи, ижэдыруа фақтуп. Ацсны дықэырцеит Дырмит Гэлиа. Алу карыжыит. Аныхабаа ацбарсахыа оахырхэеит.

Анцэа хыхъеит. Алу ашыапы иадыргаанза, ицыххааса иргаанза, ақэаура гэакыахы изырхынхэуаз калеит. Икашэтцозеи, аостаа дышэдырхагахама рхэан, аныхабаа уаха идырбгар рымуит цыоуки. Ацсныка ддырхынхэит Дырмит Гэлиа. Иаргыи,

схэашыа цшзам, инаур афацхыа схырхэо аминауатра шытастоит, аха ибз ауагылауауаз. «Пролетарии всех стран соединяйтесь» ацсшэахы иахзеитага анырхэа, «цэхэи-кьантази шэеидышэкыл», ихэеит. Сгэанала, ажэа «ацэхэы» цакыс иаиуит ацсуаа рфы цакыс иаматэкьюу. «Дабоутау ани ацэхэы», – хэа ззырхэауа, хшыолеи гэаталеи дыцэхэны анцэа иишаз иоуп зызбахэ рымоу.

Уаха ихайхэақэозеи апоет-философ Бағрат Шыңқэба ари иажэеинраалафы?

Дасу игэлымха зеицшроу еицш. Хызы змоу алу дэылхэаны иказыжыуа роуп. Имазеица адэкьан афы игылоуп «ашыла». Зегынцъара ус картцоит. Иарбанзаалак ак фыцим.

Иарбану уажэы еихаразак иуахауа, еыцныхэс ихартауа, тэцэас ххы захтаз америкаа? Изаакэрылауа еиқэырхагас имоу инапқэа роуп, рхэеит.

Иахагыи ирцшзаны ирхэоит ацсуаа. Азэы азгыи даамтцанарсын дагон, ихэеит. Срыцхауп анцэа, анцэа, сухэоит, сеиқэырха, азы самх ихэеит. Усыцхраа, ихэеит. Сара суцхрааны салгахэеит, ихэеит анцэа. Анапқэа устама? Ашыапқэа устама? Урт ноука-ауукары азгыи уаамтцуеит, ихэеит.

Хара иахыатэи хтагылазашыеи хазшаз иихэази, хрыцхара агартэ, еиқэшэагышыом. Анапқэа, ашыапқэа устеит, ухы уахэ ихэеит. Инапқэа, ишыапқэа дысхызар гэак рыцха, ускан ишцаицсыхэо азгыи иаанахэаз?! Уеизгыи ихы иқэикып. Ахықэ афы игылоу азгыи иаанахэаз дназхынхало апақэа ирбгозар, ускан изсара абаихэагышыо.

Зегыи рбганы, зегыи рфыцны икатцатэуп хэа еитагахит хынэажэижеаба шықэса рацхыа игоз абжыи. Цыоуки, реица КПСС рыхычошэа, реица асоциализм иадгылауашэа зхэауа, ацстазарафы иаакартцо КПСС иацэтэыму ауп, асоциализм иалнамкауа ауп. Иказ ишыказ ахычареи, мамзаргыи иказ хырбгалазаны афыцза ртыцан. Иузтода акэымзар, еиғгышышан иказ инацтауа, апырхага катцоз нкажыуа, афыц неихахауа ицалазар. Аихахара злымшауа иоуп арбгара иалагауа.

Иханахэозеи абри атыхэала ацсуаа «Хыбиблиа», нартаа ражэабжықэа? Ишэмыхын, дадраа, хара ихахыыз. Харт, адунеи зырхыцхыцуаз аишыцэа, азэы икаитцо абзиара егыи атцэы нахышыуа хэанынахха, абзиара ихамаз анхарбга, хағацэа ргэырпса хақэшэеит.

Ихайхэазеи хаамтазтэи апоет-философ? Шэапхыа уи ажэеинраала. Ажурнал «Алашара» актэи аномер афы иануп. Хыхы исхэақэаз, сара исызнартысыз агэтахыцтрақэа ракэзамкэа, уара даеа хыцтрақэак узнартысыр, даеазэых-даеакы, убаскангыи уи ахықэки нанагзеит. Аха, сгэанала, ицсахымкэа иаанхоит хшыотцакык, ухэыштаара мыцэарц утахызар уныкэызго улу цыххааса имцарц, избалак ақэдалалартэ икаумтцан, уи уара уоуп иззеигыу!

Агазет «Ацсны», 1992 ш.

2017
№ 4

Рушьни ЦБАПУА

АГРБА ААЗИЗ

Агрба Аазиз Рашьыт-ица диит Гэдоу-та араион Келанырхэа ақытан 1912 шықэсазы, инагаз, еицырдыруз Рашьыт Агрба итаацэараакны. Абри амш, абри амза, абри ашықэс Калейт, Анцэа ду имч ала ацсуа милаҫ культура азыхэан имшы лашан, имш ныхэан.

Ацсуа милаҫ рзыхэан атцеи дгэыгыртюуп, рхы тызго азэ иеицш ауп ишихэацшуа. Хэара атахума, уи дацсаны дкалар. Еитасхэахуеит, Анцэа ду имч ала Аазиз Агрба уи дацсаханы дкалейт. Иуаажэлар рзыхэан алашьцарафэы ацэашыы анадыркуа дафызахеит. Ацсуа театртэ казара абҫа еитцнахырц азы, асцена иацыраршэыз аҫарда дфахеит.

Аазиз Рашьыт-ица атцара ду змаз уафын. Аурыс литература анафсгы, адунеи литература имилаҫ литература еицш идыруан. Шэфыла ражэеинраалакэа исахьаркны, ғырхэала дрыцхьон. Дырмайт, Баграт, Пушкин, Лермонтов, Тиутчев, Фет, Ахматова, Цветаева, Есенин, лымкаала Блок. Аурыс поетцэа рфымтакэа урыс бызшэала дрыцхьон. Аазиз ибзиазаны идыруан аурыс бызшэа. Асовет шэкэыфсцэа ркынтэ Шолохов дигэацхон. Адунеитэ драматургия дацхьахьан. Чехов ипиесақэа рыхэ харакны ишьон. «Урт иалкаау урыс хафсахьақэоуп» хэа сеихэалон. Са-

ра игэастахьан, Аазиз Рашьыт-ица аопера бзиа ишибоз. Зны-зынла иааигэаларшэан ихэалон, Ленин аоперазы иихэаз хэа. «Аопера буржуазиятэ казара кэырчахоуп» хэа. Иара уи еицш агэаанагара дақэшахатмызт. «Қалақь дукахь уанцо, аопера уавымсын» хэа сеихэалон. Лымкаала бзиа ибон Верди иопера «Аида». Карузо инаиркны, ашэахэафсцэа дуқэа ртоурых дысзалацэажэон. Убри алагы уафы ибон, Аазиз инартбаан аказара ду шилаз. Аха убартқэа зегы рааста, атеатртэ казара дазааигэан. Ақыртүа ақтиор Акаки Хэараа иказара харакны ишьон. Ицэажэара иалан аурыс ақтиор дуқэа Улианови Смактуновскийи.

Ааи, Ацсадгыыл азыхэан драгэафшьын Аазиз Агрба. Уи ус шакэыз зыртцабыргуа рацэазоуп. Баша изырхэомызт «Аазиз Ду» хэа. Аазиз иказара анафсгы, зегь рыла зымехак тбааз уафын. Иажэа акратцанакуан. Дымхэыцкэа дцэажэомызт. Иихэоз атцакы аман. Аиаша давсуамызт. Ииашара акэын иара ихьз-ицша тызгозгы. Ианакэзаалакгы исмахацызт итацэу ажэала дцэажэо. «Ажэа пату ақэутцар, уаргы иуқэнатцоит» ихэалон иара. Ацсышэала ирхэанчан ицэажэо дицылар, инапы икуамызт. «Ахлахэацэгьақэа» хэа дрышьтан.

Аазиз Агрба асцена аҫардагы давцдамхеит, ацстазаара ду агэтахьгы дкылсит. Ацсуа уаа нагақэа рыхьз зну асиафэы иара ижэлагы

анылеит. Сара уи сеигыргыоит ацсуак иахасаб ала, избанзар, зқышықәсала аңымығәа зхызгахыоу ҳауаажәлар, атцеира нагақәа рылмиаауазтгы, милатк ахасаб ала иахыа уажәраанзагы хымааир калон. Анхаф бзиа ихәыштәара адыргы шимырцәо еицш, ҳабызшәа мырзкәа еицшыны иааргон Аазизраа.

Аазиз Агрба дацсуа режиссиорын. Иахтәымыз апиеса ықәиргылозар, ацсуа цәа ахаитцон. Ҳаи, абри зөыз дацсуоума ухәарын. Зуаажәлар рхыаа зхыааз, зыцстазаара зегы ацсуареи аказареи ирыхтнызтаз ауафы, уаха дышцакаларыз. 1938 шықәса инаркны ацсуа театр арежиссиор хадас дықан. Убри аамтаз, еита схәахуеит, ихыантаз ашықәсқәа рыфнытқала, ацсуа театр ахафсахыа мырззакәа, акәтағь цәа илыкәкәаан иааигон. Ақыртәуа колониалтә политика зехыиңыара еицш, ацсуа театргыи шыафәршә анатон, аха абарт ашықәсқәа рыфнытқала, фынфажәи жәба спектакль ықәиргылеит. Убарт зегы еиқәымпхыазакәа, хәба-фба налыскаарц стахуп: М. Лакрба «Данакай», Гь. Гәлиа «Асас еиқәатәәкәа», Шь. Чкадуа «Ҳауа идагәада?», Р. Цюпуа «Ажәеицшыаа рыпца», Цао Цун «Афартын», Гольдони «Асасаирта ацшәма пхәыс», Шә. Пачалиа «Псра зқәым», М.Горки «Атцыхәтәантәикәа», Шекспир «Отелло», Габуниа «Амра агыламтаз», Погодин «Кремльтәи акурантқәа» ухәа убас итцегыи.

Аазиз Рашыт-ица ацсуа бызшәеи аурыс бызшәеи еикараны излеидыруз ала, аитагара шыарда дазказан. Уи ацсшәахь еитеигеит: «Кремльтәи акурантқәа» Погодин, «Ахашәалахә тыц» Островски, «Жорж Данден» Мольер, «Атцыхәтәантәикәа» Горки, «Анжело» Гиуго, «Езоп» Фигеиредо, «Арбағькәа фыртаанза» Буковчанин.

Аазиз Рашыт-ица ифит атоурыхтә драма «Ацсха Леон афбатәи». Уи атеатр афы иҳадкылан, арежиссиор хада Валери Ақафба ақәыргылара далагеит. Ацсха Леон ироль назыгзоз Кьасоу Ҳагба инаиркны аролькәа назыгзоз зегы казарала рхы аадырцшит. Аспектакль ахәацшәа ибзиан ирыдыркылеит. Аазиз Агрба зацсуа бызшәа цқьаз ауафы, ифымта ҳахыхәмаруаз, ҳбызшәа еихаҳарафы шыардаза иҳахәеит.

Аазиз Рашыт-ица ацсышәала данцәажәоз, Аимара Кадахъара ахәы иалкыан илеиуаз арфаш абжыи еицш акәын ишсаҳауаз. Ибзиоу ташыцрыла иаххәалон ҳара афәр, Аазиз иеицш ацсшәа анбахтәо ҳәа. Баша ирхәома, ауафы хатала

дацсыуамкәа, ацсуа доуха имамкәа ибызшәа атцашыа имазам ҳәа. Аазиз ицстазаара зегы, Ацснытәи ашьхақәа Ерцахә шырылаҳәхәо еицш, иаргыи имилат доуха ҳаракны иааигон. Убри азоуп иаргыи ахтнықалақь Акәа иахагылоу ашьхафы дзыржызгыи. Уа ижуп ифызцәа гәакықәа, иказара мфәа зегы ицымфазгаз: Минадора Зыхәцха, Анна Аргәын, Разынбеи Агрба, Дмитри Кәартаа, иагъа аамта цәгъазаргыи ацсуа жәлар зыхьчоз Аслан Отырба, Къаршыал Чачхалиа, аишьцәа Чычыкәеи Алыкьсеи Цюнуаа, Иван Тарба, Алыкьса Цьениа ухәа, ацсуаа рцеира иашақәа.

Аазиз Рашыт-ица Агрба, Қарттәи амчрақәа шафәгылазгыи, иқәнагоз ахыз-ацша иртахыан. Уи Ацсны жәлар драртистын. Гәлиа ихыз зху Ахәынтқарратә премиа далауреатын. Аңыа Абирак кацшы аорден иатәашыан. Аха убартқәа зегы ратцкыи иатәашыаз, иуаажәлар рыбзиабара акәын...

Акәа иахагылоу ашьха апантионаф данырж инаркны, уахь схалалоит сара ирлас-ырласны, ҳабжыи нытцакны ҳаицәажәаларц азыҳәан.

– Уа мшыбзиакәа, Аазиз.

Иара ицсы антаз, фымш-хымш ҳаибамбацкәа данасцылалак, дахлафаашәа ус ихәон, «иқои шәара шәахь» ҳәа. Уажәгыи убас ибжыи саҳаит сара, атакс убасгыи сыбжыи насыргеит:

– Еилыхароуп... Уара угәхыазгоит, Аазиз.

Иара днасықәцәкыашәа ибжыи наиргеит:

– Уаамыццакын...

Сыццакы смыццакы, иаснагь уара умфәа сықәуп сыцстазаара зегы алар мфәа еицш изырманшәалоз Аазиз Ду...

Ашәкәыффы, адраматург, ақтиор Рушьни Цьануа ишәкәы «Аңарда ашьтахь» акынтә иаагоуп.

Рушьни ЦЪАПУА

ШӘАРАХ ҶАЧАЛИА

Адгбыл итдытцуа азыхь ужәәгәарггы, зеггы аоуп даеацъара итдытцуеит. Ацсуа милаҗ ирылоу аказара, иагъа иуҗәахырггы иҗәырымтдыр ауам. Амилат иртәу дара рхы иадырхәароуп...

Ацсуа қыҗа, ацсуа җаацәара, шәышықәсала зхәыштәара еихымсыгъуа еиқәыз, унеишьуааишь хәа зархәоз, ажәа бзиа зҗаз, зыхшыҗ зыжәлар идзырхәоз, ахәахәа зыриашоз, аиаша еиҗызшыуаз, Аацы ақыҗаҗ инхоз Абзагә Ҷачалиа иҗнаҗаҗы диит Шәарах Ҷачалиа. Абри аҗнаҗа җсыуа җасын иныкәыргоз. Ацсуара акәын дарггы ныкәызгоз.

Ацсуаа жәытәнәтә аахыс изыхызызауаз, рҗеира реитҗаргыларакәын. Аҗеира еиҗамгылар, еихаҗара роураны изыкаломызт. Ираазон абыртҗкал икылхны, ахш аныдразо еиҗа аламыси ахатҗареи рылатҗан...

Шәарах Абзагә-иҗа Ҷачалиа, ацсуа аҗнаҗа бзиаза

иаазаз, хықәкыс иалихыз амҗаҗ дымҗашьеит, Анҗәаггы диҗхрааит. Дагъанылеит аказара амҗа ду. Аказара агәашә аазыртуа, иара аказара ауп, амала иманшәалан аартышьа уақәшәар.

Уи агәашә аартышьа дақәшәеит арҗаҗы, арежиссиор Уасил Иван-иҗа Домогаров. Домогаров аҗбабаа дузза адибалеит ацсуа студиа ашьақәыргыларакә. Иара иакәмызтгы, ацсуа профессионалтә театр иҗдеггы ихьшәаны ишьақәгыларггы қалон. Сара хатала уи иусуреи иҗазареи, аазаҗык иахәсаб ала илиршази рҗәы аиҗахәара салагом. Уи иҗәы неитҗыхны иалаҗәажәахьеит Миха Лакрба инаиркны, ацсуа театртә қазара атҗааҗәа. Егьырт ақтиорҗәа реиҗш, Шәарах Ҷачалиа идитҗаз аҗбабаа лыҗҗшәадан иқамлеит. Азыхь хәыҗы азду ишазҗо еиҗш, Шәарахггы аказара ду ахь амҗа дықәлеит. Аамҗа қбаҗк иалагзаны, ацсуа

жәлар қазак иахәсаб ала деиҗырдыруа дқалеит. Ихьз маҗара анырхәалак иара шиакәурдыруа.

Шәарах ацсуа театр аҗнаҗаҗы режиссиорк иахәсаб ала аспектақәыҗәа ықәиргылахьеит, аха ацсуа хәаҗшыҗәа еиҗа дызлардыруа,

иихәмархәаз арольқәа рыла ауп. Уи ацсуа театртә қазара убри ақара ихаигалеит, дызкыдыз амардуан хыхьынтәи, аҗақәара ақынтәи ахара уҗшыртә еиҗш. Инаигзоз арольқәа, ак атқкыс – ак еиғны, амилат җәа рхатҗаны, акласикатә җымҗақәаггы иҗазара ду рыҗатҗо, адунеитә театр культура ақынза инеигон. Ацсуаа ишырхәо еиҗш, «аҗсы ахеитҗон». Иара убри алағгы даанхеит, ацсуа театртә қазәа дуқәа дыруазәкны.

Ашәкәыҗы, адраматург, ақтиор Рушьни Цъапуа ишәкәы «Аңарда ашьҗахь» ақынтә иаагоуп.

Виолетта ЧЕРКЪЕЗИАЦХА

АЦСУА СЦЕНА АХЪЗЫРХӘАГА

Жәлар рартистка Минадора Зыхәңҗа 70 шықәса лхыӀра иазкны

Ақтриса җарацәа есымша иа-җыцшуеит уи лыбжбы, лцәажәашьа, азыхь еипш ицқоу лдиқция, линтонацияқәа...

Уахьлы хәацшуа, тынчк, хзырымгак, лыҗныцка ицәаху амч-алшара узгәагом шамаха... Аха асцена данаақәлалак, Қырт-тәылатәи ССР-и Ацс-нытәи АССР-и жәлар

рартистка Минадора Иуана-ицҗа Зыхәба, лыхәмарра контрастла итәны, лееитакрақәа еиуеидшымыкәа, аиашазы, уаҗ длыргачамкуеит.

Уи лырҗиаратә биография аҗахацинаркит 50 шықәса рацхьа, «Ахатыр Дырга» аорден змоу С. И. Чанба ихъз зху Ацсуа хәынцқарратә драматә театр асцена аҗкны. Арт ашықәсқәа рыҗныцқала Минадора Зыхәңҗа арольқәа 100 инареиханы асценатә цстазаара рылтеит.

Цьоукы зны-зынла ақтиорра уиакара иуадаҗым занаатк еидш иахәацшуеит, уи мацк зәаа-зықазцдалакгы, илшарашәа ргәы ирнаҗоит. Аха асценаҗкны данаацәырцлак М. Зыхәңҗа, икказа агәра уаҗы игоит аказаратәкҗеи, ус баша ақтиорреи акырза шрыбжью. Избан акәзар, уи асценаҗы еснаҗ илицуп акультура ду, адышәа. Аказараҗы М. Зыхәңҗа аацсарак лзымдырзо дзышьтоу К. С. Станиславски аус здиулоз аметодология ашьақәырғәғәара, «мцабз згәышьра затцәык» еидшу, җныцқала инагзоу, цтауларала итырхәыцаау азнеишьа ауп.

Минадора Иуана-ицҗа Зыхәба лхыҗцраамта мҗасит Қарттәи ахәыцқәа раазарта җнаҗкны.

Ареволюция ашықәсқәа рзы, уи дызтагылаз лықәра ишаказшьаз еидш илбоз-илахауаз зегы гәнылкылон. Убыскан ауп атеатр абзиабарагы лара лҗкны, ихьамтцоз акы акәны ахы анцәырнага, баша бзиабараны акәымкәа, хамтазтәи аидеи-ацхьагылақәа ирхытцхыртаны. Ларгы хьахәацәхәада атеатр ахь лхы лырхейт. Дагьаднакылеит.

Убри инаркны лыцстазаара зегы атеатр иазкхейт, атеатр иатәхейт. Уи дузакәымтхо дадхәалахейт ацсуа театри ацстазаара җыци реиньора, реилатцәара.

М. Зыхәңҗа лырҗиаратә казара иаҗыдаказшьақәоу ируакуп асцена аҗкны арольқәа ацхәыс лцәа-хаара рхатцара. Уи лныкәашәа, лнеи-аишьа, лцәажәашьа, лыматәа шәцашьа ухәа азхом хәарада. Уи азы иатәхуп

ичыдоу аҗыбаҗ, зроль налыгзо ахаҗсахьақәа җныцқала рырбеиара, ргәылыртәаара. Насгы инагзаны ацхәыс лыцсабара адырра.

Акыраамта, ақтриса «лымаза» – уи лыкәымшәы-шәра, хыхь зызбахә ххәақәаз аказшьақәа рыла ихдыркәшон. Аха ашықәсқәа цон, ларгы иаха-иаха дышәуан, лылшарақәа еиуеидшымыкәа рыҗецәырыргон, лгәыртқәыли лҗыбаҗи иаха-иаха рыҗедыртәулон, ацстазаареи ауаҗытәыҗсареи рганхкқәа сахьаркыраала рыҗахадыртәауан.

Иахьагы изгәалашәо рацәаҗуп М. Зыхәңҗа баҗхатәра дула иналыгзахьоу арольқәа. Убарт, иреи-уоуп: Г. Гәлиа – «Афырхатца икацәара» (Гәында), М. Шавлохов – «Ацхәысхәаҗ» (Минаҗ), А. Цагарели – «Ханума» (Ханума), А. Лашәриа – «Абзиабара иаша» (Камачыч), Г. Мдивани – «Ауаа қыақәа» (Кама), Еврипид – «Медеиа» (Медеиа), Г. Абашизе – «Адуinei ацштәқәа» (Цира), М. Горки – «Ацыхәтәантәиқәа» (София), О. Иоселиани – «Ауардын хышәтаанза» (Кесариа), А. Сумбаҗишьвили-Иужин – «Ацсахра» (Зеинаб), Ць. Ахәба – «Ахәқ ашәара» (Гәыдихан), Г. Габуниа – «Амра агыламтаз» (Шьоухар), Шә. Цачалиа – «Салуман» (Қарамсада) ухәа убас ицегьгы.

Ишаабо еидш, ақтриса лказара амехак тбаауп, иаиньырсланы ахә ашьарагы даара иуадаҗуп. Уи зыхьогы лрепертуари лырҗиаратә хәақәеи рытбаара ауп. Еидеидшыны илыцааиуеит акомедиагы, адрамагы, атрагедиагы ухәа ирытцаркуа ахаҗсахьақәа. Иаххәап, Ханума лроль аҗы уи зейгыҗкам ацшшәқәа лыцшааит. Лыхәмарра агьама чыда – аласра, аиҗамсра, аиумор ухәа реидш икоу аказшьа хкыла ихалыртәааит. Убасоуп, егырт, зхы-згәы азтоу, агәаҗра злоу ахәсақәа рхаҗсахьақәагы шаалырцшуа – урт зегы уаҗы ихамыштуа, ихәҗы иаанхо хшыҗцарыла, тбаа-тыцәрыла еиҗкаауп.

М. Зыхәңҗа аказараҗы дхәыцуеит идеалла, уи лызнейшьеи леилкаареи еихкыа-еидқкыа ахаангы

иубазом. Ианакэзаалакгы лара дыхнахуеит абзиа, ацкба, лхы-лыцсы ақэылтдоит аказшьабзиатэ цэаныррақэа рышьбақэыргэғэара. Лрольқэа ркны иаалырцшырц дыззыкэдо ауафра есымша аграждантэ цакы аанахэоит. Избанзар, уи лырфеиарамға зеггы рахэыц қацшылы иагэылгоупихадоу – Ацхэыс – Анлтема. Н. Некрасов иажэақэа рыла иаххэозар: «Уи анацэа гэакцэа рылабжыш ауп». Убри азоуп, ақтриса асценафэи ан лроль налыгзацыцхэаза, азал есымша итынчу арақатра изатэнатэуагы.

Аиашазы, ақтрисацэа азэырфэи ирылдыршахэеит асцена акны ан лцэанырра иамоу амчи атцаулареи нагзаны раарцшра. Уи зроль налыгзо анацэа реиқарашык рнырқара, афырхатцара акынза ихалгалоит, гэыла-цсыла илырбеиоит – итахаз рыхшара, ранра иацсаны икалтдоит.

«Қара зеггы – илгэалалыршэоит М. Зыхэцқа, – иалкааны бзиа иаабо арольқэа хамоуп. Сара сзы убас икоуп Шэ. Пачалиа идрама «Салуман» акынтэ Карамсада лроль. Уи исзадхэалоуп ауадафрақэа, аха исзаанагеит, хэарада, арфеиаратэ гэназара иаша».

Уи ароль акны М. Зыхэцқа дадукилар алшоит, зхы иакэитү, изшыдоу, зцацэа ирацгыланы, ацсаатэ зеггы амға рзылызхыз ацсаатэ.

Асценақэа руак афэи М. Зыхэцқа – Карамсада даафналоит ашэы лхыкэкэа, дмида-гэидаха, анкыатэи лоура-лытбаара иагхазшэа, дгэырфэо, лыбжыы ыказамшэа, лшыафэақэа аарлақэа еихго... Аха ашыоура азбахэ, Салуман ишыза икынтэ ишаалахаз еицш, иаразнак лакэзамшэа, леаалыцсахуеит, зхы иакэитү цсаатэтцас дфытцдыруама ухэо, дласза, акы дааннамкыло. Уи уаха длеицшым амыткэма зхэо ан. Уи ахэзи-ахыымзги еилзырго уафцсуп.

«Зегь реиқа исзааигэақэоу иреиуоуп, – лхэеит М. Зыхэцқа ханлыфэцаажэоз, – иахыатэи аамтэзы ауафэи иламыс, итақпхықэра ртэы зхэо арольқэа. Адунеи акны макбанагы ирацэафэуп ауафымратэ проблемақэа; иаххэап, амилацкэа рышьаера, ауаа рыргэакра, иахэтам ала рызныкэара, рышькляцшра, рцэа рхыхра... Ус казцо ауаа зазхэыцуам зака гэнаха мғапырго, аха ацэгьаршрақэа ус баша имғапысуам иказцо рзгы, иззыкартцо рзгы. Ауафэи доухала уи алтцшэа дазырбеиом, дамыргаруазар...»

Абри аазаратэ проблема акомплекс ақтриса лрольқэа зеггы ирхыфэлоит. Уи лзы итэымуп «есымша ус акэын ишыказ» хэа ирхэо атагылазашыа. Убри акнытэ, М. Зыхэцқа ацстазаарафэгы асценафэгы дзанышэом ацэгьара, иказцоггы лыхгы уи рызланажыуам. Иагаф

иага рхэаргы, иага каларгы, лара лзы зеггы ирыцкуп ацсыцкьара! Абасоуп ишаабо лфырхацэа, абасоуп дшыкоу лара лхатагы!

1959 шыкэсазы ацсуа театр икэнаргылеит адунеи аклассика афазарақэа ируаку, Еврипид итрагедиа «Медеиа». Аспеқтакль афэи Минадора Зыхэцқа лхафэи иааиз амыкэмабарақэа зеггы ахэацшцэагы илыцеифыршозшэа акэын ишыказ. Ари ароль анагзарала ақтриса имфашыахуа агэра хлыргеит, ххылхит, лказара харакыла. М. Зыхэцқа илылшеит иахмыркэацэакэа, дакэмыгэғэакэа, фныткэатэи тақтла, ада зхэа зцам сахьаркыратэ цэаныррала, уи ароль ду иашыашэалоу акэырцахақэа рыцшаара, реиқэыршэара, азнагашыа. «Жэлар рартистка М. Зыхэцқа иаалырцшит итцаулоу атрагедиацэа хэсахыа. Уи даанызкыло мчы ыкам, лцэанырра зжыаз, лыхыз-лыцша цызэыс ауафэи икны лшыаурафэи. Иахэханы иказ лхы-лфэи, лнеи-ааишыа, лыбла тбаақэа ухэа уафэи ирнибаалон лгэы италкыз ахлымзаах» – абас ифэуеит аказаратцааратэ наукақэа рдоқтор А. Аргэын ишэкэы афэи Медеиа лхафэсахыа иазкны.

Иухэар алшоит, Минадора Зыхэцқа лколлегацэа рзы, изныцшыло асаркыа дафызоуп хэа. Избан акэзар, уи илцыршэо, илнычцо ашэахэақэа зеггы цкыаны, еилыхха, цшшэы рацэала еилыбзаауа, изакаразаалак хэашьрак рыламкэа икоуп.

Уи илылоуп апиеса, ароль, амонолог ухэа интырхэыцааны аилыргара, аилкаара, азыргара, ақтиортэ шэага-загала азнеира, апартниор иеилкаара, аеиқэыршэара, аиныфэра.

Арепетициақэа раангы М. Зыхэцқа ахаан уафэи димбац дтакыатасуа, дхыргьфэыргыуа. Есымша дтынчуп, дазыкатцоуп, дыхиоуп, ачхара ду лылоуп, зегьрыла дфырцшыгоуп. Иаххэап, цыара дызмыртынчуа реиаратэ гэтыхак лымазаргы, атэахышыа дакэшэоит, илылалыгзоит, ахэара аамта ааиаанза. Лрольқэа кыраамта игэцаракны дрыцхэоит, цыара илызгэамтаз акы лцэынхар хэа дшэошэа. Уи «лабцыар еибагақэа» ируакуп лыбжыы. Зны-зынла уи ахткыа иафызоуп, зынгы ухы-угэы инталоит ихааза, хаштшыа ақэымкэа. Ароли атыци ирышьашэалахаша атембри аинтонациақэеи рыцшааразы М. Зыхэцқа еицырдыруа каза дуззоуп.

Иахыа М. Зыхэцқа кэфеиарала илыхэмархыоу арольқэа ирыцлеит даеа анык лроль – О. Иоселиани ипиеса «Ауардын хышэтаанза» акынтэи Кесариа лроль. Лхата излазгэалто ала «арака хара хыкэкыс ишытақхит ауафэи игэатцанза инаагарц ақалалра. Ажыакцатэкыа хамыхэаргы, ауафэи ицсы ашэалт ақэахырц. Избан акэзар, уи зеггы аамтала ирхацар алшоит. Зны-зынла ауафэи ицсы арыцкьара, арееира анатаххо ыкоуп. Уи хтахуп хара ақтиорцэагы, иара убас ахэацшцэагы. Адунеи акны абзиара, уеизгы еихауп. Уи сара, хымцада агэра згоит...»

М. Зыхэцқа лтеатртэ цстазаара, лзанаат азыкэаашыа даара ифырцшыгоуп. Убри азоуп ажэлар есымша ршыапы икэгыланы рнапы зылзеиньркыо. Уи еихау ахатыргыы ыкамзар калап...

Алыкъса АРГЭЫН

ЗБАФХАТЭРА АЕТЦЭА ЕИЦШ ИЦХОЗ

Уи зынзаск дкэыцшзан, еснагь аёыц аилкаара, атцаара дшазыхатцхатоз иблакэа ирхубаалон. Еихсыгъра зкэымыз, вулкантас еилашуаз игэы ицхьон деимырхха дызмаз асценатэ казара амазақэа реилкаарахь.

Агэырткэыл замана шимаз гэатан ауп Васили Иван-ица Домогаров ускан напхгара зитоз ацсуа театртэ студия дызтеитазгы. Мты Ақафба астудия дшаалгазтэка ацсуа театр ахыз тызго апрофессионалтэ ақтиорцэа даарывагылт, уи иеазикуюит ацсуа жэлэр рмузыка атцаара, апропаганда азура. Дырхаргалазеит ускан асценахь рацэак ицёыргамыз ацсуа жэлэр рыкэашарақэа. Мты Ақафба псаатэ-мтэыжэаттас икэымжэы акалткэа ахауа ихиаала асцена ыкэрлашаауа мацэысттас диакьон. Даеазныхгы, уи асцена ахышэара-атдышэара улацш ахугаанза шыапцынттала мацара дахысуан. «Ацсуа икэашара» хэа Ацснытэи аетнографиаэтэ ансамбль аконцерткэа анымсацнагоз инаигзоз акэашара ихыз тнагеит. Ускан Ацсны, Қырттэыла, Ермантэыла ухэа

итытцауаз агазеткэа ирнылеит Мты Ақафба иехэацхьыз зхэоз астатиақэа.

1934 шықэсазы Қарт имсапысыз Кавказ иқэынхо ажэлэркэа рказаратэ Олимпиада иалахэыз ацсуа этнографиаэтэ ансамбль ахэшьара анарттоз, ажиури излазбыз ала Мты Ақафба далкааны хаз чыдала избахэ рхэеит, ахатыртэ грамотагы ианаршьеит.

Иара абри аолимпиадафэы ацсуа кэашафцэа иаадырпшуаз аказара ду иабзоураны, Мты Ақафбеи Фазылбеи Ачбеи Лондон ақалакыаф имсапысраны иказ адунеи жэлэр рказаратэ хэацшрахь инацхьахеит.

1937 шықэса ианар 5 рзы ақырттауа жэлэр рлитературеи рказареи адекада Москва ианымсапысуаз аамтаз, Мты дназлаз ацсуа кэашафцэа рыкэгылара даара ахэшьара ду артеит ахэацшыфцэа. Ауаагы ирбеит ацсуаа шқыртцэамыз, рхатэ казара харак шрымоу.

Мты Осман-ица Ақафба диит 1909 шықэсазы Гэдоута араион, Кэланыххэа ақытан. Уи икэыцшра зегы ацсуа қыта акэын изыдхэалаз. Дахьыз, дахьаазаз атыцкэа ааныжыны дантоз, аказаратэ мса ылихырц ихы-игэы итатцэахны игеит ацсуа жэлэр ркэыгарақэа, еицакра зкэым рказара, ргэеилыххара ухэа, кыр ицстазаарафэы ихы иаирхэашаз абзиарақэа. Мты Ақафба, хыхь ишаххэаз еицш, дкэашафын, дшэахэафын, аха аказарафэы арт афхкык рхэаа мацара иеизтакуамызт. Адрамстудия дшаалгазтэка уи арежиссиор В. И. Домогаров истол иаакэитдоит х-кэгыларак змаз атоурыхтэ драма «Кяхьба Хацъарат». В. Домогарови иара автор ихатеи еицыкэдыргылаз аспектакль «Кяхьба Хацъарат» кыршықэса ацсуа театр арепертуар арцшзон. Хыхь зызбахэ ххэаз адрама инашьтарххны М. Ақафба 1935 шықэсазы ифны далгеит адрама «Инацха Кьагэа». Иара абри адраматургиатэ рфеамтагы арежиссиор В. Гарики иареи еицыкэдыргылеит.

Ари адрамаф ихэмаркэоз еицырдыруа ацсуа ақтиорцаа, Ацсны жэлар рартистцаа Шэ. Пачалиа (Кьагэа), А. Аргэын-Коношок (Хатцба), Р. Агрба (Жазылбақь) ухэа азэырфы, М. Ақаоба избахэ анырхэоз иргэаладыршэон уи уаха назтахым ацсабаратэ баохатэра ду шимаз атэы. Иара абрака ихэатэуп М. Ақаоба идрамақэа асценаф ианыкэыргылахаз аамтазы рацхьаза ахадаратэ (Хацбарати, Кьагэеи) ролькэа назыгзоз автор ихата шиакэыз.

Мты Ақаоба рацхьаза асценаф дызлацэыртцыз С. Чанба идрама «Қыраз» афы аокруг аихабы ироль анагзара ала ауп. Ари иадитцаз ахафсахьа инашьтарххны уи аказара ааирцшуеит абас еидш икоу аролькэа рфы: Лиапкин-Тиапкин «Аревизор» Н. Гоголь (1932), Командор «Ауаса рзыхь» Лопе де Вега (1934), Хацбы Мурад «Шамиль» Вакелли (1935), Рылеев «Адекабристцаа» Н. Лернер (1936) ухэа убас егыртгы. Арт еиқэахацхьаз аролькэа рыла агэра аагаратэы иабоит ишытбааз Мты Ақаоба иақтиорратэ диапазон. Ацсуа ақтиорцаа зегьы реидш, М. Ақаобагы инеибеицшны илшон афырхатцаратэи (Хацбарат), акомедиатэи «Тиапкин-Лиапкин» хафсахьақэа раццара.

Акыр сценатэ хафсахьа заманақэа адытцаз Мты Ақаоба илшон мацзак иадамзаргы даатышэынтэалар, ихы ацсы аиршьар, аха игэы инаруамызт, аанфасшьа ззымдырзо аказаратэ мса дызнылаз даргэатеиуан, ицхьон цхьака. Уи итахын зыхьз адунеи иахьтэахьаз аказара ауаа дырзааигэахарц, урт рымаза титцаарц, изымдыруа еиликаарц. Иагызбеит Қарттэи атеатртэ институт дталарц. Ари аинститут афы рацэааамта атцара шимтцозгы иртцаоцэа, ифызцаа ухэа иара дыззааигэаз игэарымтар залшомызт М. Ақаоба ицсабаратэ баохатэра цьашьахэ. Иртцаоцэа, ақыртуа театртэ культура тызгыз СССР жэлар рартистцаа Акаки Хоравей Акаки Васазей даара гэхэарала ишыклацшуан М. Ақаоба, уи ибаохатэра ссир аизхара еигэыргьон. «Изтада абри ардыс абас еидш икоу абаохатэра, асценафы аклассикатэ ныкэашьа?» хэа иртцаоцэа изгэдуны ирхэоз ражэақэа иахьа уажэгьы иргэалашэоит уака атцара ицытцоз. Уи итемпераменти еихымсыгьуаз

игэаццыхэарей иззаигэаз ифызцаа ргэы канатцон, даргы рдырра азырхарахьы ирыцхьон.

Фышықэса затцэык роуп Мты Ақаоба ихы-ицсы атаны, агэаццыхэара шьахэ иманы аказара аматц азура аниаза (1931–1937). Аха ари аамтакьаф ала уи илиршеит жэаба инареиҳаны асценатэ хафсахьақэа раццара, ъ-драмак рыѡра, акымкэа-ѡбамкэа ацсуа кэашарақэа рыкэыргылара. Иара убасгы арегиссиорра аганахьала имч ицишэаз абзоурала ихалшоит рацхьазатэи ацсуа режиссиорцаа тцарак иалымгацкэа аспектакль шьахэқэа ыкэзыргылоз Антон Шьакаиен Кадыр Карал-оғли дрыдахьыларц. Еснагь игэы дырцыхьыхуан В. Домогаров иажэақэа: «Сара даараза агэра ганы сыкоуп, ацсуа жэлар ртеатртэ культура ахьтцхьрта ашэышықэсақэа иргэылатцэахны ишрымоу. Знымзар-зны иаацшраны икоуп убас еидш икоу ахьы гэлымтэахқэа ацсуаа рымацара ракэым, Европа икэынхо зегьы зыргачамкша аказаратэ форма фыццэа. Хэара атахума, даара акратцанакуа икоуп уи атццара ацсуаа рказара хацхьакатэи афеицшмѡазы».

Мты Ақаоба аацсарак хэа камтцазакэа иеадцалазан акэын ацсуа театртэ казара ашьтыхра дшафыз.

Уи азы иара иман абаохатэрей агэаццыхэарей, амала еснагь изымхоз аамта акэын. Итахын зегьы дрыхьзарц, аказара «амахэта рацэақэа» зегьы инапафэы иааигарц. Иѡуан уи ашэақэагы, иара ихазы мазала, амузыка хейкэырхага хауак еидш ицхьазон. Ацсуа жэлар рашэақэа хэра ргьага хэшэык ахасабала игэы алаирдон.

Мты Ақаоба дахьымзеит итцара анагзара, алгаха имазеит зыѡра дафыз аопера азы алибреттогы. 1937 шықэсазы залымдарала дтадырхеит. Абар шыта 58 шықэса инареиҳаны итцует Мты Осман-ица Ақаоба иказаратэ мса факэаны инхеиҳьтеи, аха уи аамтакьафла аказарафэы илиршаз уаназхэыцуа уеацхьа даацэыртцует зхафсахьа лаша-лашо ауафы. Мты Ақаоба адгьыл аакэырлашан инкьдшэаз аетцэа даѡызоуп. Уи иказара, ибаохатэра иахьагы ирейгьу фырцшыга дууп ацсуаа ркультура ашьтыхра иаѡу рзы. Мты Ақаоба ихьз ацсуа культура иахьзырхэагоуп.

Боча АЦЫНЦЫАЛ

РАЦХЪАЗАТЭИ АЦСУА САХЪАТЫХЪЫ

Асахъагы ду Александр Чачба (Шервашизе 1867–1968) иуаышыеи иказшыа ссири дрылацаажэо, аурыс театр иналукааша аусзуоы, адраматург Н. Евреинов ифуан: «Ацсуа хэынтқарцаа рхылтшытра еиуоу атауад Александр Константин-ица Шервашизе амрагыларакхэти афырхацаа рказшыақэа ахьицшну лакэцас иуцхъазаратэи икоуп хаамтазы». Убри аамышытагыгы хара еихаразак уи дызлахааигэоу, хкультура афеиарафы акыр дацсаны дызлакоу сахъагыхык иахасабаллоуп.

Адхъагылара змаз аинтелигенция, иналукаашаз арфеиоцэа дрывагыланы, А. Чачба аурыс сахъагыхратэ казарафы, еихаразакгы атеатртэ-декорациатэ жанр афы, уафы ибаратэи ишыта аництеит, Европа деицырдыруа дкалеит.

Москватэи асахъагыхратэ училищыче акны атцара аництоз, ашытахь Париж, Фернан Кормон иакадемиафе иеаназыкаиттоз аамтақэа ртэи зхэо адокументқэа урыцхыо уфеаухар, ицоумшыарц залшом амамзаара

афеагыхы уи шака ачхара ааирцшыз.

Александр иаб Константин Гьаргы-ица Чачба (1801–1883) Адсны иазыруаз азалымдарақэа дахы-рфеагылаз азыхэан, аурыс император идцала, наунагза ицсадгыл далцан. Александр итагылазаашыа даара ицэгъан, аха рыцхарыла иитцаз атцара дуи цсабарала имаз абаохатэреи ирыбзоураны днаагоит Петербургтэи аимператортэ театрқэа рышка.

Жэашықэса инареиханы (1906–1918) аказа Петербургтэи атеатрқэа рфы сахъала ишычаны, асценатэ цстазаара ритеит цэа змам арфеиамтақэа. Еиуеидшым адраматэи ахореографиатэи усумтақэа рдекорациақэеи афырхацаа рыматэақэеи раццараан иааирцшуаз ашыгыатэ гаммақэа, урт рколорит беиа зегы еицгартэит, ибзарзгы рхэо иалагеит. Актиорцэеи ахэапшцэеи рыбжыара аимадара бзиа каларц А. Чачба асцена иазизбуаз афыцрақэа ирыбзоураны, уи акыр дырзааигэахейт аурыс декораторцэа-акорифеицэа. «Та реформа декоративного искусства, которую произвели работы трех лучших декораторов нашего времени К. Коровина, А. Головина и князя Шервашидзе, вызывает вполне своевременную потребность в ознакомлении провинции с работами хотя бы одного из этих выдающихся деятелей современной сцены», – хэа афуан ажурнал «Аполлон» Одесса имоацгаз ацэыргакэтца иазкны.

Абри асалон афы ицэырган А. Чачба (Шервашизе) Шарль Гуно иопера «Фауст» азы иадитцаз адекорациақэа рескизқэа.

Петербургтэи атеатрқэа рфы А. Чачба аус рыциуан еицырдыруаз арежиссиорцэа, адирижиорцэа, ахореографцэа. Убарт дреиуоуп Всеволод Меиерхольд. Урт русеи-

цура ашыцегыгы рырфеиаратэ тоурых азы акрызцазкуа хтысны икалеит. Шышықэса рышынцкала В. Меиерхольди А. Чачбеи еицықэдыргылаз аспектакльқэа Рихард Вагнер иопера «Тристан и Изольдеи», иара убас Ернст Хард идрама «Ақычақы Тантриси» ақэфеиара дуцца роуит, аинтерес ду зцаз ахцэажэарақэа дыртцысит. Ашыгыгақэа реинрааларафы асахъагыхы иааирцшыз абаохатэра, уи игыама лыпшаах цыашыаны акыцхь акны ихцэажэон атеатртэ критикцэа.

Атеатртэ декорациа аказарафы икоуп еиуеидшым азнейшыатэ моақэа. Цюуы-цюуы асахъагыхыоцэа ацэаматэа аескиз мацара тыхны иаанфасуан, актиор дымоақызцдаша уха хархэагақэак, фырцшыгақэак амырбазакэа. А. Чачба (Шервашизе) еицырдыруа атеатртэ казацэа дызлареиуаз ала, итихуаз ацэаматэа аескиз аганафы хазы итихуан аперсонаж дзеицшрахап хэа иицхъазоз ахафесахыагы. Хэарас иатахузеи, актиор абри ашыза алафэабатэ хархэага аниоулак,

ироль сахъаркыраала аарцшрафы дарманшэалон. А. Чачба (Шервашизе) абри азтцарафы имаза аихъзрақэа азэырфы иазгэартахъан. «Уи хатыр злаикэутцаша, ацэамацэақэа инарыццаны итихуеит ачыдаказшыақэа змоу ахафсахъақэа. Урт хэрымазам ахорқэеи амассатэ сценақэеи реиџкаараан», – хэа иџуан асахъатыхы, акритик Максимилиан Волошин.

А. Чачба декорациала еиқэиршэаз аспектакльқэа даара ирацэоуп, урт зегы иццаатгыланы изыхцэажэатэу роуп, аха ари астатиа ашэагаа ахмачу акнытэ, уи апатреттэ жанр аганахъала ирџиамцэа мацк снарылацэажэаны, ипублицистикатэи икритикатэи статиақэа рышка сиасыр сцахуп.

А. Чачба (Шервашизе) зымехак тбауу ирџиарафы апатреттэ жанр атыц гэгэа ааннакылоит. Хыцхъазара рацэала, насгы еиуеидшым техникала иацтцоу уи иусумцэа рымоуп Акэатэи асахъақэа ргалереиа акны еидш, Москва, Ленинград, Қарт, Париж ухэа ирацэаны амузеиқэа. Ирацэаоуп иара убас иахъа уажэгы дара ирхатэны измоу атаацэарақэагы.

Иахъа ажурнал афы ианахтцо «Автопатрети» «Ацхэыс лпатрети» асахъатыхы данқэыцшыз иадитцэааз иреиуоуп. 1909 шықэсазы Париж имџапысуаз адунеижларбжъаратэи ацэыргақэтцафы урт ироуз ахэшьара

хараки иабзоураны, А. Чачба Франциатэи асахъатыхыџэа рмилацтэ уаажэларра агэыц далартцеит.

Асахъатыхы инапы ицижыыз акритикатэ статиақэа аказара атцаразы акыр рыцаркуа икоуп иахъагы. Убарт иреиуоуп: «Афранцыз казара шэышықэса аоныцкала», «Жорж Снора», «Сезанн», «Ван-Гог» ухэа егыртгы. Арт иусумцэа рфы хамџашыо иаабит дунеихэацшрала А. Чачба дышреалистыз. «Аказара адац-цашэ ахыкоу адцэазаара акны ауп. Адцэазаара иахылцыз аказара цсзом», – хэа иџуан уи истатиа «Аин-

дивидуализми атрадициеи» акны.

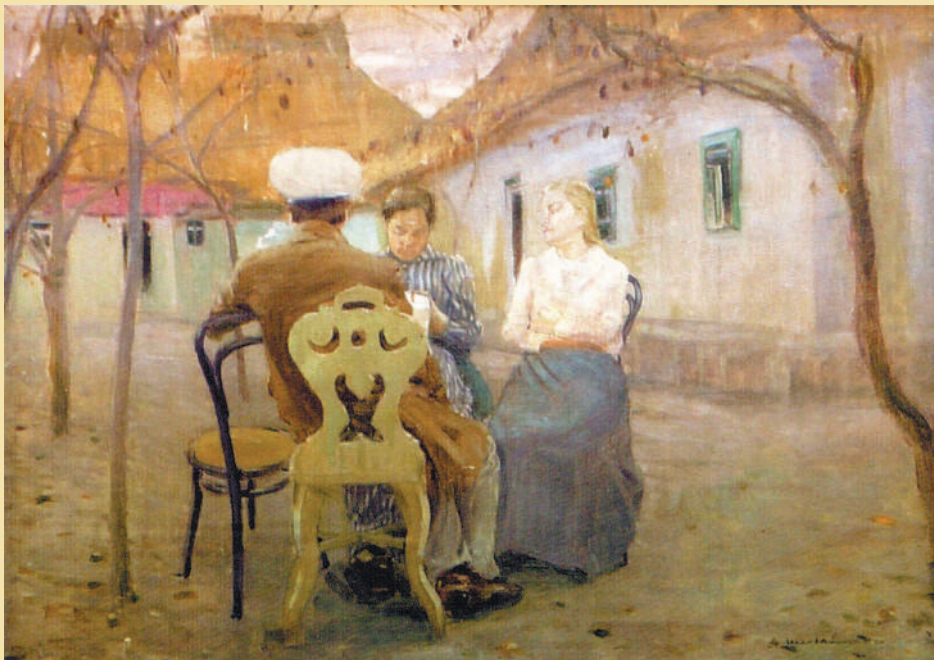
Октиабртэи ареволюция А. Чачба (Шервашизе) дшазыказ хайлдыркаауеит 1918 шықэсазы имџапысыз Петроградтэи аинтелигенция реизараан, адцэазаара иацэтэымыз алозунгқэа гэараццоз дырфэагыланы уи иихэаз абарт ажэақэа: «Абуржуи! Абриоуп уажэы уи хъзыс иамоу. Зызхарафан икоу амешъчанин, фыцраси гэагыраси иаакало зегы ирагоу... Урт ргэы иаанагоит, царала зегы аархэарашэа, иаармариязаны рнапафы хэаргарашэа. Аха хэра иаххэароуп

мап! Мап, хара урт хрыццом. Хара хаанхоит ацстазаара ишатцэка ахьеиашуа – ажэлар рфь!»

Аказа дацэымшашьо идьруан Урыстэыла аиааира згаз Октиабртэи ареволиуциа ашэахэақэа Адсны-нзагыи аазараныишыказ. Аамтафьц ззааираны иказ амилац ркультура заанатцы ахырхарта фьц ататэын, ауасхыр азышьтататэын. Абартқэа гэтыхас иманы 1918 шықэсазы Петроград ааныжьны уи Адсныка дааит. Ускан Адсны аменшевикцэа ахацаны икан. А. Чачба (Шервашизе) ихы дамеигзо, ижэлар рказара ашьтыхра дазықэцон, илшоз зегьы рыла дацхраауан Акэатэи адраматэ студиа. Иара иацшьгарала рацхьаза акэны Акэа иартын асахьаркыратэ студиа. Арака уи асахьатыхыцэа дукэа ирызкны афар алекциакэа дырзацхьон. «Адсадгьыл азхэыцра ахатыцан, Акэа ақалақь акны избеит тауади-аамстеи абжыхэаахэтэра мацара рхы шазку. Рацхьаза изыцхэы-цтэу ацсадгьыл ауп. Ажэытэан Адсны асабицэа аныраазоз рхы-ргэы итаргалон ацсадгьыл акулът. Убри азакэын урт еиефааза, руафьшыба бзианы, ируа-ирхэо иақэшэо, еилкья-еилгэыцэа, агэамч гэгэа зызтаз цьоукы ракэны изрызхауаз!» – хэа ифьуан А. Чачба.

Хэарас иатахузеи, аменшевикцэа иргэампхейт асахьатыхы иацшь-гарақэа, ишыклацшуагы иалагейт. Атцыхэтэаны, Адсны аанимыжьыр

ада цсыхэа имоуит. Ицсадгьыл ааны-жьны данцоз, Батымынза днаскьеи-гейт Нестор Лакоба.

Асахьатыхы дцоит Англиака. Убри инаркны уи Адсны наунагза дацэызит. Дахьыказ А. Чачба ахь-ацша иманы сахьатыхы хадас аус иуан Диагилев иоурыстэ балеттэ труппафьы.

А. Чачба итахын Адсныка ахын-хэра, иабацэа анышэ иахьамадоу ад-гьыл анықэцшра. Исалам шэкэқэа излархэо ала, уи итахын Адсны данааилак Акэатэи асахьатыхратэ училишьче акны артцафэра далагарц, дазхьуан паса дызхьымзас аусқэа

рынагзара. Аха дзызхьуаз ицсадгьыл гэакья ашка ахынхэра уаха иааизы-маншэаламхазакэа, атэым дгьыл акны, Монте-Карло абыргэа рпансион афьы ицстазаара далтцит. Анышэ дамадоуп Ницца ақалақь акны.

Хьцхьазарала ирацэоу, нагза-шьалеи жанрлеи еиуеицшым рац-хьатэи ацсуа сахьатыхы Александр Чачба (Шервашизе) ирфьиаратэ тынха хэызмазам доухатэ малуп ацсуа жэлар ркультурафьы.

1979
№ 1

Валери ЦОЛАРИА

АННА АРГЭЫН-КОНОШОК – 100

Аңсуа сцена ахьзырхэага

Еицырдыруа аңсуа сцена азказа ду, Аңсни Қырттэы-леи жэлэр рартистка Анна Бида-иңқа Аргэын-Коношок лбафхатэра қаракын. Уи лыпсы таны дҳалагылазтгы илхытцазаарын 100 шықэса инархыхэхэо. Сара итеггы санқэыпшыз, агазет ағы аус анызуаз, аредакция адтала аиубилеиқэа раан, ма даеа рыцхэхэак раан изныкы-мкэа сымфохытхьан, ҳайқэшэхьан ларгы саргы. Иахьейш сыблақэа ирыхгылоуп рацхьазатэи ҳайқэшэара. Уи исхамыштзо, аамта иазнымхуа схы-сгэағы иаанхейт.

Амардуан сынхалан, ашэ снадгы-лейт. Сгылан ус акыраамта слакфакуа, арахь сгэы atra итагыломызт. Атцхэтэаны изгэағыт.

– Мшыбзиақэа! – схэейт, ашэ шаа-сыртыз еидш.

– Бзиала уаабейт, улеи арахь, сукэыхшоуп! – лхэейт асасдылара еснагь иазхиаз аңшэмацхэыс дфеацха-фаччо, сызустоу аилкаара лтахны зтаарала днасфеацшит.

– Уажэ ааигэа ател ишэзасуаз соуп, – схэейт сара.

– Аа, уара уоума? Уааи, сукэы-

хшоуп, – лхэан, азал ашқа сналып-хьейт. Сара сыпсы аавыызгейт. Иара-знак еилыскааит уи ақьиара злоу, аказшыа ссир змоу азэ шлакэыз. Сара уи сналыштыталейт. Зака ибла-хкыгоузеи иахьабалак, еилфаца еилы-ргоуп, ипсыршыагаха, афнымафэақэа зегь кэапца ртыцқэа реы игылоуп.

Абар, уажэы сапхьа дахьтэоу ашьха зыхь еидш ицкыоу, аңшзареи, агэыкреи еимаркуа, агэы ҳалал зыз-тоу, алирикатэ цэанырра хаа зыкэ-ну, зыфнытқатэ цэаныррала ахэа-пшыфэа хызхыз Дездемона, мам-заргы ареволюция гэыкала иазы-кыоу, еилкыоу, агэымшэара змоу Окса-на, абар итынчзоу, ишэазызо, бзиабарала итэу Шьазина. Урт рыцсах-уейт агьангыашра злоу, аңсахыфэа Саида, Рукаиа ухэа убас шакафы...

– Сара дук бзиа избазом аңста-заарағы исылсыршахыоу атэы ала-цэажэара, еихарак уи ақыпцхь иана-зку, – феалтит Анна Бида-иңқа Ар-гэын-Коношок, – амала, гэадурала

срылацэажэарц сылшоит сықэлацэа, иара убас абафхатэра ссир злоу ҳақ-тиорцэа фарацэа рыкэфеиарақэа ртэы.

Анна даныхэычыз бзиа илбон ажэейнраалақэа рыпцхьара. Аңсуа литератуара аклассик Иуа Коғониа ипоемақэа «Нафееи Мзаучи», «Абатаа Беслани» акы дамыхэапшыкэа, аңсы рхатцаны дрыпцхьон.

Хэылбыгехала, аусура мшкэа ры-шьтахь, асас инеира иеигэыргьоз Бида ифны лассы-лассы еизалон игэылацэа. Урт Анна хэычы илыхэон ажэейнраалак дырзацхьарц. Анна аңхьа дыпцхашьон. Аха нас хэычы-хэычла дашыцылейт, уимоу, лара еиха бзиа илбоз ажэейнраала алхны аңхьара далагон. Анна лқыта гэақьаф цшь-класск данрылга, азныказы лтаацэа уа дааныркыларц ртаххейт, аха илылаз ақыбаф иазхэыцны, лтцара иацылтцарц азы Акэатэи ашкол-интернат дталоит. Арака лассы-лассы еиқыркаауаз ашколтэ хэылцазқэа

рѣы еилкѣаз, еснагь илахѣыхыз Анна лыбжыы ѣаца рылыѣуан, иара убас уа еиѣкаахаз ахаѣшыгаратѣ драматѣ кружок раѣхѣаза иалалаз дреиуоуп. Аѣхынтѣ ѣсшьара мшкѣа раан Аѣсны аѣалакѣкѣеи аѣытѣкѣеи рѣы икѣдыргылон аспектѣаклѣкѣа, имѣаѣыргон аконцерткѣа.

Икѣыѣшѣаз, зѣамѣа хѣыѣкѣа кѣымшѣышѣыз, зыхѣы кѣмыз тѣырѣфѣаз, ашьхѣкѣеи амшыни ирыбжѣаршѣу аѣсуа кѣытѣ Кѣланырхѣа иалтѣыз аѣхѣызба кѣыѣш Анна апарта дрыѣахатѣеит иахѣа еиѣырдыруа хѣаѣтиорѣа дуѣкѣа, асцена азѣказаѣа: Шѣѣарах ѣачалиа, Разынбеи Агрба, Леуарса Касланѣа, Аазиз Агрба ухѣа егьыртгьы.

Ашѣахѣарей апоезиа абѣиабарей иамѣхакны иамаз аѣхѣызба еилылкааит раѣхѣазатѣи асценатѣ кѣѣиарей, раѣхѣазатѣи ахѣаѣшыѣѣа рнапеинкѣаракѣеи акагьы шылнамтѣоз, иаѣаху азыѣкатѣарей есымша маашьарада, ѣхѣашалатѣи ахы аус адуларей аѣымкѣа.

Анна Аргѣын-Коношок раѣхѣазакѣны дѣѣыртѣит аспектѣаклѣ «Кѣараз» (С. Ѣанба) амассатѣ сценаѣы. Дук мырѣтѣкѣа, Гоголь икомедиа «Аревизор» аѣы дыхѣмарит Политопкина лроль. Анна ибѣиазаны дыздыруаз ирызхатѣомызт аурурра злаз, зѣачкѣымкѣа ратѣаз, зыбжыы ѣахѣаеѣа асценаѣы ирбоз аѣхѣыс хжѣа Аргѣын Анна шлакѣыз.

«Аревизор» аѣы Мариа Антоновна лроль назыгѣоз, абаѣхатѣра злаз артистка С.Маан лыѣѣѣазаара даналтѣ ашьѣахь, уи еиѣах ахѣаѣшыѣѣа лыргѣыргѣеит лбаѣхатѣра ссир ала. Убас М. Аѣаѣба иаѣѣамтѣаѣа апиеса «Инаѣѣа Кѣагѣа» аѣгьы уи иналыгѣзон Хѣатѣѣа лроль. Ареволиуѣиа кѣалаанѣатѣи аѣсуа жѣлар рыѣѣѣазаара атѣы зхѣоз апиеса аѣы, ари раѣхѣазатѣи лроль акѣын. Уи ишепизодтѣызгьы, аѣырѣѣхѣыс лхаѣсахѣа ахѣаѣшыѣѣа ргѣаѣынѣа инеиртѣ, лыгѣра ргартѣ еиѣш кѣазарыла иаалырѣѣшит.

Аамтѣ цон. Анна лбаѣхатѣра, аѣсуа театр ишазхѣауаз еиѣш иазхѣауан. Акыр шыѣѣса рыѣнытѣкала аѣсуа драматургѣа реиѣш, аѣсуа бызшѣа ашкѣа еиѣагоу асоветтѣи ахѣынтѣкѣарратѣи адраматургѣа рырѣиамтѣаѣа ркнѣтѣ артистка иаѣылтѣеит еиуеиѣшым аѣазшьѣаѣа змоу ахѣса рхаѣсахѣаѣа, иахѣаѣп, С. Ѣанба идрама «Амхѣаѣыр» аѣкны Шьѣазина, Мольер ипиеса «Жорж Ѣанден» – Анжелика, Гь. Гѣлией Н. Миѣааи рыпиеса «66-тѣи ашыѣѣсаан» – Кѣаиматхѣан, Островски ипиеса «Хашѣалахѣра злоу аѣыѣ» – Вишневскаиа ухѣа егьыртѣ ахаѣѣкѣа.

Аѣсуа театртѣ кѣазара аѣоурых аѣы аѣыѣ гѣгѣа ааннакылоит 1941 шыѣѣсазы С. Ѣелизе инапхгарала арежиссиор Аазиз Агрба икѣыргылаз

Шекспир иаѣѣамтѣа «Отелло». Иара абриалагьы аѣсуа театр ахатѣ сценаѣы ишьѣаѣнарѣгѣѣеит аклассикатѣ репертуар.

– Сара иаѣыѣѣахѣоу атеатртѣ хѣѣсахѣаѣа зегьы ирейгьысшьоит Дездемона лхаѣсахѣа. Убри ароль азы сара ахѣшьара бѣиа соуит. Уи сара аѣтриса сзы, хѣара аѣахума, инасыѣ дууп, – лхѣеит Анна Бида-ипѣа.

Ииашатѣѣкѣаны, уи илылшеит икѣымшѣышѣу, алирика зылжѣуа, поезиала итѣу ахаѣсахѣа кѣаиматѣ аѣѣара. Апоезией, аѣшѣарей, амузыкеи рышкѣа илымоу абѣиабара Дездемона лроль аус адулараѣы акыр илыхѣеит ахаѣсахѣа гѣылтѣааны аарѣшраѣы.

«...Аѣтриса Дездемона лроль даныхѣмар ашьѣахь, хѣахѣаѣшѣа иахѣагьы агѣра ргеит уи ишлылшо икѣымшѣышѣу, илирикатѣу, поезиала итѣу асценатѣ хѣѣсахѣаѣа раарѣшра» хѣа ахѣоит ахѣѣахѣаѣа «Советскаиа Абхѣазиа» ускан ианылаз статиак аѣы.

Анна Аргѣын-Коношок лбаѣхатѣра ссир ахѣаѣшыѣѣа ирыѣѣо, еснагь илылшоз зегьы адылѣѣон арѣиаратѣ ус. Икомедиаѣызааит, идраматѣызааит, иарбанѣаалак иналыгѣоз ахаѣсахѣаѣа ирныѣшѣуан аизадара, аѣсихологиатѣ гѣрагара, уи даѣѣшѣон ахаѣсахѣа апоетикатѣ интонаѣиала азнеишьѣа.

Өынәажәтәи ашықәсқәа рын-тәамтазы артистка иаңылтқон еиуеи-цшым ахафсаһықәа змоу арольқәа, убарт иреиуоуп Шиллер итрагедиа «Ацәгәһыцреи абзиареи» ақынтә иркыынцыцны иаазоу аристократка леди Мильфорл лхафсаһы, Б. Лавреников ипиеса «Амшын иху рзы» ақыны амедицинатә матцзура афынтә зһы иақәйттәу акапитан Шабуниа ухәа убас егыртгы.

Аинтерес атоуп ауац драматург А. Токоев икомедиа «Ацхәыс- хәә-цәа» ақынтә Мадинат лроль. Абригадир цхәызба лхафсаһы аар-цшрала, артистка лбафхәтәра итцегы ишытытцит. Уи аколнхаратә цста-зааратәи адырра илымаз, адгбыл қәаарыхцәа психологиала даһы-рзааигәаз ацхыраара ду лнатеит ахафсаһы аццарафы.

1952 шықәсазы А. Аргәын-Коношок иаңылттеит атуркмен драматург Г. Мухтаров испектакль «Атаацәа рыпату» ақынтә аинтерес тцоу ахақым цхәыс лхафсаһы. Уи инақәырццакны ахәапшыөцә рәацхә дцәыртцит Карло Гольдони икомедиа «Асасаиртә ацшә-мацхәыс» афы. Арака уи иналыгзеит Мирандолина лроль. Уи абракагы каиматла дақәшәеит ароль ақыны акомедиатә жанр аарцшра.

Еиуеицшым ажанрқәа рфы лхы цылшәон А. Аргәын-Коношок. Урт рфы уи илыцшаауан лырфәиаратә индивидуалра зырбеиоз, лацхәакатәи лырфәиаратә цшаарафы илыхәоз ифыцу акы.

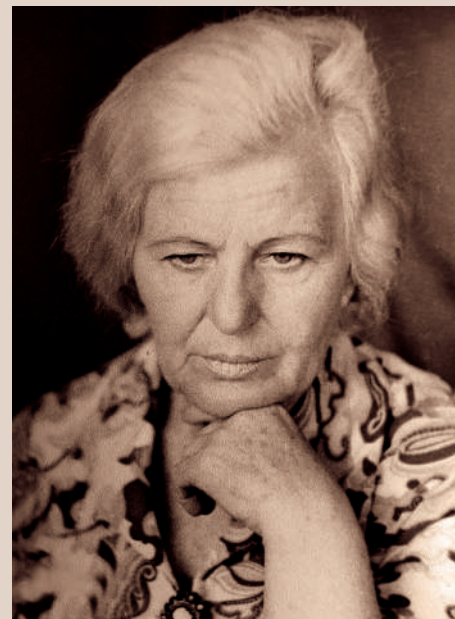
Инеицынкыланы акымкәа-өбамкәа итцоурам ахафсаһықәа анаңылтцә ашытаһы, уи еитәх дырзыхынхәуеит итцоуроу ахафсаһықәа. Шә. Цачалиа ифымтә «Гәында» ақынтә ароль хада налыгзеит. Ақытанхамөатә институт иалгаз ацхәызба дхынхәуеит лқыта гәакхәһы. Аколнхара даара анапы агуп. Иамаз амал хәычы-хәычла аим-тәара иафын. Абас ламысдарала ажәлар зһы, мцла еибарку дреиуоуп аколнхара ахантәәфы Махаз (А. Агрба), рацхәыза днаргыланы, абригадир Заур (Шә. Цачалиа). Арт абыцәегы егыкамлазашәа ргәы ртынчны,

рцыба рнапқәа тақны инеиааиуеит. Абрака Гәында – Аргәын-Коношок леалалымгалазтгы, ус цытк ицар қаларын. Уи агәыц бзиа илбоз Заур дшалазгы, дырфәагылоит, нап алыркуеит аколнхара амш алазго рахырхәра. Акоммунистцәа рақтиви акомфәреидгылеи рыцхыраарала, уи илылшеит лхы-лыцсы зызкыз, аиаша ашықәыргылараз амшгаөцәеи амалеимтәәцәеи рәацәра.

Абри аспектакль, Ацсны кәакы-цыцхәыза иахәабалак идырбан. Ақә-фәиара бзиагы аман иара убас Қарт имөапысуаз Ацсны алитературеи аказареи рдекада аан. Арака А. Аргәын-Коношок лыхәмарра алкааны иазгәатан.

Ацсны аколнхаратә шықәгыларашеифыркаауаз, усқан цынгылақәас ақытафы иказ, ақәылацәа икартцоз апырхагақәа ирфәагыланы ажәлар шықәцоз, ашыхарыуаа жәытә цәынханы ирымаз ашыаура хәычы-хәычла ишқарыжыуаз аанарцшуеит А. Дубровски иинсценировкала иқәыргылаз И. Папасқыр ироман «Тәмыр». Уафы игәы итымтәо ауп анхафы ицха Шыазина лроль шыналыгзаз А. Аргәын-Коношок. Уи қазара харақыла иаалырцшуеит ақыта социалисттәла айтәкра зәалазырхәуаз, ацхәагыларазмоу ацсуа тыцхә лказшықәа, лцәаныррақәа, уи лыразреи лгәацхәреи.

Артистка еснагь интерес илыман еиуеицшым аказшықәа змоу ауаатәыөсеи, рразкқәеи, урт рдунейхәацшышыеи. Гәахәарыла рызбахә лхәон лылшарақәа ирыццаны апрофессионалтә қазара ахаракырахь лнеирафы ацхыраара ду лызтаз арежиссиорцәа: Шә. Цачалиеи А. Агырбеи. А. Аргәын-Коношок еснагь дазықәцон иуадафу ауафы-тәыөсәтә қазшықәа рытцәара. Уи иабзоураны Шә. Цачалиа иқәиргылоз А. Корнеичук иаццәмтә «Аескадра атахара» афы артистка илықәфеиет ареволюционерка гәымшәа Оксана иуадафу лроль. Оксана – Аргәын-Коношок лхафсаһыала ахәацшыөцәа дырбеит политикала итышәын-тәалоу, Ленин иидеиақәа ауаа-

жәларра рмасса иалазыртәо апартиатә усзуө иаша лакәны.

Ацсуа театр рацхәыза ашыафә анеихнага инаркны иазаацсоз, гәыкала зһы-зыцсы адызтцоз, аизхара еигәыргьоз Анна Бида-ицха Аргәын-Коношок иаңылтцәхыоу ахафсаһықәа зегы рылацәажәара даараза иуадафуп. Хазлацәажәоз рнаөсан арака икоуп: М. Горки иаццәмтәқәа «Ацыхәтәантәиқәа» ақынтә Надежда лроль, Ш. Басариа «Ажәөан агәы кеикеиуеит» ақынтә Гәылыиаз, Фигеиредо «Езоп» ақынтә Клеи, Погодин «Кремльтәи акурантқәа» ақынтә Маша ухәа, зхыцхәызара рацәоу еиуеицшым ахафсаһықәа.

Абасала, ацстхәа еикәатцәақәа еимзырцоз Октиабр итнаркыаз аты-хәтәантәи ахысбжыы алашарахь дкылганы, лразкы мөа аанартит Анна хәычы, нақ-нақ еицырдыруа, хмилаттә сцена ихзырхәаганы иазықалаз Аргәын-Коношок.

Анна Бида-ицха далырххьан Ацснитәи АССР Иреихазоу Асовет ацшыбатәи аацхәара адепутатс, уи илыхтән Қырттәылатәи ССР-и Ацс-нытәи АССР-и жәлар рартистка хәа ахыз харақы, Ацсны иреихазоу асовет Апрезидиум ақынтә иланашьан Ахәтыртә Грамота.

Терент ЧАНИА

АШӘА ЗҒЫЗ

(Агәалашәара)

Ражден Гәымба
ажәлар ргәи
и р ы х е и т
шәышықәсала урт рхы-
рыцсы иалаз, Ацсны
ажәйтәи-аәтәи аму-
зыка абызшәала из-
хәоз ацсуа рашәақәа
рыла. Қәрала еиҥа
иара изааигәаз ашәа-
хәаәцәа дуззақәа –
Вл. Маан, Г. Шәакаиа,
хара ицахъаз аамтәқәа
ирылығны иара игәа-
ғы иахъанзағгы имы-
цәоз М. Ақәба ухәа
рыбжъқәа данрыз-
хәыцуаз, уи иәацхәа

иаатуан ижәлар знысыз амәа хъантә, ацсуа жәлар ры-
чәарей, рхатәарей, руаәрей, рыцқьарей зныз асахъа-
қәа. Абас икан, ицәажәон, игәақуан, иқәпон, ажәәан ахъ
ихалон «Ацсуа чара ашәа», «Айба иашәа», «Озбақь иа-
шәа», «Азар» ухәа иара Ражден Гәымбағгы дналатца-
ны, хыхъ зызбахә ххәаз ашәахәаәцәа агеи ашьхеи иры-
қәыцуаз, игәышьтыхгаз, ихәышәтәыгаз, идоухамырзгаз
рыбжъқәа. Ацсуа композитор ибаәхатәра иара изааи-
гәанатәит: Т. Хренников, Н. Богословски, Е. Колмановски,
И. Френкель, А. Хацатуриан ухәа реицш иқаз, адунеи
зыхъз адыруаз акомпозиторцәа.

– Сара Москватәи аконсерваториаә сыззызырыцуаз
ашәақәа, ахтнықалақь асценақәа ркнытә исахауаз
амузыка, – ихәон Ражден, – агәалақара ғыцқәа сыртеит,
сыцстазаара зеггы музыкан икартәит. Иқалап ганкахъала,
Москваи уи амузикатә шытыбжьи ирыбзоуразар атцара
ашьтахъ Ацсныка саныхынхә изғыз аораториақәа,
абалладақәа, амузикатә сахъақәа, ахори аестрадеи рзы
иадыстәаз сашәақәа ажәлар рғы ироуз ақәғиарақәа.
Аха, даәаганкахъала, Ацсны абзиабарей Урыстәыла ис-
наҥаз адыррей реицылара ауп акыр иацсазар сашәақәа
әнытқалатәи мчыс ирымоу.

Ражден бзиа ибон ацстазаара. Уи ацстазаара хәа
дызғыз малмызт, царамызт, ахан хытцәцара акәзамызт.
Уи ацстазаара хәа дызғыз Ацсны акәын. 60-тәи
ашықәсқәа рылагамтәз, зны Ражден Гәымба ацсуа радио
ағы днеит. Ускан уи арадио, Ленин иаштә хәа хзышьтәз
аштәғы игылаз ахыбрақәа ирәацшьын. Саргы арадио
ағы аамтала аус зуан.

– Ашәак зәит, – ихәеит Ражден, – Амагнитафон
иантцаны сазызырғыр стәхын... «Ацхъарца» ахъзуп! –
әааитит атыхәтәаны.

Сара избеит, ихы-иғы исаңахәеит уамакгы игәа-
лақара шееимыз. Уи имузикатә лахъынтә зны
дышьтәнахуан, даәазны, изыхкәзаалакгы, изыцәғьахон,
дланаркәырц иалагон, акызатцәык – ибаәхатәра акәын
иазыламыркәуаз.

– Сара исылшома суццхарац? – сиязтааит иаахтәаны.

– Иқалап иулшаргы...

Убри аамтәзы, даәәналеит Артиом Ацыр-ица
Амқәаб, ацсуа радио акәша аиҥабы, ацсуа радио ағы
ацсуара азықәаә. Ихәатәуп уи ацсуа радио шахъзыз-
гы, анапхгаәцәа шқыртқәаз, аамтә абжеихарак ақыртуа
музыка апропагандеи қыртшәала аинформация
ақатәрей ишрызкыз. Артиом Ацыр-ица еиликааит
Ражден иитәхыз, насгы акгы ахымхәаазакәа, ихы шхаз
арадио ахантәә лахъ иғынеихеит. Цамара Александр-
ицхәи Артиом Ацыр-ицеи ацхәа рыбжъы газомызт, аха
ишнеи-шнеиуаз игәғәахеит. Убри ашьтахъ еилкаахеит
аицәгәаара зыхкәазгы, арадио анапхгаәы илтахын
итарыған иқаз ашәа иалоу ажәақәа еитәган илоурц.
Амхәацырра иазкыз ашәақәа рхәара азин иқазаргы,
ацынгылақәа рыман, избан акәзар, уақа иалалар алшон
мхәацырра ицахъаз ацсуаа шьтахъка рырхынхәра иазкыз
мотивқәак. Аха Артиом Ацыр-ица итәы иаиргеит –
лентак шеибгаз илымихит. Убри ашьтахъ итехникатә
дыррақәа ааирцшит абжъы тәзыцуаз Александр Чигрин.
Аха ашәа дуетла ихәатәын – иатахын актәи-аәбатәи
абжъқәа. Раджен Гәымба астудиа иәнагылаз апианино
днәәтәаны, актәи абжъала инаигзеит иашәа. Анаәсан,
ибжъы зныз ари аплионка иацтан ишьтит аәбатәи абжъы.
Атыхәтәаны, зегъ хәаидтәаланы хазызырғөит Ражден
ибжъы иахылтыз адует. Уи гәытшәааган, уи харада-
барада зыцсадгьыл кажьны иқәымтыр ада цсыхәа змоуз
ацсуа мхәацырқәа ируазын, уи хәхәабжъын, уи хәацхәақа
азыхәан гәәантәган. Амузыка – ауағы ида итәныкәо
ашәа иаәызан, анышә иамадаз хәбацәа ргәынқьбжъы
мчын. «Исгәалашәоит саб арыццә, ицхъарца рчыжъуа
данацтәуоз...»

Атыхәтәаны, амхәацырра ианцоз ачабра илахәан
анышә згаз иани иаби рахъ ихы рханы ихәоит:

«Рчабра илахәаз анышә ишагәзуаз,

Рыцстазаара иалтцит...»

Акымкәа-әбамкәа акомпозитор иацитцәз егырт
иашәақәа реицш, «Ацхъарца» иалоу ажәақәагы иара
иоуп изғыз.

Иқалап поетк иажәеинраала еиҥа ицшзазар, ашәага-
загақәа иртәгзазар, аха Ражден Гәымба иашәақәа
рпоезия ажәлар рцәажәара иазааигәоуп, еиҥа итәулоуп
иаанарцшуа ахтысқәа, еиҥа ицъбароуп, игәытшәаагоуп,
аха еиҥа шәтарада иаадырцшуеит атцәбырг.

Акомпозитор ибаәхатәра Ацсны ажәйтәтәи атоурых

аардшра мацара иазкзамызт. Иашәақәа руак ағы – ажәеинраала итәын апоет-еиғамс, ауағы раз Алықса Ыонуа, – Ражден Гәымба илшеит ө-эпохак, ө-аамтәк аазырцшуа мелодиак апцара. «Уареи сареи ахәура хтагәышьамзи, уареи сареи ахәуреи агәакреи назаза хтымтгәышьеи!» – абри акәын идеиатә тқакыс иамаз «Ауардынхча иашәа». Арака лымкаала ауағы ихы-ицсы иалахон амелодиа иамаз апцшара, абжы ахаара, агәынкылар ахымариаз азы хәылцазума, гәыргъароума, чароума – ажәлар ахәаикәшәалак иацәыригон. Убас иахыказ азын ауп Урыстәыла жәлар рартист Лев Лешьченко 30 шықәса рацхәа Москватәи ателедырратара амузыкатә программағы игәы иахәаны изынаигзас уи ашәа. Уиижтәи Лешьченко – Москва, Ленинград, Акәа ухәа дахықәгылалак ари ашәа наигзоит.

Зны Ражден Гәымбеи сареи хәицәажәаны, С.Чанба ихыз зху Апснытәи ахәынтқарратә театр ағы Лиудмила Логәуа имәапылгос аконцерт ахь хцеит. Ускан апсуа шәахәағы Аопереи абалети Киевтәи рхәынтқарратә театр ағы солисткас дыкан. Апсуа театр иазымкуа ажәлар еизеит.

Лиудмила лконцерт аалыртит Баграт Шынкәба иажәеинраала «Апсны-лаша, сымра тәыла» иалху Ражден Гәымба иашәала. Ари ашәа азы изыхәа иөыз ашәан. Ари ашәағ, абжы ахалартқәеи аеыртбаартқәеи рацәан, насгы ахақәитра анатон, агәалакара узнартысуан.

Ашәа даналга, ажәлар гыланы еиныркәеит. Ражден хазызырөыз ашәа иус алазамшәа дтәан. Нас-насшәа ашышьыхәа аинкбара далагеит. Ихы-иғы лашеит, иблақәа лахәыххеит. Уи ашытахь Лиудмила илхәон Верди, Пуччини, Чайковски, Рахманинов ухәа рөымтқәа ркынтәи ариақәа.

– Ари ашәа азәырөы инарыгзахеит, иара саргы инасыгзахеит, аха сгәы даараза иахәартә азәгы иахзымхәеит, – ихәеит уи антракт аан. Нас, днақәыгәгәан инацитцеит:

– Лиудмила ари ашәа лхәеит сара ишыстахытқәкыз. Иуасымхәеи, мшәан, сара ишыстахытқәкыз! Уи дшәахәаө дуззазаап.

Ражден Гәымба ирәиара иашыкыымтан 60-тәи, 70-тәи ашықәсқәа. Ускан иара иацитцеит хыцхазара рацәала ашәақәа, амузыкатә сахықәа, Ацынцтәылатә еибашьра дуззағы В.Харазиа, А.Габлиа, Р.Барцыц, И.Кокоскериа, М.Қантариа реидш иказ Апсны атцеицәа-афырхацәа иаадырцшыз агәымшәара атәы зхәо абалладақәа, аораториақәа, амузыкатә композицияқәа. Арт ашықәсқәа рзы иара иөит И. Коғониа ипоема иалхыз аопера «Абатаа Беслан». Рыцхарас икалаз, ари аопера асценахь изымнеизеит, ускан ареспубликағы арәиаратә мчқәа рыкамзаареи аэкономика иадхәалаз азтарақәеи ирыхкәаны. Арт ашықәсқәа раан иара икаитқаз ахәарала сара Ражден истеит «Аибашьөы игәалашәара» захызыз ажәеинраала.

Омак мтыцкәа сара сажәеинраала иалхны Ражден иөит «Адәыгба лас Акәа-Москва» захызыз ашәа. Аха ахәыцқәа ирызкыз сара сажәеинраала «Ишпабзиоу Апсны!» иалихыз ашәа иара лымкаала игәы иахәон. Оумашәа иубаша, иара исеихәеит ахкы зака цәахәа рыла еиқәыршәатәу, ацәахәақәа зака-зака цыра рытатәу. Нас

диасит ацхәа (припев хәа хазәу)ө-цәахәак иреихахар шыкамло, урт ацәахәақәа ахкы ааста акыр ишеитыхтәу.

Абри ашытахь Ражден краамта апианино аклавишқәа инацәкбарақәа нарықәыкшо слымхәғ иаанижбуан иитахыз ажәеинраала ашәага-загақәа.

Сара еилыскааит уи иитахыз ажәақәа рыөра уатәы-уатәашытахь ашка ииазгар, амузыка ахысызмдыруаз азы, исеихәаз зеггы, алыхәта азы шазнымкыло аицш, сара схағгы ишнымхоз. Убри акнытә, саатк-ө-саатк рыла иөны изназгеит «Ишпабзиоу Апсны!» захызыз ажәеинраала. Ражден апианино днафәтәан, иғынеихеит. Актәи ацәахәа... Итәшәеит. Аөбатәи – итәшәеит. «О, ацәахәақәа зегь тәшәеит!» – Ражден дгәыргьатцәа дөаткәеит. Ицшәмацхәыс Раиа лакәзаргы, акахуеи афырцбанқәеи саан кьакьак ианыргылан апианино ахағы инықәлыргылт. Уи адәахәала амузыка лзеилымкаауазшәа калтцон, аха амузыка ззеилымкаауаз, бзиа изымбоз апцхыс Ражден Гәымба ду ихатәөыза лакәны дышпакалоз! Уи илылшоз зегьрыла иара дицхраауан, ирәиаратә бәөхәтәра деигәыргьон. Ажәакала, «Уара ашәа бзиақәа апцала, сара аказы уеитцасырхом» хәа акәын лыблақәа ирхәоз. Икалап ари ашәа лара лыгәгы иакәшәазар.

Ари ашәа рхәеит Апснытәи ахәынтқарратә филармонияғы имәапысуаз апионерцәеи ашколхыц-қәеи рфестиваль ағы. Напхгәыс даман, Ражден иажәақәа хгәалахаршәозар «хара хзы агәеиқәатцәа зызтаз, аха иааиатәоумшьартә амузыкатә бәөхәтәра змаз», ахәычтәы музыка бзиан издыруаз, Кәырашвили хәа Қартынтә иаарышьтхәаз ардыск. Ражден ихы-иғы лашеит. Дгәыргьеит. Аиашаз, ашәа иахылтцуаз абжықәа даара еинаалан иөныөуан афилармония азал.

Сара Ражден идысныхәалеит ашәа бзиа.

Аамта цон. Акомпозитор ашәақәа апитцон, еихаракгы Апсны жәлар рпоет иажәеинраалақәа ирылхны: «Апшала», «Ачаи хыхцәа», «Иаирума», «Қәачала», «Апсны лаша сымра тәыла», «Хәи, шыри, сыкандаз...» – агәыргьара ахыкоу аштәғы, аныхәа ахымәапысуа аханағ, шама-хамзар арт ашәақәа уахауан.

Иахыа Ражден Гәымба дхәалагылазам. Аха икоуп апсуа ицсы танатцы өызара изызуа, агәалакара изтә, ианатәху афырхатцарахь, апсадгьыл азы ахамеигзарахь ицхьо иашәақәа. Ус анакәха, иаргы дыкоуп.

Гэында АЗЫНЦХА

ЗУСУРА ЗЫЦСТАЗААРАЗ

Еиуеицшым аам-тақәа рзы, иарбан тэылазаалакгы, дцэыртүеит убри иыыза ауафы, атоурых афы зышытамызуа, ауаатэыса рыгәкәа рфы зтыц наунагза иаанызкыло.

Ус еицш икоу ауаа, Асар рымәа ажәәнаф ахааназ егырт аетқәкәа

ишрыламзуеицш, рыхыз хаштра ақәзам, инхоит ажәлар ргәафы. Убас Анцәа игәацханы иишаз ауаа драцхыагылан Анзор Агәмаагы. Гәыла – цсыла ицқыз, ирызиз ауафы – лаша ицсахынзатаз ацәашьеицш дбылуан. Инапы злакыз аус бзиа ибон, ипсы афәҳәаран, хамеигзарыла дазнеуан. Иибоз, дыззымиаиуаз аиашамрақәа ддыргәтеиуан, ицәа дырзуан, игәы иаирсуан.

Иудыруаз, иузааигәаз ауафы иаалыркыаны ицстазаара даналтцлак, ажәа изкны ақәара уцәыцәгәахоит. Ажәа анихәаатәу хатала иузымдыруаз, аха ибзиазаны зызбахә уақхыаз, лассы-лассы телехәацшрала иубалоз, зусушьа пату узақәыз ауафы итәы ақәараан ынтәынгы ицәгәахоит.

Сара хатала дсыздыруамызт Ацсны еицырдыруаз атцарауа Анзор Агәмаа. Аха ибзиазаны издыруан иарбан усыз инапы злакыз, дзыхзызауаз, игәы изыркыуаз. Акыршықәса дыздыруазшәа скалеит изааигәаз, аус ицызуаз, ихәычра амәа ицанысыз иыызцәа санрыфәцәажәа ашьтахь. Ацсуаа ражәа иалан жәытәнәтә аахыс, аус злоу ауафы ипсы антоу, ианиақәауа иоухәо акәзам, аус злоу идунеи анидсахлак ашьтахь инхаз изыркәо, ишихцәажәо ауп хәа. Меижьарада иухәар аеуит – Анзор игәакыцәа, иқәлацәа, иыызцәа ргәафы имғызәо ахәратыцп нижыит хәа. Ипсы ахынзатаз ихәыцрақәа, игәтәкқәа зегыи зыдхәалаз иқалақь гәакыа Акәа, ицсадгыл атоурых, архитектура ухәа рытцәара, рейқәырхара иазкын. Ахыаа ихыаан, игәатцанза инеигон. Атоурыхтә тцакы змаз ргыларак иалакысыр, ма атоурыхтә тыц афы ак аргылара иалагар иара хычафыс дазгылон. Иара итәы ианаиргозгыи рацәазан, аха имч ахымыхоз еиқәахон. Уи иара ицәа арқбалон, даргәатеиуан. Ауафы аиха далхзам. Шака алазарызеи агәы. Убри акәхап хцарауа ду иацбалгыи зыркыафыз.

Атцарауа ду ацсуаа хцынцә еибашьрафы ацәбаба дузза ибеит. Рацхыазатәи амш инаркны иыызцәа аибашьцәа днарывагылеит. 1992 ш. инаркны Гәымстәтәи афронт афы адшыхцәа ргәыцп далан. Гәымстәтәи ахырхартаф имәапысуаз аибашьратә жәыларакәа зегыи дрылахын.

Атоурыхтцәафы, археолог, архивеизгәа, асахыагыхы Анзор Агәмаа диит 1958 ш. Акәа. Даныхыцыз инаркны ишьа иалалеит иқалақь гәакыахь абзиабара. Атцара итдон а-10-тәи ашкол афы. Акәатәи Асахыаркыратә тцараиурта далгеит, занаатс иауит «асахыагыхы – акерамик» хәа, идипломтә усумта даара аинтерес ду атцан, иахызын «Ацсуа қыта». Акраамта ари аусумта фырцштәык ақәсабала ацәыргәкәтәфы иқәыргыланы ирыман. Анафс, Ацснытәи Ахәынтқарратә университет инәтеит даеакгы – «атоурых» азанаат (1991–2006). Шықәсқәак рышьтахь Ацснытәи Ахәынтқарратә музей афы аусура далагеит асахыагыхы – арестовратор хәа. Уанза Акәатәи асувениркәеи жәлар рнапкымтәкәеи рфабрикафы акерамикатә цех афы аус иуан. Убри нахыс еиуеицшым атыцқәа рфы аус иуан. Пыттрак ашьтахь археология дагәыланахалоит, еиуеицшым аекспедициякәа рахь дныкәалоит. 80-тәи ашықәсқәа инадыркны далагоит иқалақь гәакыа атоурыхи архитектураи рытцәара. Далалоит аколлекционерцәа реилазаара, анафсан Ацснытәи аколлекционерцәа реилазаара ахантәафыс далырхуеит. Ацсны акультуреи атоурыхи рытцәаразы Акәатәи аилазаара хантәафыс даман. Дрызфлымхан Ацсни, хатала Акәеи ирыдхәалаз зегыи. Еизигон атоурых азы аинтерес зманы иаибоз зегыи. Асдычка кәалацхыцқәа, амаркақәа, аоткрытка хыцқәа ухәа, акы дафсуамызт, аха лымкаала дырзыкән, еизигон аоткрыткақәа, иагәалихит ихәтә хырхарта – дфилокартисхеит. Урт открыткақәа рекламак ақәсабала атцак ду рыман. Асахыа ианыз, иаанарцшуаз атәыла иахцәажәон, изыымдыруаз иднардыруан.

Анзор Агәмаа иааицмыркыазакәа дрылахын Ацснытәи асахыагыхыцәа Рейдгылафы имәапысуаз ацәыргәкәтәкәа. Еификауан «а-19-тәи ашә. антцәамтеи 20-тәи ашәышықәса алагамтәтәи Акәа архитектура», «Рацхыазатәи ацсуа марка 65ш. ахытцит» ухәа захызыз афотоцәыргәкәтәкәа.

Абрака иазгәатәтәуп, ацсуа маркақәа ртыжьра, аус рыдулар, аизгара ахытцхыртафы игылоу дшыруазәку. Иара иааицмыркыазакәа ашәкәкәа тижьуан. Ицстазаара зегыи афәҳәаран ишәкәы «Старый Сухум» (XIX ашә. антцәамтеи XX ашә. алагамтеи рзы Ацсны атоурыхи архитектураи ирызкыз). Абри ашәкәы атыжьыразы аматериалкәа еизигон ицстазаара абжеихара. Абас иказ атематикала итижьуан урыс бызшәалеи англыз бызшәалеи аброшиурақәа. Убарт иреиуоуп: «The architecture of Sokhum», Late 19 th and 20 th century, London, 1999, 72 pages. (Архитектура Сухума, кон. XIX в., нач. XX вв, Лондон, 1999, 72 с. (Англ); «Ас-ду» ақ. Акәа 1911ш., 2009, 36., 17 иллюстрация, «Николаи Николаевич Смецкой», Акәа, 2010, 168 д., 152 иллюстрация; «Ацсуа хәынтқарра аказара VIII–XI ашә.» раан. Санкт-Петербург, 2011, 230 иллюстрация; «Добро пожаловать в Сухум» атуристтә

мѡақѡтага. Акѡа, 1998; «Столица цветущей Апсны» урыс, журнал «Новый взгляд» №4, 2008 ш.; «Набережная махаджиров» журнал «Новый Взгляд» №1, 2008ш., убас итѡегы зхыцхъазара рацѡазоу археология, архитектура, атоурых ирызку иусумтѡаѡа.

Аибашьра ашьтахь, Ацсуа институт еипш, убастѡѡа ахѡынтѡарра Архив ду ахьырблыз иахьканы ианыкамла, Анзор Агѡмаа напы аиркит адокументѡа архивла реикѡыршѡара. Баша аѡаад иантѡаны мацара акѡымкѡа, адискѡа ирынтѡаны еикѡыршѡон, иѡалаѡ гѡакѡа Акѡа архитектура атоурых аелектронтѡ версиаѡа рацѡазаны еизигахьан. Анзор Агѡмаа ибзоуруп ажѡытѡ газетѡа, урт рыхѡылааѡа, асканер рахыгара апроект аиѡкаара. Убас еикѡырхаз ахѡылааѡа иреиуоуп ажѡытѡ газетѡа: «Сухумская правда», «Сухумский вестник» ухѡа егыртгы.

А. Агѡмаа ицсы ахьынзатаз ирацѡазаны иматериалѡа икыпхьуан агазетѡеи, журналѡеи рѡы. Уахь иалоуп еицырдыруа урыстѡылатѡи аредакѡиаѡагы. Иахѡап, арубрика иман урыстѡылатѡи журнал «Стройка в Абхазии» аѡы. Атцыхѡтѡантѡи иеизга «Ацсуатѡара» тѡнажѡеит хѡинститут, уахь иалоуп астатиа ду «Черноморская береговая линия», абри аматериал мацара ишааира икоу брошиура бзиаак алтѡеит.

Акѡа атоурыхи архитектурей ирыдхѡалоу изакѡы-заалак ак имцыхьашѡар игѡеисра арцѡакуан, даргѡатѡеи-уан. Иахьатѡи аамтѡазы имѡапысуа аргыларакѡа хьаа дуус иман. Хѡалаѡѡ аѡапшылара зырхѡашьуаз адѡѡанѡеи атхѡаьыртаѡеи рыргылара даѡѡашѡатмызт. Аха игѡаа-нагарей ифактѡеи аргылаѡѡа рдунеихѡапшрей еикѡѡѡмызт. Уи Анзор даара игѡы иаирсуан. Игѡтыхаѡа зайхѡоз, идгылоз аѡыцѡа рацѡазаны иман, насыцла. Абар урт ирхѡо.

Станислав Лакоба.

– Анзор иѡыцѡа ауаа даара имачуп. Иара иманшѡаланы еилеигзон асахьатыхѡи атоурыхтѡаѡи рхаѡсахьаѡа. Уамашѡа дласын, длафѡыхын, цьарак дызтѡмызт. Рацхьаза данызбаз дызустада хѡа сантѡа, «ари акѡатѡи арцѡисуп» хѡа саихѡеит ѡыза. Уи ашьтахь акраамтѡа сылапш дытѡашѡазомызт. Сызлатоурыхтѡаѡу ала, дысгѡалашѡит археологиатѡ ныѡкараѡа раан. Даараза еизааигѡан Демур Бжъаниеи иарей. Рыцсраѡагы омазак рыбжъамхейт.

Анзор ицсы ахьынзатаз даакѡымтѡзакѡа ак тихуан, ианитѡон, апотрет тихуан, ажѡытѡтѡи Акѡа иазкыз аматериалѡа еизгон. Иара шамахамзар аоткрыткаѡа зегьы реизга иман. Анзор изухѡар калоит «Адуней атѡылауаѡ» (Гражданин мира) хѡа.

Уамашѡа дазѡлымхан Ацсны атоурых. Ибзиазаны идыруан амѡаѡа зегьы, агѡарбжъараѡа, абжъалартѡаѡа. Аматериал беиаза иман, асалам шѡѡѡа налатѡаны. Ажѡытѡтѡи асалам шѡѡѡа, ажѡытѡтѡи Акѡа иазку аѡаадѡа рацѡазаны сара исхатѡны исымаѡаз Анзор хамтас истахан. Даараза ицѡабаа дууп ажѡытѡтѡи абаѡаѡа реикѡырхараѡы. Анзор Агѡмаа даѡѡатѡитѡѡан. Акѡа цѡала-жьыла дузаѡѡымтхѡ дадхѡалан. Иара ахаан ажѡа дѡѡа ихѡазомызт, избанзар, иара ус дькан, ихѡтара хѡаракын уамашѡа. Атцыхѡтѡантѡи ишѡѡѡы «Ацсуа хѡынтѡарра аказара» Петербург итытѡит. Итѡегы ирацѡаны итѡижьыр илшон. Аха Анзор ицѡыцѡган ачынуаѡра. Иаазара хѡаракы иабзоураны амчра змаз

ажѡа изрымаѡуамыз, нас ихьауан, игѡнигон. Анзор дацсуатѡѡан.

Хѡасуа архив аиташьаѡыргылара агьырак зыбзоуруу иара иоуп. Анзор шьахѡла аус рыдиулон афотоматериалѡа, архивтѡа ѡѡаадѡа. Ари аус аѡы дьцѡбаран, иаѡѡоушьаратѡы. Атоурыхтѡа тѡакы змаз, ичыдаз материалк азы унаиднагалар, иуимтаргыы ауан, убас дрыхзызауан. Аха аусура антытѡ иѡыза ауаѡ тата, ауаѡы хѡалал дмачын.

Исгѡалашѡит эпизодк. Аибашьран Анзор егырт иѡыцѡа дрывагыланы дейбашьуан, ѡымтѡ, тынч дахысит аибашьра зегьы, ихы зырымгѡ. Аибашьра ашьтахьгы Гал араион аѡы ахѡра иоухьан. Ахѡышѡтѡыртаѡы хѡеины дахьахьан.

Залымдарыла дхѡаѡеит, дьблит аѡѡашьейцш. Ари цѡыз дуззоуп иѡыцѡеи итѡхѡеи зегьы рзы, ххѡынтѡарра зегьы азы. Ацсыжраѡы ауаа рацѡазан. Еиуеипшым амилатѡа рхѡтарнаѡѡа, зыѡара неихьаз, иѡѡыпшыз акѡаа. Зегьы ргѡы далсит.

Исгѡалашѡит, шаѡа ихьааигѡз Демур Бжъания иаалыркѡаны ицсра. Иара ихѡтагыы убастѡѡа ихьит. Анзор изухѡар калоит Акѡа ажѡытѡтѡи ацѡзаара даинциклопедиан хѡа. ѡнык азыхѡан азѡара сызѡыртѡны, атѡк еилыскаарѡ аѡел санитаслак, сызѡара дазыпшны дтѡазшѡа, интыртѡаны сзейтѡхѡара далагон. Иѡѡа-жѡара аинтерес дузза аман. Даараза хьаа дус иман аибашьраан хѡархив ахьыбжъазыз, аѡны имаз ихѡтѡы архив ахьыцѡызыз.

Даараза истахуп аѡар рѡынтѡи иус иацытѡо азѡѡѡалар. Сгѡыгуеит, ишьтраѡѡо калап хѡа.

Роман Гѡынѡыа (Ахѡынтѡарратѡ Архив аиѡабы).

– Анзорисарейхѡаибадыритхѡаклассахьданиасашьтахь, убри нахыс хѡицын, иаразнак аиѡызара хѡабжъалеит, хѡазшьаѡа еикѡѡеит. Ахаан сгѡы иаанагомызт Анзор дѡарауаѡхѡит хѡа. Исархѡаргыы ихѡстѡомызт. Избанзар, убас дласын, длафхѡаѡын, дейлѡан. Аха атѡара бзианы итѡон. Ирейхѡу атѡараиуртѡа далганы, аусура даналага ашьтахь, археологиатѡ ныѡкараѡа раан, идырра хѡаракѡа ирыбзоураны атѡарауаа рыѡнытѡѡа иаразнак ихъз рылатѡеит. Ускантѡи аамтѡазы Архив еихѡабыс даман Иониди Николаи Николаи-иѡа. Воронови иарей ирхѡеит Анзор ида архив аѡы цсыхѡа шыѡам. Иара ахаан аѡаѡа змамыз уаѡын. Зегьы ихы рыѡыршѡон, хѡычи-дуи дырнаалон. Ирхѡоит, иузымпѡсахуа ауаѡы дьѡам хѡа. Аха сара уи саѡѡашѡатѡам. Анзор иѡыза ицѡшаара аузом. Сгѡы иаанагоит иѡтымхейт хѡа аѡнѡа, аргыларакѡа, апаркѡа, амѡаѡа. Иара зегь хьаас иман. Ари цѡыз дуззоуп иѡыцѡеи, игѡакѡаѡеи зегьы хзы. Демур Бжъания даныцсыз, иѡѡылеит азѡара итытѡ аѡы иѡахѡѡа хѡа. Аха Анзоргыы инаѡѡырѡѡакны данхѡаѡѡа, ари азѡара азѡара ѡынтѡны ихьантхейт.

Амузей аѡгы Анзори сарей аус еиѡахуан, хѡицрытѡзомызт. Иара хѡара хѡамтѡ датѡзамызт. Уаѡы ишимбаѡ ала дхѡалалын, дѡѡиан, ашьыцра захьзыз издырзомызт. Шаѡаѡы дрыцхѡахьааз атѡараѡы, аусураѡы, ус ацѡзаараѡы.

Исгѡалашѡит, аибашьраан Ацѡа кѡапшь аѡы рацхьаза игылаз аѡѡынѡа дыруазѡѡуп. Иаб итапанѡа «Вальтер» икын патрона затѡык тѡѡаны. Алаф илахьхуан, иабаухѡоз хѡа, аха шѡара уи аѡызагыы шѡымазѡам хѡа арахь дахьыччон. Аибашьра аилашымтѡаз Дбары Сосналиеви

ишьтан ауабы, еиуеицшым аргыларакэа асхемакэа рахь ииазгоз. Ари аус афы Анзор дзыцсахуаз дыкамьизт. Егыраан дубаргы ипланшет аидхало дныкэон. Шака алаф илаххьааз уи азы.

Анзор еизганы иман иуникалтэу аколлекция. Рацхьазатэи асдычка коробка инаркны, хаамтазтэи аматэаркэа ркынза. Ас еицш икоу зда ыкам аматериал, атынха, хымпада еиқырхатэу аоуп. Азэы акы еиликаарц итахызар, иара изасуан. Иара иаразнак атак акатара далагон.

Гыбла-цсыла ихьааигон зегьы, даеакала илшазомьизт. Ахаан ибжы ирдууа азэы имахацызт, ибжы мыргазакэа онытцкала дбылуан, дагыблит. Анзор еицш икоу ауабы ажлар данрымоу, уи гэадууруп, уилаехэозароуп.

СарасгэаанагаралааибашьраанАцсныишьақылеит ифыцыз фыгхарак – аибашьцэа-аинтеллигентцэа: Анзор Агэмаа, Зантариа Даур, Мушьни Хэарцкыиа, Адгэыр Инал-ица, Закан Маршьан ухэа. Арт ауаа еибашьцэаны схафы исзаагомьизт, убриакара ихаракын рдырракэа, итбаан рдунеихэацшра. Урт еиқырхатэын. Аха дара рхата даеакала ируамьизт.

Даеазныкгы еитасхэахуеит – арт ауаа иахьатэи хаамта иатэзам. Излауцсахуеи арт рөызцэа ауаа? Арт рөызцэа уаха икамлар калап.

Уасил Аэзба.

– Анзор Агэмааи сарей хаибадыруеижьтэи, хаифыз-цэеижьтэи даара кыртцуеит. 80-тэи ашыкэскэа ина-дыркны, ицстазаара далтцаанза, аифызара хабжыан.

Зегь рацхьаза иргыланы археологиатэ еқспедициакэа дрылахэын. Археологиатэ таацэара еснаггы мазак атан, уеизааигэанатэуан, адгьыл иатцатэахыз амаза аилкаара, ифыцыз акы ацшаара ухэа аинтерес ду рыман. Сара сархеологым, аха излаздыруала, иара дызлахэыз археологиатэ усуракэа рфы ацбабаа ду ибон, убри инаваргыланы дсахьатыхын, ацшаамтакэа зегьы рсахьакэа тыхны ақыбаад ианитдон. Убри инаваргыланы деизгафын. Ионы снейхьан. Уа иара иман аламала цыра иуцыхьамшэо аматериалкэа: амаркакэа, агазеткэа, ажурналкэа. Убарт ирылтшэаны дзыхьыз дызхьымзаз ыкоуп. Иалыскаар стэхуп Н.Смецкой изку ашэкэы, «Асду» иазку ашэкэы, «Ацсуа хэынтцарра аказара» иазкны ашэкэы атыжьра айдеиа рацхьаза зхафы ицэыртцыз дреиуоуп. Акэа архитектура иазкны аусумта атыжьра игэы итан, убри аматериал рцэызар, цэыз дуззоуп хэа исыцхьазоит.

Иусура аганахьала иалыскаар стэхын: абиографиатэ жэар ханафыз, иахьымпшаакэаз, иаххэап аурыс рево-лиуциа калаанзатэи злагала дууз ауаа, атцарауаа, ан-цэнырцэа ухэа ирызкны аматериал оны ихайтахьан.

Анзор Агэмаа ицбабаа дууп аибашьраангы, ашь-тахьгы. Ханааикэшэалоз, ихэар зылшоз аинформациала иубартан маза уск инапы шалакыз. Ацбабаагы гэгэаны ибеит.

Иаалыркыаны ицстазаара дахьалтцыз зегьы хзы хьаа, цэыз дуззоуп. Уи ихьаакэа, игэтаккэа хазыртэауа иахьатэи ала азэгьы дхамагэышьам. Аурыскэа ирхэалоит абас еицш ажэа: «Свято место пусто не бывает» хэа. Аха Анзор Агэмаа идкылан уахэацшуазар, итыц нызкыло ицшаара мариахом.

Сурам Сақания.

– Анзор Агэмаа... Иухэаша рацэазоуп. Зегь реица

ауабы дхызхуа аказшьоуп. Иказшьа убас икан, зегь рыла хайкэшэон, ахаан жэа наак еибашьраакэацызт. Иказшьа афыза сымазар стэхгэышьоуп, аха уажэшьта иалымтцыр калап. Цсуала ишцахьызыз иказшьа – аамсташэала иаазаз ауабы, зыламыс, зыказшьа харакыз. Ицэоушьаша даеакгы. Ажакы иман есымша, данқыцшыз ина-ркны. Акэрагы инатон иаха, икэра шмачызгы. Ах Николаи диеицшныршьалон, Ах Николаи иказшьеи иаамсташэареи рзы ицшьоу рахь дахырыцхьазалахьеит. Ажэакала, Анзор дызфэицшуаз дхаракын, иаргы длакэыр итахымызт.

Асахьатыхэцэа рыбжьара, ус азэы ифэацхьа ибжы рдуны дымцэажэацызт ахаан. Ашкол даналга нахысгы ахацэа зны-зынла ишрыказшьо еицш, ажэа кыашык ихэо уафы имахацызт. Абри сара сзы иагыцхьашьатэын, иагыфэицшыын. Нас схызхуаз. Идырра амехак тбаан. Узиазтцаалак, акомпьютер еицш атак уитон.

Иеынеитыхны ацсуала дцэажэартэ дыкамьизт, аха хныкэаракэа раан даланахалан, даатын, еиужыны ацсышэала ацэажэара даалагон еицш, ауп дышхацэацаз.

Ажэашыкэсакэа иааниуа инарыцтангы дзыцсахуа ифыза аказа дхаураны хакэзам. Ареволиуциа калаанза, 20-30-тэи аш. XIX-тэи ашышыкэсазтэи Акэеи Ацсни ртоурых, Акэа а-19-тэи ашышыкэсаз иргылаз аонкэеи изымдыруаз ыкамьизт. Дназыдгылалак аоны абри аамтазы иргылан, абригы-абригы дыонан хэа атак науитон. Зегьы идыруан. Иеицш – зейцшыз уажэшьта дахмоур калап.

Аурыс-ацсуа тцарауаа еилаланы ашэкэы трыжьит «Ацсуа хэынтцарра аказара» хэа. Убри апроект зегь рацхьа зхафы иааиз дыруазэкуп Анзор. Зны дсыхэеит, абри апроект азы атопографиатэ тыхымта катцазам, ушдахэацшуеи икатцатэами хэа. Ацхын хайцеит атоурыхтэ тыцкэа рахь. Ачертиожкэа кхцэеит. Иара акомпьютер ахь иааигеит. Ацэыхакэа ус уанрыхэацшуа, амехак, иагу иабзоу ус аламала иузгэатазом, аха асхема аныкаутцалак, ицэоушьартэ афыцракэа цэыртцуеит. Убас, Анакэаациатэи ацитадель ауахэама аладатэи амардуан ацэыхакэа аацшит асхемафы. А-19-тэи ашышыкэса аахыс уи апролема еиуеицшым атцарауаа итырцаахьан, аха азэгьы изгэамтацызт. Хара хзы ари аартрахеит. Уи зыбзоурахаз, илабфэабахаз акомпьютертэ чертиож ауп. Ацэыха ханахэацшуаз ихазгэагомьизт, уа иахьбеит. Даара дгэыргэон Анзор.

Атаацэара аганахлахьагы деикэшэан. Даара итаацэеикэшэан, иуаа цхақэан. Ахаан рыоны хэосны хамцацызт, рзымфэахытцра бзиа иахьон, рчеицыка тбаан, аилибакаара ду рыбжьан. Ицшэма Таиа атцарауаа дууп, уи лганахьала Анзор ибга гэгэан.

Иаалыркыаны ицстазаара алтцра зегьы хгэы фэнакэеит. Ахаан имгэо ахэра нижьит хгэатцафы. Мызкэак рыонытцкала исцэызит исызгэакыаз ауаа хык: сан, сөыза – сашьа Демур Бжыiania, сөыза гакыа Анзор Агэмаа. Исхэоит иааихтэаны, Ацсны дацэызит аспециалист дузза.

Аибашьра анеилга ашьтахь, ажэа «сиетымуп» хэа сфэханы икан. Демур дыцсит, уи ишьтахь Анзор. Сдуanei тацэит. Убарт рышьтахь ауп ианеилыскаа, абыржэшьтатцэкэоуп санейтымха хэа.

Нонна ТХЭАЗЦХА

АХЬЫШЬТРАХЬ...

Кавказ ашыгэыт жэлэркэа: ацсуаа, ауыхцэа, аедыгцэа ртэыла афы нхашья рымамкэа аамта цэгга анырзыкала, ихыртэаны атэым тэылакэа рахь иандэыкэыртдоз аамтакэа рзы, ускан Османтэи аимпериа иатанакуаз Шьямтэыла иказ Голантэи ахаракыракэа рахь иагеит 100-нызкыкык инарзынацшуа ахтэацэа. Урт рахынтэ 2500–3000 нызкыкык ркынза ацсыуа хылтшытракэан.

Атыхэтэантэи аамтакэа рзын Шьямтэыла иказ айбашья ихнартэаз 500-ык инархыкэа Ацсныка ихынхэит – урт ацсуа хылтшытракэа. Даеа убри акара Европатэи ахэынтқарракэа рышка ицеит. Иаанхаз ииасит Дамаск акалакы ахь нхара.

Голантэи ахаракыракэа рфы инхоз ацсуаа ркынтэи Арфытаа, абицарахьзла Цыаткыбар ицацэа хэа изышытоу хыцхьазарала зегь реиха ирацэафуп. Цыаткыбар ицацэа рабдуцэа арантэи ианыхдыртэаз рацхья Тыркэтэыла инанагеит. Вантэи ауп Шьямтэылака ишагаз. Егья аамта цазаргы, дара рабдуцэа Ацснынтэи ишыкэтыз еснагь ирдыруан. «Хара хашхыкыкэаз иахдыруан ацсуа шыхака ркынтэи хашцаз. Ахыкыкэа айхабацэа ахьтэаз инеизомыт, аха зегьы аоуп ихахауан рашьцэа Тыркэтэыла инхоз ианрылацэажэоз. «Есышыкэса аекеа ирыкэтань мызла аанфасра ицон», – ихэоит Зиуар.

Атыхэтэантэи аамтакэа рзы жэеиза таацэара ркынза Арфытаа нхара хэа Ацсныка ихынхэит. Урт дырузэкуп Зиуар Арфытаа. Ицшэмацхэыси фыцья ичкэынцэеи иарей 2013 шыкэсазы иааит арахь.

Зиуар Арфытаа дсахьатыхфуп, дынцныр конструкторуп. Ф-занаатк еилеигзоит. Инапы злаикуа иускэа зегьы аказа идунеихэацшышыалоуп дышрызнейуа. Асахьатыхра дшафу икыцэ нышытатцаны, днадтэалоит ацэагэантэа рыла апроектэа златихуа акомпиутертэ программа. Иара аус иуеит Акэа акалакы афы, ақбаадлы

кэалацкэа ахьтрыжьюа афабрика «Платар» айхабы ихатыцуафыс. Ари афабрикафы итрыжьюа акэалацкэа тэагэантэала итихуа асахьакэа ирыкыыршэаны ауп ишыкарто. Нцныр-механикык иахасабала уи афабрика мыругала айкыыршэара иахылацшуагы иара иоуп. Уака итрыжьюеит ашэыр, аутратых, афычацэа, ахаамыхаакэа зтартэо ақбаадтэ кэалацкэа. Урт акэалацкэа афазтэо дара уахь итартэо ааганы идырбоит, нас Зиуар урт ашэага-загакэа ирыкыыршэаны тэагэантэала итыхны, акэалац атыжыра иазирхиоит. Ажэакала, Ацсны икоу ақбаадтэ кэалацкэа зегьы шытрыжьюа Зиуар итэагэантэо сахьакэа рылоуп.

Шьямтэыла Зиуар аус иуан ааглыхратэ министрфэи нцнырс, хыкэкыла ачыс аалытцэа рааглыхратэ хыр-хартафэи. Анафс, аус иуан ахатэы сектор акны. Уака аамтак азы дара итрыжьюан зхатабзиара харакыз абазаратэ техника, ашытахь амотоциклкэа. Ускан уи аилахэыра деихабын иара.

Зиуар Акэа дынхоит. Ицшэмацхэыс Сумиа милацла дуацстыцхуап. Рыккэын айхабы Самих атуризм айфекаа-ра азанаат ала Кабарда-Балкариатэи Ауниверситет далгеит. Аитцбы Сандро, Ацснынтэи Ахэынтқарратэ университет асахьатыхратэ факультет афы атара ицоит. Зиуар Арфытаа афбатэи изанаат асахьатыхра ауп. Иара даныхэычыз инаркны асахьатыхра далагахьан. Аха актэи изанаат ала аус аниуаз аказаразы аамта имамыт. Аамта аниоу, бзиа иибоз аус иезикит. Асахьатыхра иазкыз атара далгеит, уакагы дыпрофессионалуп. Шьямтэылагы Ацсынгы асахьатыхцэа реидгылакэа дрылоуп.

Аказара иара ицстазаароуп. Ирфеамтакэа рацэаны Шьямтэыла инхейт, аха икоуп арахь изаагазгы. Шьямтэылагы Ацсынгы акырынтэ ацэыргацэа еифекаахейт. «Аамта иснатом акэымзар, саакэымтцакэа стыхлон», – ихэоит иара. Зиуар еихарак итихуа ацсабара асахьакэа роуп. Иацтамтакэа рфы даара ирацэоуп дахьиз, дахьаазаз Голантэи ахаракыракэа рсахьа. Ацсабара анафсангы, апортреткэеи анатиурморткэеи тихуеит.

Итихит Владислав Арзынба ипортрет. Имоуп акыршықса рацха икаитцаз автопортретгы.

Зиуар Арфытаа ирфеиамтақаа рцшшэы рацэала еиласоуп. Еихарак дызлатыхуа ахэшатэ шэыгаққаа рылоуп. Ацшшэққаа зеггы аиатцаа рыликаауеит. Уи ацшшэы исахьаққаа рфгы ацызжэара амоуп. Атцыхэтэантэи ажэашықэсазы Шьамтэыла есышықэса ацэыргақэтцақаа дрылахэын, исахьаққаа аархэон.

Аракагы асахьаққаа тихуеит, аха асахьатыхразы иатаху ичыдоу атагылазаашьа имам макьана. «Сфызцаа асахьатыхцаа утыхла хэа сархэоит, аха ус сааиуеит. Амала сгэыцуеит цытк асахьа бзиаққаа тысхып, хэа» – ихэоит иара. Иказарала азэыкны дрылагылоуп ацсуа сахьатыхцаа.

Шьамтэыла Голантэи ахаракыраққаа рфы инхоз Арфытаа, мамзаргы Цьатқыар-ицацаа жэытэнатэ аахыс иахьа уажэраанза иааргаз ичыдоу аказара рылоуп. Атцааққаа ирылхны ахэшэққаа картцоит, ихэышэтэццоуп. Ирхэышэтэуа ачымазараққаа рхыцхьазара раццоуп. Уи ахэышэтэратэ казара абицарала еимырдоит. Зиуар иара издырзом урт ахэшэққаа, аха Шьамтэыла инхо уажэггы икарцоит. Дара ртаацаа рфы асасцаа рзы ирызгылаз аоны акыр идуун. Избанзар, асасцаа рымацара ракэзамызт, ачымазцаэггы аауан, реырхэышэтэанза уа иаангылон. Цьатқыараа рыхэсаққаа уахынла итэаны ахэшэққаа злырхуа

аматэахэққаа картдон. Нас издыруаз данаилак ахэшэққаа рылихуан, иаргы д-Цьатқыарын.

«Ацсуа Голантэи ахаракыраққаа рфы ианынхоз ацсуа тцасққаа рыла инхон. Аха уантэи икэтцны ақалақьққаа рахь ианиас, урт хьысхахо иалагеит. Уажэы атцасққаа, ақьабзққаа иахьырхылацшуа Дамаск ақалақь афы еифкаау «Адыга-Хасе» афы ауп», – хэа азгэаитэоит Зиуар. Шьамтэыла инхо ацсуаа ахьырацэафым, насггы аедыг диаспореи дарей ахьеиланхо азы егырт атцасққаа рфы еипш афатэкатцарафгы аедыг культура анырра анатеит. Шьамтэыла ацсуаа ируаз абыста – «паста» хэа иашьтан. Иара шеибгаз ианыртдон, агэта ахэша цартэон. Акэтыжь акакан сызбал изаатцаны икарцон «шыыпс» захьзу ацыфа. Ачай иацыржэуеит «ахалыжэа» хэа изышьтоу, ашэ згэылоу ацацьққаа.

Голантэи ахаракыраққаа рфы ацсуаа арахэ аазареи ақытанхамфеи рнапы рылакын. Ажь аадрыхуан. Афы картцазомызт, аха абеқьмаз алырхуан, ажь дырфон.

Зиуар Арфытаа ицстазаара аихарак Шьамтэыла ишихигазгы ицоурыхтэ цсадгыл дахьазыхынхэыз дазгэдууп. Ароуп хашьата ахьыкоу, ххы даеацьяра ихамзароуп хэа ицхьазоит. Иказара иахылтцау асахьаққаагы ара ирфеиалар итахуп. Икоуп иара дышсахьатыхцуу ззымдыруа. Даеа шьоукы сахьатыхшык иахасабала мацара ауп дшырдыруа. Гэазыхэарас имоу аказарта дынатэаны арфеиара, асахьа бзиаққаа раццара, ахэацшцаа рдунеихэацшышьа зыртцауло, ргэалаказаара шытызхуа аццамтаққаа рыдгалароуп. Дагьақэгэыгуеит аамтагы ицшаап, имацымкэа асахьаққаа ртыхра дахьзап хэа.

Анатоли ЛАГЭЛАА

МАИА ПЛИСЕЦКАИА ИЛАЦЛАБУАЗ МАИА

Уи дықэпрааны зныктэи лыкэашара – соуп зхэо азэ дацсан! Ацсны уи дыззымдыруаз дарбану, ансамбль акэашара ашытахь, уи ахэа цшцэа зегьы, кыраамта игыланы рнапкэа рзеиньркъон, еихаракгы лара лзы, лара – асцена Анцэахэы хэа ицхьазаз! Уи илыргэыргьахьоу ахэа цшыоцэа тцэа рымазам, лара дызхылтыз, дзаазаз Ацсны анттытгы, лыкэашара цыашьатэыс ибаны

ихнахьан, Ааигэа Мрагылара атэылакэа инадыркны Германия, Польша, Чехословакия, Аргентина, Мексика, Тьыркэтэыла, Ефиопиа, Мозамбик, Таиланд, Кампучиа, Грециа, Франция, ус шака тэыла рыхьз ухэари! Уи атыцха даноытцшэа инаркны, асцена дыгэхьаанагон, асцена лзыцшын! Уи, хара зызбахэ хамоу, 35 шыкэса Жэлар рашэахэареи рыкэашареи Ацснитэи ахэынтькарратэ ансамбль асолисткас иказ, амацэыс еицш зегь ыршанхо ахореографиатэ казарафэы иаацэыркьаз, Ацсны жэлар рартистка Маиа Цьгэат-ицха Гьерзмаа лоуп!

Аиашаз, адунеи иакэшахьоу, азал дуззакэа рфэы зыкьбыла рнапкэа ззеиньркъахьоу акэашао ссир лацаажэара, лзааигэахара, агэагыра ду атахын! Уи илыкэнаго ажэа ацшаарагы ус имариазам, унадыхьылангы иупыхьашэазом! Ишырхэо еицш, иара ахаткы Ажэа, алцха умазароуп!

Маиа данхэыцзас инаркны ашэахэареи акэашареи ргэыбылра лкит, избанзар, лан, лаб, лахэшыцэа, лашьа, зегьы шынтаацэаз шэахэаоцэан, кэашаоцэан! Урт рыоны есымша идэылыоуан ашэахэабжьи акэашабжьи. Лаб Цьгэат оынэажэа шыкэса инареиханы Ацснитэи абыргэа рансамбль «Нартэа» афэы ашэа ихэон, лахэшыцэа Иринеи Милиеи ансамбль афэы ашэа рхэон, лашьа Леуарса кэашао дуун. Уи ицха Хьыбла Гьерзмаа-пха – ускан адунеи зегьы дадыруа дышшэахэао духоз мэашьо дыкан.

Маиа 15 шыкэса ракэын илхытцуаз, 1966 ш. рзы Дэрыцшынтэи Акэа дааны Ахореографиатэ царайурта данталоз. Шыкэсык анаатц дрыдыркылоит Жэлар рашэахэареи рыкэашареи Ацснитэи ахэынтькарратэ ансамбль ашка. Уи уахь даннеуаз, ансамбль афэы, Сусанна Цьениацха лыда икэашоз цсуа згабк дыказамызт. Егырт зегь тэым милатын. Халзызырфэып ускантэи аамта лара ишылгэалалыршэо:

– Ииашоуп, сара сызлытыз стэацэа зегьы ашэа рхэон, икэашон. Аха ансамбль атэы зынза аеакын. Насгы, арака сара зегьы срейтбын, кыта згаб цэрышкэак, хара хауп адунеи зырхыцхьыцуа хэа игылаз, саарылашэеит! Рацхьатцкэа сыпхашьон, сзытуан, исыхэацшуаз алацшкэа зегьы скылыртэозшэа збон, аха нас соунашьтит!.. Сказарафэы зегь раткыс гэыкала исывагыланы атцара сзыртцаз рызбахэ анысхэо, исгэаласыршэар стэхуп Фазлыбеи Кэыруеи Гиви Вахакизеи.

Аиашаз, сара Маиа санылзызырфэуаз, урт зызбахэ лхэоз ашыкэска рацэак сшырхьымзасгы, ибзиан исгэалашэоз атцыхэтэантэи ашыкэска рзы ансамбль акэашаракэа сацхьа иаагылеит. Уи ахадарафэы игылаз, акырза ацбабаа ду збахьоу Ацсны Жэлар рартист Уасил Михаил-ица Царгэыш имэацигоз аконцерткэа рыла ахэацшэа ирлас-ырласны хиргэыргьон...

– Сара 37 шыкэса ари ансамбль афэы скэашон. Сыцстазаара абжеихарак зегьы асцена иакэсырзит.. Уи сара исразкын, даеакалагы цстазаашьа сьмазамызт. Насгы, ара иахьысхэо рацэак иацсуарамзаргы, сара сыпшэма, Руслан Чамагэуа жэашыкэса дахьыцкэашоз даара исыцхрааит исымбазакэа.. Уи мтэыжэоак снатон, мчы-мазак сыланатон.. Исгэалашэоит, хансамбль Варшава имэацнагоз акэашаракэа руак афэы, Руслан дкэашо, акамакэа ыршэны итцатцо дышнеуаз, иршэыз руак ишьапы иналкьан адашьма иналакацеит. Ипахэза итэыз азал дузза ирбаз иаргачамкны зегьы ашырхэа игылеит. Иара акагы камлазасшэа ишьапы акама аалицаан, ашьа ицрашы ишцозгы, икэашара атцыхэтэанынза инаигзеит!

Хаштшыас иамои, Дамаск, 1979 шыкэса рзы адунеи афэы еицырдыруа уи амфитеатр акны ансамбль аныкэгылоз, Сириа апрезидент иабжьгао, аинрал Мамдух Абаза-Амаршьян уакатэи агазеткэа ирнитцаз:

«Ауабы игэы тнарпрауеит Сатанеи Гэашья лроль шыналыгзо Ацснытэи атыцха ссир Маиа Гьерзмаа-цха! Уи адунеи икэу анацэа зегы рацхья дургылар ауеит, уи лыцшзареи, лыхалалреи амра иацнагоит, икалал, лара данаацэыртцлак, амрагы аташэара иалагозар!..»

Маиа Гьерзмаа-цха лара дызлахэны иналыгзоз лыкэашарацэа зегы шыблахкыгоугы, урт иаарылукартэ икоуп: «Ацсуа чара», «Аицылар», «Аураашья», «Симд», «Аибаркыра», «Шьаратын», «Ауапакэашара».

Уи лыкэашарацэа рацэаны сара сыблала ишы-збахьазгы, уажэ лара лэала илхэар стаххейт еицэ гэхэарыла дызцыкэашоз хакэашацэа дукэа рыхьзкэа:

– Сара имацымкэа инасыгзахьейт ацсуа хореографиацэ фольклор акынтэи ахацэсахьакэа. Уака сара агэа-хэара бзиа снатон рыцкэашара ахьсыкэшэоз аказара ссир злоу хакэашацэа дукэа: Фазлыбеи Кэыруа, Владимир Кэарчиа, Кандид Тарба, Руфет Дасаниа, Арвелод Тарба, Акаки Малиа, Владимир Гэыблиа ухэа убас ирацэафны. Урт зегы азэазэала даеазныкгы рыцкэашара сыкэшэейт ссынцэажэижаба шыкэса ахьцтра аиубилеи аназгэартоз Акэа, 2000 шыкэса рзы. Ускан даргы саргы еицэ цэажэа шыкэса анахьыцтуаз еицш хайвагыежыны хайцыкэашейт!

Убаскан иаасгэалашэейт Арвелод Тарба Маиа лзы гэык-цсыкалатцэка иихэаз ажэа цхацэа: «Уи дцыруа ахьшыцбеицш данаакэлоз, зегь рыбла хылкуан... Ахэацшцэа рнапкэа еиыркыарызу, ашэткэа лырттарызу, лыхьз хэаны ыырттрызу рзымдыруа, азал дуззакэа рфы еилауатыруа иааилахон! Аха убри аамтаз лара асцена акынтэи лыччацшь анаарфалырцхалак, убри еицэнакуан!..»

Сара зны-зынла сыла иазхатцэомызт, аха сгэы агэра снаргон сапхья дыштэаз, сышлыцэажэоз, адунеи абжеицара кэашарыла иахьсыхьоу, Ацсны зеацсатэыз артист, Ацсны жэлар рартист, иара убасгы Адыгеиа зеацсатэыз артист, рацхьатэи Ацсны Ахада Владислав Григори-ица Арзынба инапы зтцафу «Ахьз-ацша аорден III цэазаразы» аусцка, иара убасгы еиуеицшым ахамтацэа рацэазаны изанаршыахьоу, зыхьнцэажэи цба шыкэса изакэызаалак акала изцырхагам, абыржэы унапы ааинуцкыар, данкэыцшзаз еицш, ицырцыруа иныкэлаша

акэашацэ! Уи, аурыс жэлар – Маиа Плисецкаиа ишылзкыоу еицш, хара ацсуаагы хакэашацэа тыцхацэа зегы рханза дхаргылоит!

Маиа иахья хансамбль афы акэашацэа дышрыла-гыламгы, слазтаар стаххейт, харфеиаратэ гэыцкэа рзы лгэаанагара.

– Сара жэашыкэса еицэуп сымкэашоижьтеи. Зны-зынла хэыцкэак азыкастцэлоит, урт зынза икэыцшкэоуп, аха дара рыкэрафэы ауп саргы акэашара агэбылра аныскыз. Егыс, хансамблькэа срызфэлымхауп, ицегь ирлас-ырласны асценахь ицэыртцлозар стахуп, аамта иахья иагья иуадацэаргы, хус хада фымцэаароуп. Даара ибзиан иахья Черкэеск аус зуа Валери Таниа шыта Ацс-ныка дхьнхэыр, аратэи афар акэашаразы иазыкаитцалар... Уи абацхатэра ду змоу уацэуп... Истахуп хансамблькэа рыбжыара кэашарак ацэыргыларазы иреицгьхо хэа аконкурс рыбжыартцар!. Сара асценафэы избар стахуп азгэаби ацкэыни цсуатцэс реицкэашара... Сара ахаангы насыцс исшыон Арвелод Тарба ицкэашара... Аказарафэы, абацхатэра анацсангы, ачхарагы умазароуп... Знык уаналыркаа, уанышытырх, иуцашыыцуагы, шыацэаршэ узызуагы рацэацхоит, уака Анцэа иулаитцэз убацхатэра уазымыхьчаргы калоит, уака уара ухацэагы угэ-гэазароуп... Сара ахаан исхаштуам, хансамбль Сириака ианцоз, хаматэакэа машэырла еилацэашьан Голландиака иргеит... Мчыбжык убарт рырхьнхэра хэзыцшын... Сара мчыбжынакык гэаныла сириатэи асценакэа срыкэын скэашо!.. Исгэалашэоит, ФРГ хансамбль хаман ханыкэз, асцена ашытахь хаматэакэа ахьыццэахьыз абас зхэоз кыаадк рылан: «Са сызустоу сызхэазом, итабуп даара шэыкэашараз!» – хэа. Уи дацсуан, аха ускан аиадаарацэеи аицэаажэарацэеи калазоомызт, хэхьцалак акацшыкэа хашьтан!..

– *Абри абыза ахаракырафы ухаларц, ужэлар зеггы уеицырдырырц азы, аусггы қазғаны цутәызар акәхарын?*

– Аиаша ххәарами, сара даара игәғәаны схы аус адызулон. Санызғабзас инаркны, шыбыжла шаанза аклассикатә еазықатқарақәа рзы арқәа иахь сныкәон, уи ашьтахь ансамбль ахь аеазықатқаразы, шыбыжлонла – ақараиуртахь хағалатәи аеазықатқарахы, ахәылқаз – аконцертқәа рахь. Уахынтәи санааилак, схы аашьтымхзақәа Кавказ жәлар ртоурых ақхәара салагон, избанзар, сыртқәа ду Гиви Вашакизе иғаақхәа скадшьхар стахзамызт... Станиславски имхәахьей: «Уара ҕнытқала аказара бзиа иубозароуп, аказарафы – уара ухы мацара акәымкәа...»

Убасқан иаасгәалашәеит Ацсны зеадсазтәыз артист Фазлыбей Кәыруа Маиа лзы иихәаз ажәәкәа: «Сара сгәы иаанагоит, уи леицш кәашәа макъана дхәмазам хәа. Уи иаанагазом, егырт қтыпқәәа зеггы иахәтоу ахаракыра ақынза акыр рыгушәа... Мап! Дарбан кәашәаызаалакгы аказара иара итәык алаигалоит. Иракли Андроников ишихәаз еицш, «адукәа зеггы, лара дрылыхәәоит!» Убри ала сара исхәарц стахуп Маиа ләыза акәашәа уаха дқалазом хәа!»

Сара издыруан Маиа акәашарей ашәәхәарей рнаәсгы лылацшхәа шытбаау, хмилиат рхәақәа зеггы лара ишылхәау. Убри азы еилыскаар стаххеит хацсуа бызшәеи хлитературей дшырзыкоу.

– Зыбызшәа кажьны атәым бызшәа иашьталаз, уи зан дааныжьны ибналаз атәи диызоуп! Уаха сара ирцшзан шыоукы-шыоукы аинтеллигенция ишыкарқо еицш салацәажәар стахзам. Хара хбызшәеи, хказарей, хлитературей рацхәа ихаргыло даеак хәмазам. Убри азы, Ацсны ииз, ацшәа изымдыруа данықала, акгы даанамго атагылазаашәа итазар, нас ацшәа имтар калазом.

Егы, хлитература атәи ххәозар, сара сахкны икәу ашәкәкәа иреиуоп: «Ацсуа поезиа антология», Б. Шынкәба «Ацынтәарах», А. Гогәуей, М. Лашәрией, Ць. Ахәбей, Т. Ацбей рөымтәкәа. Хырехәарас ишәы-мшьозар, исхәоит даеакгы. Сара Б. Шынкәба данысцылоз есымша схы даамгәзыкәа ацшәа сеи-хәазомызт!

– *Маиа, бара башәа иңха Хыбыла Гьерзмааңха лыхьз адуней иахьйәеит, аңсуаа зеггы хзы дгәадуроуп! Уи дшәахәафуп, бара бкәашәафуп! Издыруада, шәара шәиешәарафы ийгәг аказара злоу ағар агылара иафызар?!*

– Сара сәеи сыцхәи атаацәарақәа ирылалахьейт, урт ркынтәи аматацәа сымоуп. Сара истахуп, хымцада, ус иагыкастқоит, аценахьтәкәа анеира рзымгәағьыргы, чарак ағы, ма иахәаиныркыо икәдраан икәашартә! Сара аценақәа рғы егыраан сеимаа харақкәа рышьхәкәа хыжжәахьан, аха уи азы саангылозма, сшьапқәа хыркәакыан скәашон!..

– *Маиа, бәыцәа зегь реиңа абыржәы иббарц ибтахыда?..*

– Сара мышк ҕынтә-хынтә данысгәаламшәо ыказам Зацшьдха Зерафина. Уи хансамбль далан, дкәашәа

бзиазан, аха ацсуа-қыртүатә еибашьра ианалага, даанымгылакәа дцеит еибашьра. Убра илоуз ахәрақәа ирыхьбаны иахә аҕны дымтәар амуит. Дызбалар стахуп иара убасгы Емма Абғацәаацха, уи иахә уажәраанзагы ансамбль ағы дкәашоит.

– *Аибашьра аныбхәа, Маиа, ақыртқәеи аңсуааи хаибашьра аңхәа, ажәа бнырҕахьазма, Қарттәи Ахәынтқарратә акәашаратә ансамбль ахь биасырц?*

– Уи зтахыз мацәымызт, еихаракгы Нино Рамишвили ауаа сзылцит, аха сара иағаршәны мап скит, стаацәагы уи акәын иртахыз! Сара сыжәлар рказара азыргарей, сыжәлар рғы аматц аурей ракәын истахыз! Насгы, сара сансамбль саналагылоу исымоу амтәыжәәкәа, уақа исоузомызт, уа дара ртәала ихдырффауан! Сара ахаан исхаштуам хансамбль Германия ианыказ, мызнакәа дузак, ҕынтә-ҕынтә мышкы хәкәгылон! Уи халзыршоз, хашьтахь хацсадгыл ахыгылаз азы акәын... Убри инацшьны, абра исгәаласыршәар стахуп Ацсны зеадсазтәыз артист, Адыга жәлар рхәынтқарратә ансамбль асолист Аслан Намитокон хансамбли иарей реицыларан иихәаз иажәкәа: «Сара аценахь санцәыртүа, сыхәацшқәа ирасхәоит: «Хәтыр зқәу ажәлар! Шәсыхәацш сара! Сара садыгоуп! Ижәбома сара сыжәлар рығешейлархәо, ижәбома сара сыжәлар шыкәашо! Шәсыхәацшла, шәгәыргәала! Сара садыгоуп! Сара сыжәлар сгәы рыладаууп! Шәсыхәацш, шәсыхәацш!».

Аиашазы, Маиа Гьерзмаацха леицш икоу акәашәа, шәышықәса рахь знык диуейт! Уи лыкәашара иахьзас, избаз, ихнахыз, икалап ирейгьзоу насыц змоу шыоук ракәзар... Лара макъана илфутцәаша рацәазоуп, хымцада, абаәхәтәра злоу, уатәы игыло ағар дмаакыран дырзыкалашт. Атыхәтәан, хәицыртымтаз слацтаит сгәы иамукәа: «Акәашара дзыртқо ртәаык лахәсабала студиак аартра, мамзаргы нсамбльк ахь бнарцхьар, иахыбхәауей?» – хәа.

– Бааи хәа сархәар, хымцада сцоит! – лхәеит Маиа, ацена дукәа рғы аҕынтә раан ирдыдуа анапейнкәара ианакәымтцзалак, ддыруа деиташныкәлоз еицш.

Светлана ҚӘАРСАИАПҚА

АСЦЕНА ЗЫЦСТАЗААРОУ

2019 шықаса анйәамтазы Самсон Чанба ихъз зху Аңсуа хәынтқарратә драматә театр ағы иазгәартәит Аңсны жәлар рартист Софа Агәмааңха лымшыңхәа. Аңсуа милаттә казара иагәадуроу, 60 шықаса инареиҳаны атеатртә рәиара знапы алаку, Аңснытәи ахәынтқарратә ағар ртеатр асахьаркыратә напхгафы илызкыз ахәылғаз ашка инеит уи лказара ахә ҳаракны изшьо ахәәишцәа, ләызцәа-ақтиорцәа, арәиаратә интеллигенция рхатәрнакцәа, лйәәцәа. Уи лырәиара иазкны ажәа рхәеит Аңсны Жәлар Реизара аиҳабы, айарауә Валери Кәарчиа, ААУ арәқтор, академик Алеко Гәарамиа, апоет, апублицист, айарауә Владимир Зантәриа, Аңсны акультура аминистр Эльвира Арсалиаңха, акыр шықаса аңсуа сәнафәи партниорцәас илымаз Аңсны жәлар рартистцәа Виолетта Маан, Шьалуа Гыцба, лйәәцәа, Ағар ртеатр ақтиорцәа. Ахәылғаз ағы идырбан ақтриса лымшира инақәыршәаны, акинорежиссиор Ада Квираиа иазлырхиаз адокументалтә фильм – «Софа Агәмааңха иахьа».

Аңсуа театр арәжиссиор Михаил Мархолия Софа Агәмааңха «Аңсуа Анна Манианин» хәа лзиҳәон. Акыр шықаса уи аус лыцызуаз арәжиссиор ус ихәартә еицш ибзианы дидыруан ақтриса, ган рацәала еибаркыз лбаәхатәра ачыдарақәа – иреиғу испектакльқәа рәи ароль хадақәа дыхәмархьан.

Ииашаны, «Анцәа зылахь дагәзыз» хәа ззырхәо арәиәәцәа дыруазәкуп Софа Агәмааңха. 60 шықаса асәнафәи! Пстазаара дук! Урт ашықәсқәа рышыңтқәа икан акырза еиуеицшым ахафәсахьақәа – атрагедиа инаркны акомедиа ақынза, адрама инаркны алирикатә поезиа цәа зхоу, ихәраку ацәаныррақәа аазырцшуа ахафәсахьақәа рқынза. Аха урт рыбжьара ахаангы икамызт еизадаза, ицәышза, цсы зхамкәа, гәык иахьымскәа иниазаа ицаз хафәсахьак. Ганкахьала – Асиат («Ашьха тыцқәа» – Р. Гамзатов), Фру Альвинг («Алацштәшәарақәа» – Г. Ибсен), Бланш («Атрамвай «Агәәхәара» – Т. Уилиамс), Селма («Анаурқәа» – Д. Гәлиа), Априңцесса Еболи

(«Дон Карлос» – Ф. Шиллер), Електра («Електра» – Софокл)... Даеаганкахьала – агувернантка («Ахәынтқар кьантәз» – Е.Шварц), Тара-Таразиа («Нас ишәышәтаҳу» – Б. Шьынқәба), Кафа («Ақьанцәа» – Шь. Чкадуа) – ус зака!

Иааңбушьяртә еицш, амәхак тбаауп ақтриса лысценатә диапазон. Софа Агәмааңха леицш икоу, збаәхатәра хәраку артистцәа ирылшоит еиуеицшым ахырхартәқәа рыла рказара аарцшра. Шамахамзар урт рышьта атеатр атоурых хьтәи нбанла ианылоит. Иақтахы-иақтахым ус ауп ишыкоу, арәиара ацсабара шышьақәгылоу.

Аха иарбанзаалак акгыи ахала изықалом, зегьы рхатәи шыта рымоуп. Аңсуа театр иреиғу ақтиорцәа реиҳарафык реицш, Софа Хынтрыгә-идцәагыи лхатәреи лырәиареи хьтцхьртәс ирымоу дахьиз дахьаазаз ашьха қыта Дәрыцш адоуҳа мчы ауп. Уамашәа ашәәхәареи акәашареи иазказаз аґаацәара, амузыка цәала-жьыла изныруаз, ацхьарца арахьыцқәа згәи иахьысуаз! Аха цсабарала илылаз арәиаратә баәхатәра аизхәреи уи ахәацшцәа рышка ацәыргәреи алыршахеит иақтрисахараны иказ атыцқәа лқәыцшра зықәшәаз аамта иабзоураны.

Софа Агәмааңхаи уи ләызцәеи атеатртә казара мәа ианылеит «ацсазира» хәа изышьтоу аамтазы. Иахьа ахә ашьара удаәуп аңсуа жәлар рыцстазаарафәи уи аамта цакыс иамаз. Сталини Бериеи рмилаттә политика зыбґа архәаз, иааитцәагылаз рцәеицәа зейҳарафык ықәнахыз, хәжәлар рыцсеиәгәра, зәи аркыз хьызшәа аңсы аталара, аңсуа театр ахыбра гәакыа ашка имшәа-имырха ахынхәра!

Уи аамта иабзоураны, 1960 шықәсазы Руставели ихъз зху Қарттәи атеатртә институт қәәиарала иалғаны Адсныка ихынхәыз гәыцфык ақтиорцәа қарацәа дыруазәкын Софа Агәмааңхагыи. Урт рцәафыс дрыман еицырдыруаз ақыртуа ақтиор ду, СССР жәлар рартист Акаки Хорава. Сара иахьынзаздыруа, Қарт усқан атцара зцоз аңсуа ақтиорцәа аинститут ағы қырцшыс иааргон, иреиғқәоу хәа ирыцхьазон – убриакәра ихәракын аңсуа қарацәа ртакцхьқәра, рыламыс, раазара. Ускан ари агәыц рдипломтә спектакль – Цагарели ифымта «Акартоға

зкәу» Москвака иганы иддырбейт, уака ақәфиара бзиа аиуит. Чыдала иазгәартейт Софа уа илыхәмарыз Калиа лрольгы.

Аинститут қәфиарала далганы, Адсныка даны-хынхәы, ақтриса қәыпш хәаха Камтқакәа аңсуа профессионалтә театр ағы аусура далагейт. Рақхәа арпертуар ағы иказ аспектаклькәа дрыларгалон. Ақтиорцәа ибзианы ирдыруейт зака иуадафу, акыр шықәса асценағы ицо аспектакль уақәшәаны алалара. Аха Софа Агәмааңқа лзы аханатә инаркны асценағы уззымиаиуа уадафрак ықамызт. Уи цәбарала дақәшәаны, данааланы акәын асценатә усура лыгешагәылал-халоз. Аханатә нахысгыы игәоумтар залшомызт ақтриса лролькәа рғы иаалырпшуаз аказшыа чыда, цәасала еснагь илзааигәан имцу, ииашам хәа илыпхязоз ағагылар, цәбарала илыцәтәымын агәкаҳара, лгәы еицҳауан, атемперамент чыда лыман. Уи, хәарада, иаңылтқаз лхафсахьақәа зеггы ирныцшит. Ус ауп ишыкоу зхафсахьа аңылтқаз реиҳарафык – Асида, Асиат, Бланш... Еилкаауп, статиа хәычык ағы Софа Агәмааңқа 60-шықәса рыфнытқала иаңылтқаз ахафсахьақәа зеггы азгәахтартә еицш атагылазашыа хамам, аха гәа-

лашәарак аҳасабала, истахын сазаатгыларц Ибсен ифымтә «Алапштәашәарақәа» акнытә фрау Альвинг лхафсахьа. Хатала сара уи аспектакль ауп атеатртә казара занаатс ишьтысхыртә еицш бзиа исзырбаз – рақхьаза сахәаңшит 70-тәи ашықәсқәа ралагамтәзы 16 шықәса саныртагылаз. Иахьагы сгәы итыфуйейт афинал ағы Альвинг-Агәмааңқа лыбжы: «Шәсыцхраа!!»... В. Ақәсба – Освальд атыхәтәантәи иажәақәа: «Сан, сын-бмыжын! Амра, амра!». Зака лагырз ақәыстәахьааз санқәыпшыз уи аспектакль!

К. С. Станиславски зны ихәахьан, «иказам ароль хәыцқәа» хәа. Уи хымцада иугәаланаршәоит Н. Думбазе ифымтәла Д. Кәартаа иқәиргылаз аспектакль «Абирақ шкәакәақәа» ағы Софа Агәмааңқа иналыгзо – абахта итаку иан лроль. Убри аепизод хәычы ахәаңшы ихамыштәуа илыртбааит, шәкы-зқы цәанырра, еиуеицшым аемоциакәа рыла илыршәтит. Иахьагы сыбла дыхгылоуп уи ан рыцҳа, лыблақәа траа лычкәын данихәаңшуа, изакәытә хьаау лгәы итацәаху! Софа Агәмааңқа ақтрисак лаҳасабала, еснагь дыззыгәышыуаз асценағы ахәмарра акәын. Убри азы уи ахаангы ихәдоу-иепизодтәу хәа аролькәа еилылхуамызт. Аепизод ароль хада иаавакәыло инаныкалтозгыы ықан. Сгәанала, ақтриса лказшыа

хадақәа иреиуоуп арәиаратә гәымшәара, асценағы лгәы илытцанахәо акәныкәара.

Аха ус егьа иказаргыы, ақтриса лыпцәзаарағы хымцада ароль хадақәа еиҳа ирацәан. Дмитри Кәартаа иқәиргылаз Т.Уилиамс идрама «Атрамвай «Агәахәара» ағы атрагизм иаша акынза ихалгалоит Бланш лхафсахьа. Иара убас ауп дшыкоу Софокл и-Електра ағы (ақәыргылаф – М.Мархолиа). Арт аролькәа рғы иаалырпшуейт лара лхатагы цәбарала илзааигәо аказшыақәа – атагылазашыа зейцшразаалак шытахька ахьамтра, ацтәзаара агәахәара, лхықәкы азнеира.

Усоуп ақтриса арәиарағы ацтәзаарағы дшыкоу. Зака цынгыла лымоу акара, еиҳахоит лгәахәара, иғәғәахоит лымч. Иахьа уажәраанза дызхагылоу, ақтриса 90-тәи ашықәсқәа рзы Адсуа университет ағы иаалыртыз ақтиортә кәшағы ртәфык лаҳасабала лусурагы, сахьаркыратә напхгафыс дызмоу Ағар ртеатр алыршарагы, уи иаалырпшуа амчхара ауп зегь рақхьаза изыбзоуру.

Хара арака еиҳарак хазлацәажәаз, С.Агәмаа ақтрисак лаҳасабала лырәиара ахәтак ауп. Аха Софа Хынтрыгәицҳа атәанчара дыкам, икастқаз мачым, иазхоуп хәа афны дтәам.

Софа Агәмааңқа ацтәзаара агәахәара лызто асцена ауп, арампа алашара ауп, уи ауп ақтриса лыпцәзаара цакыс иамоу. Исгәалашәоит шықәсқәак рақхьа зны хәнеицәажәоз исалхәаз: «Цьоуқы-цьоуқы ахәса царак рымазар, афныматәа, ма ашуба аархәоит, аха сара сзы насыцс икоу асценағы ахәмаррей аспектакль ақәыргыларей роуп» хәа. Ииашаны, Софа Агәмааңқа – аңсуа театр ағы иналукааша, шамахамзаргыы иуцымло сценатә цәыртроуп. Иахьа гәык-цсыкала лымшира лыдныхәало, илзеигьахьап ақтриса ду агәабзиарей, ақәфиара бзиақәеи, ақәра дуи! Еигымхааит акыраамтә Софа Агәмааңқай асценей!

Валери ЧОЛАРИА

АҚӘҒИАРАҚӘА РЫМАЗА

Ахәацшыөцәа ргәыблра идуп Амиран Ғаниа. Уи Казак иахасабала дцәыртцижьтәи ахәацшыөцәа рыбзиабара ицуп, иарей дарей ацстазаарафәы зегь реиха зырхара удаәу аилибакаара рыбжьоуп, рыгәра ейбагоит. Иамоузеи маза чыдас абасеидш икоу аилибакаара? Икоумауи амаза? Ахәацшыөцәа рыбзиабара аеацсатәроуп аказа, уи дказа иашатцәкьазар, хькәкыс имоу, ирәиаратә цстазаарафәы зегь рацхьа иргыло...

Абар әажәа шықәса инареиханы итцует Идснытәи АССР жәлар рартист, Қырттәылатәи ССР акны зеацсазтәыз артист Амиран Ғаниа «Ахатыр Дырга» аорден занашьоу, С. Чанба ихьз зху Адсуа хәынтқарратә драматә театр асценафәы дыхәмаруеижьтәи. Ирацәоуп уи абри аамтә аөнытқала иацитцахьоу ахафесахьақәа, гәыла-цсыла инырыз, ахәацшыөцәа ирзааигәаитәыз, иреилркааз ауафьтәыөсатә разкқәа. Иахгәалахаршәап урт рахьтә рацхьазатәикқәа, ақтиор иқәыцшра иадхәалоу, афәра мца згәылцхоз аролькәа: Христиан («Ахәынтқар кьантәз» – Е. Шварц), Хәана («Ғыц ишәтүеит» – Г. Гәыблиа), Цицерон («Х-карматцыск рымәаду, аөны №13» – В. Лазаревич), Шамага («Харада ахара зыдқәоу» – А. Островски) убас итцегьы.

Арт аусумтәқәа роуп рацхьаза ақтиор қәыцш иахь азәлымхара рызтәз ахәацшыөцәа, урт ргәыблра изтәз. Рацхьаза А. Ғаниа асценафәы еихигаз ашьафәқәа, хәарада, ирныцшуан ашәазызара, агәыөбара. Ақтиор қәыцш инагзаны ихь агәра имгацызт. Аха убаскангьы урт ацәаныррақәа зегьы иаарылукаауан уи илаз арәиаратә мца, уафь иахартә еидш икан акы иаламәашьоз ибаөхатәра абжьы, уи аказарахь имаз агәахәара.

Нак-нак еиха иазхауеит ақтиор иказара, иөны гәакьа изафьзахоит атеатр, асценафәы ибаөхатәра агәра игартә еидш дқалоит, иоуеит адышәа.

Амиран Ғаниа ибаөхатәра иаха иаартхеит абарт аролькәа рфәы: Али («Ашьха цхәызба» – Р. Гамзатов), Хамырза («Ацхәысхәаө» – В. Шавлохов), Цьат («Ахра ашәа» – Б. Шьынқәба), Тәрдәт («Амра атыө ианаку» – А. Мықәба), Рашьыт («Азыхь абжьы» – Шь. Аңьынцәал), Шьаратын («Алоу дгәаауеит» – Ш. Чкадуа), Тигран Гулоиан («Абирак шкәакәақәа» – Н. Думбазе), Мачагәа-ица («Апартфел шкәакәа» – Шь. Аңьынцәал) ухәа хьцхьазара рацәала.

Абарт аспектәклькәа рфәы зхафесахьа наигзахьоу ауаа, хәарада, дунеихәацшышьала, цсихологиала, социалла ухәа еидшзам. Аха А. Ғаниа рацхьаза ахәацшыөцәа дызлардырыз акомедиатә хәфесахьақәа рыла акәын. Уи инаваргыланы А. Ғаниа адраматә хәфесахьақәагы уамашәа дрықәшәаны иааирцшуеит, еихарак, иңьоушьаша, даараза зықәрахь инеихьоу, аңышәа ду змоу ауаа рхафесахьақәа. Иаххәозар, Баранциа, Цьат, Рашьыт.

Икоуп спектәклькәак, иагьа инеиргьы, сезонк аиха арепертуар афәы изаанымхо, аха икоуп акыр аамтәза уафь ихамыштүа зышьтә анызтцә, арепертуар афәгы антцыра ду зауа аспектәклькәагы Убарт иреиуоуп адсуа литература ашьаатаркөы Д. Гәлиа идраматә рәиамтә «Анаурқәа». Ари адрама қәғиарала иқәлыргылеит арәжиссиор Н. Ешба. Уи арәжиссиор фә лзы дипломтә усумтәны, А. Ғаниа дназлаз гәыцфьк ақтиорцәа рзы дипломтә спектәкльны икан. Нас акыр шықәсқәа рышьтахь ари аспектәкль шықәиргылеит арәжиссиор Д. Кәартаа, акыраамтәгы ицон уи адсуа театр асценафәы. Аспектәкль иаанарцшуеит Адсны ареволуциа калаанзатәи ацстазаара хьантә, асоциалтә еикарамра иахьлтцыз атрагедиа.

Згәамч гәғәоу, аха игәымбылцьбароу Гәыдым ироль уамашәатцәкьа дақәшәаны инаигзоит А. Ғаниа. Уи иааирцшуеит ауафь цьбара, ауафь качбей, ауаө цсыцгьа ихафесахьа. Уи цьарамзар-цьара иахмыркьацәазакәа, зны-зынла спектәклькәак ркны ишықалало еидш, атрагикомедиа ашка ииамагкәа, игәра угартә еидш дыхәмаруеит.

Иахгәалахаршәап сенак. Иара изкны игәыла Саат итиркьаз ахь цахә-цахә ицсы зыграз ицха Ханифа дагоит. Ари Гәыдым игәы иасит, деизкьа адашьма дықәхаит. Дунеихаан дгьылла зызхара камлацыз Гәыдым инапқәа ахьынзахьзоз адашьма дгьылушәа ибаны импытәикырц далагеит, дагыхәхәон адгьыли ицхаи рызбахә хәо. Ахатә мал зыцстазаара ахтнызтцоз Гәыдым аспектәкль акны дцәыргоуп агәрагара атцатцаны, цсихологиала ииашаны.

Еицырдыруа адсуа шәкәыөфьы М. Лакрба иновеллақәа хцә ирылхны асценари иөит А. Мықәба. Уи асценари ала Шә. Пачалиа иқәиргылеит аспектәкль «Аламыс». «Асас» захьзу ахцатәи ановеллафәы зықәрахь инеихьоу атахмада Ханашә ироль ахәацшыөцәа акыраамтә рхь-ргәы итымтцәартә еидш инаигзеит А. Ғаниа.

Ацсуа театр Киев агастролькэа анымџацнагоз, СССР жэлэр рартист В. Дальски даара ахэ ҳаракны дахцэажэеит А. Ҷаниа Ҷанашэ ироль аґы иааирцшыз аказара. Уи ацсуа ақтиор изкны иџуан: «...Сара избахьеит абицара ду иатцанакуа ақтиорцэа Москвини Качалови рыхэмаршыақэа. Убри акнытэ, сара сацэымшэакэа исхэар сылшоит А. Ҷаниа урт шысгэалаиршэаз. Уи илағырз цқяқэа, идраматэ паузақэа интырхэыцааны икатцоу исценатэ ниуансқэа ирхэоит иказара ду атэы».

А. Ҷаниа еицизеицшны дыхэмаруеит акомедиағғы, адрамағғы, ауаа иашақэеи ахэахэакэеи рхағсахыақэа раарцшра дшазказоу еицш. Уи акомедиағ, насғы ҳацстазаара иацэтэыму ауаџага, ауаџы-ччархэ ироль анагзара иаҳа дазказоуп зхэогғы ыкоуп, аха, сгэанала, уи зегынцэара еицизеицшны дыхэмаруеит. Убри акнытэ, атеатртэ жанрқэа зегғы знапағы раагара зылшо артиступ ухэар ауеит.

Ҷаизызырџып иара ихаґа.

– Ааи, сара рыџбағғы сзеицшуп. Рыџбағғы сзеиды-мхыр калап. Иаххэап, Ш. Чкадуа икомедиа «Акыанцэа» афырхатца хада Ардонбеи азныказы иґагылазаашыақэа зегь ччархэшэа икоуп, аха атдыхэтэан, ииашатцэкыаны, атрагедиахь ииасыма ухэартэ акынза инеиуеит. Аха абрака имџапысуаз ацсихологиатэ ееитакрақэа сара сзы иаҳағғы аинтерес рытцан. Ақтиор бзиа дануцхэмаруа, уарғы уґигойт. Аха икалалойт убас еицш ақтиорцэақэак, згэалакара ееимкэа, агэахэара рыцэмачны аспекталь ашкэа инеиқэо. Ускан уи ианаамтоу ареплика уимтар калойт, убри иахкыаны икоутцара узымдыруа уаақэоит. Сара усазцауазар, ишырхэо еицш, агба стоушэа схы сыцхэазойт С. Агэмаа, В. Маан, А. Ермолов, Е. Коғониа, С. Сақаниа ухэа санрыцхэмаруа. Ускан асценағ сгэы тынчуп.

Адраматэ театр асценағы мацара акэзам А. Ҷаниа ибаџхатэра ссир ахыааирцшуа. Асатиратэ миниатиурақэа ртеатр «Чарирама» анеиґкааха аены инаркны иахыа уажэраанза сатиратэ бызшэа гьеџла иґацпеуеит ҳацстазаара иацэтэыму анегативтэ цэыртцрақэа зегғы, ирччойт, ргэы иґаирхэыцуеит ахэацшыџца. Арака иаҳа иаартны рыґецэырыргеит ақтиор цсабарала илоу аемоциатэ цэаныррақэа. Миниатиурак акынтэи даеа миниатиурак ахь казара ҳаракыла иааигойт ахэацшыџца зны изхыччо, даеазных ирыцхэршыџо ауаџ хэычы, зхада хэыцырґа змам, зхы иазеиґу мацара иашытоу ауаџы.

А. Ҷаниа ақтиорк иаҳасабала даара ихэоит амузыкахь имоу агэыртцкэыл. Уи саназхэыцуа, иаасгэалашэоит ақыртца журналисткак А. Ҷаниа изкны илыџуаз: «А. Ҷаниа аспекталькэа рғы иааникыло амузыкэатэ инструментқэа баша реквизицкэа иеицшзам. Уи ииашахатаны аинструментқэа зегғы рғы дыхэмаруеит...» Ачамгэыр, агитара, апианино рархэара, ашэахэареи акэашареи – арт зегғы ақтиор дхэыцаахыс ицуп. Убри ауп изыбзоуруу А. Ҷаниа аказара даеа ганк ағғы ихы ахьдишэаз. Уи рацхэазатэи ацсуа оператэ спектаклъ «Аламыс» (Д. Шведов) ағы инаигзеит Ҷабыць ипартия. Уи илоу амузыкэатэ ритмикей, акэашаратэ баџхатэрей рыбзоурала, авокал аганахыала ибжы аус шадуламызгы, аоператэ спектаклъ даднакылеит.

А. Ҷаниа киноақтиорк иаҳасабалағғы илиршахыоу мацзам. Уи рацхэаза акэны аекран ашкэа дцэыртцит

Ф. Искандер иџымґа иалхны иґыхыз акиносахыа «Ацшаахқэа раамґа ссир» ала. Арака А. Ҷаниа иацйтцеит амшын агаґа сасра иаґауа атыцхэаца ирчычоу, уи адагғы занаат змам абжыағалдызџы ихаґсахыа. Уи ашыґахь рґаархеит акиносахыақэа: «Хтырца шкэакэа» (Довженко ихыз зху акиностудиа), «Дмитри Кантемир» («Молдова-фильм»), «Амзаґа ангыло» («Мосфильм»), асоветтэ-швецариатэ фильм «Абархаттэ сезон», ацсуа режиссиор М. Мархолия иґыхыз афильм «Кьараз» ухэа рғы аролькэа. Арт аусумґакуа рылоуп еихаракгы А. Ҷаниа зегьеидгылоутэи ахэацшыџы дшидырыз.

А. Ҷаниа ибаџхатэра аганқэа еґа иґбаазаргы, ирґеиаратэ цстазаарағы ихадароу атыц аанызкыло адраматэ театр ауп. Аказара иарбан жанрзаалак иеыззикуа, адраматэ сценахь ауп еснаґ ақтиор имџа ахыоу.

А. Ҷаниа иқґеиахыоу атдыхэтэантэи иролькэа иреиуоуп Д. Кэарґаа иқэиргылаз В. Шекспир еицырдыруа итрагедиа «Ахэынґқар Лир» акнытэ ақбачақь ихаґсахыа.

Амчра атцаки, мцыла ижыоу абзиабарей, ахрей арыцхареи, ацсыцэґьареи агэытбаарей, ацсахрей аичы-рчарей – арт нцэара зқэым, афилософия тцаулала еибарку ацстазааратэ цэыртцрақэа зегғы еидызкыло атрагедиағы ақбачақь ихаґсахыа атыц чыда ааннакылоит. А. Ҷаниа илиршеит ақбачақь икыґара, ицсабаратэ баџхатэра нагзаны аарцшра. Ари ахаґсахыа иатцоу афилософиятэ тцакы инартцауланы дазхэыцит ақтиор. А. Ҷаниа ақбачақь ироль акны ахэацшыџы даґырччойт, даґыртцэуоит, даґырхэыцуеит. Сгэы иаанагойт, абаџхатэра ссир змоу ақтиор иказара аганқэа зегғы еицизеицшны абри ахаґсахыа анагзарағы иааирцшит хэа.

Ацсуа театр акны спектаклъ ґыцк анықэдыргыло, ахэацшыџаа еснаґ ргэы хыґхыґуа иазыцшуп бзиа ирбо рартистцэеи дарей реицылара. Убарґ дыруазэкуп Амиран Ҷаниа. Иамоузеи мазас нас абри еицш ақґеиара? Икоума иара амаза? Сгэанала, уи амаза – абаџхатэра иашей аадсарак камґазақэа, есыґенытэи аусуреи рғы ауп иахыґтэаху.

Светлана ҚӘАРСАИИПҚА

АИЛИБАКААРА – УИ НАСЫЦУП

Ацсуа хәацшы өцәа ибзианы иргәалашәоит Ацсуа театр ағы ныхәак иафызаны, илацшхырцаганы имфасыз, уи атоурых акны назаза иаанхаз аспектәкәа: «Ахра ашәа», «Ахәынтқар қыантаз», «Дон Карлос», «Абна ашәа»... урт рхыцхьазара рацәазамзаргы, ицегь иаццазар каллоит. Абарт аспектәкәа раццәәцаа рыгәта дгылоуп

Ацсны жәлар рартист Шьалуа Гыцба.

– Ииашоуп, ашкол ағы ашәахәареи акәашареи бзиа избон, ашколтә хор салахәын, аха усқан адраматә кружок хәа акгы хамамызт, иаццанакуа зеггы цқя еилкааны исыздыруамызт. Аха ус шакәызгы, ацена даара сеилахауан. Рацхьаза Қарт ханнеи, еицыз (Софа Агәмаацқа, Лида Гыццқа, Сергей Чуаз, сара) азәгы ихаздыруамызт атеатртә институт ахыгылаз. Атакси арныкәә Ш. Руставели ихьз зху ақыртуатеатр ацхьа хныжыны дцеит. Хаматәкәа хаманы убри атеатр ацхьа акраамтагы хгылан, аинститут ахыкәз еилахкаанза...

Шь. Гыцба игәалаиршәоит, зақа иуадафыз 17 шықәса зхытуаз Дәрыцшь ақыта иалцыз арцыс изы аинститут ағы рацхьазатәи ашьәәкәа рыкатцара. Аха халалрыла, ладшыхаала изыкәз артцәәә – СССР жәлар рартист А. Хорава, апрофессорцәа А. Цагәаа, Г. Гвиниашьвили – рыбзоурала уи хәычы-хәычла изаатуан аценатә кәзара адунеи ссир амазақәа, еиҳа-еиҳа афныцкәтәи ахақәитрагы иоуан. Ақтиор иахьагы игәалашәоит А. Цагәаа ириталоз аетиудкәа рцакы, урт ацсихологиатә тагылазаашьа шаадырцшуаз, ишуеилдыркаауаз иаалыркәантәи ахымфәагашьа закәу, астудент ифныцкәа итәахыз ирфәиаратә чыдарақәа шцәырыргоз.

Ацсуа театр атоурых ағы 1959–1960-тәи ашықәсқәа рзы ацсуа профессионалтә сцена иаиуит иахьа хгәы тызго, хзызгәдууа, хзыкәгәыгуа ақтиорцәа: Етери Коғониацқа, Нурбеи Камкиа, Рушьни Цьопуа, Софа Агәмаацқа, Амиран Таниа, Сергей Сақаниа, Шьалуа Гыцба. Иахьа абжьаратә абицара еиуоу хәа иахәацхьазо арт ақтиорцәа роуп хамтазтәи ацсуа сценағы ахадара нызкыло, атеатр шьагәытс иамоу. Сгәанала, усқантәи аамтазы атеатртә кадркәа реитцаазара апроцесс еиҳа иццакны имфәдысуан. Иаххәап, Ш. Руставели ихьз зху Ақыртуа театртә институт акны аамтакала ацара еицырцон ацсуа гәыцқәа хца.

Урт агәыцқәа ралцшаарагы, шамахамзар, амашәыртә кәзшьа амамызт. Хәарада, уи аинститут ахь зымфәа зырхаз ацсуа фәр зеггы аценағы рразкқәа еидшымхейт, дарбанзаалак иара имфәа ылихит, арфәиарағы ихатә тыц ааникылейт. Сгәанала, арака абафхатәра адагы, еснагь икоуп аманшәалахара.

Шьалуа Гыцба ихатә ишицхьазо ала, атеатрағы уи ирепертуарцәкәа аналагаз 1963–1964 шықәсазтәи асезон аан ауп. Уи асезонағ аржиссиор Х. Цьопуа иқәиргылейт Г. Аррка итрагедиа иалхны аспектәкәа «Ишьаартцәырахаз ачара». Аспектәкәа ағы Ацхьысхәә ироль дыхәмарит Шь. Гыцба.

– Азныказы машәыршәа ауп уи ароль шсоуз. Х. Цьопуа уи ароль ағы зынзаскгы сибазомызт, рацхьаза даәа ақтиорк иртеит. Аха уи ақтиор усқан даәа спектакльк дағын, аха имамызт. Аржиссиор ароль анситоз гәаартыла исеихәейт уиақара дышсықәымгәыгуаз. Аха арепетициақәа ханрылага, уи игәаанагара ицсахит, ашьтахь сағамызхәагы сеихәейт.

Атеатрағы «Ишьаартцәырахаз ачара» насыц зауз спектакльхейт. Иахьагы азәырфәы иргәалашәоит изакәйтә қәғиара ссирыз ари аспектәкәа иамаз. Ақтиор фә арака рацхьаза акәны иааирцшит ибафхатәра иамаз афырхатцаратә хырхартә. Шь. Гыцба дшааирцшуа ала Ацхьысхәә агәымшәареи агәытбаареи зкәзшьоу, фныцкәлагь ицқьоу, ахьзи ахьымзгьи рзы адәы иқәу, уи азы зхы иаеиғзо арцысуп. Ари ахафсахьа аццарағы ақтиор даара ицирхьараит ицсабаратә кәзшьәкәеи, адәахьтәи ицшра-сахьеи: инырхау итеитыцш, агәрагареи ацәанырра цқьеи зныцшуа ихы-иғы тбаа, ифныцкәтәи ипластика. Абарт аказшьәкәа еиҳа инартбааны, инартцаулань, ақтиор аценағы иоуз апышәа нарыццаны хара иахдылоит акыршықәсқәа рышьтахь Маркиз де Поза ихафсахьа аарцшрағы. Сгәы иаанагоит, Маркиз де Поза ихафсахьа («Дон Карлос» акнытә) Шь. Гыцба исценатә цстазаарағы хадара злоу аоуп хәа. Аха арт ахафсахьәкәа ирыбжысит уадафралеи хтыслеи итәыз арфәиаратә шықәсқәа.

Иуадафуп Ацсуа театр ақтиорцәа хадақәа ируазәку Шь. Гыцба 25 шықәса рыфныцкәа иацитцәхьоу ахафсахьәкәа зеггы рылацәәжәара. Аха убарт рахьтә икоуп ақтиор ихатара шьәкәзыргылаз, ибафхатәра нагзаны иаазырдшыз, ирфәиаратә чыдарақәа алкааны иахзырбаз, ирфәиаратә мфә қәғиараны икәзтаз аролькәа. Убас еидш икоу иреиуоуп Р. Гамзатов ифымта иалхны усқан Ленинград ацара далганы иааз аржиссиор, Д. Кәартаа иқәиргылаз идипломтә спектакль «Ашьха тыцқа» акны Гыцба иацитцаз Осман ихафсахьа. Ицшзаз, апоезиа цәа зхаз, бафхатәрала еибытаз ари аспектәкәа ағы уафы ихамыштыртә еидш даарцшын Осман – ацшзареи ацқьареи магәшьхәала ирығрагылоз, ауафәра ааста агыгшәыгра еиҳа иззааигәаз, ацәанырра зыцтәымыз, ажәйтәтәи ацәынха-мынхәкәа рыхьчара иазықәдоз

атыцантэи ауащышытаха. Арака Шь. Гыцба ахэащшыщцаа ирымбацыз ибащхатэра ачыдарақэак ааирцшит. Даеа-цъара афырхатца игэамчи-илшареи, игэрагареи, ибзиабареи раарцшрафы ихы иаирхэоз инырхара, итэитцш, хышьтыхрала ихымщадгашья, ипластика – зеггы даеа зтцаарак азбара иазикит. Арака урт ихы иаирхэеит ауащра злам хамацагъарала еибарку ауащы хэымга исакъа аарцшрафы. Ари ахащсахья атцакы аилкаарафы хадара зуаз акакэын Шь. Гыцба ифырхатца зыгэра газаны иихэоз ажэакэа: «Азэы дысхыччаанза, адунеи зеггы сара сахыччоит!» Ахымдырреи атацэреи ирхылтцуа абас еидштэи ахамацагъара уацэщэартэ, угэафы ацэымгра канатцартэ еидш иааирцшуеит Шь. Гыцба. Иахьяггы исгэалашэоит ақтиор ифырхатца иахь исызцэыртцуаз агэагтэ цэанырра, уи ащны дыкэгыланы, азарақъа цэакэа ифэйтдыршэщэаны, ауащытэыщса зеггы дрыкэжыцэоушэа, тцака ианиршэуаз.

«Ашьха тыцха» анащсггы имащым арежиссиор Д. Кэартаа инацхгарала Шь. Гыцба иацитцаз ахащсахьякэа. Акыршықэсатэи русеицура, шамахамзар алтцшэа бзиа аиуан. Убас, кэфеиара дула икэыргылаз аспектакль «Мари-Октябр» (Ж. Робер) афы атеатр философиятэ хшыщцакыла иазнеиуеит аекстремалтэ тагылазаашьяфы ауаатэыщса реизыказаашья. Абри ацсихологиатэ спек-такль афы Шь. Гыцба иааирцшит аспортсмен Бернар-ди ихащсахья. Иара убас иазгэоуартэ икоуп, ақтиор изггы акратцанакуеит Р. Цюпуа идрамала икэы-ргылаз аспектакль «Ашьафэакэа» ркынтэи Абас ихащ-сахья. Шыкэсқэак рышьтахь, Д. Кэартаа икэиргылаз ареволюциатэ драма «Аоптимисттэ трагедияфы» Шь. Гыцба дыхэмарит Вожак ироль. Амчи-алшеи згымыз, аха доухала итацэыз анархист ихащсахья дакэщэаны, агэрагара атццаны иааирцшит ақтиор.

Шь. Гыцба Ацсуа театр арепертуар афы ианакэзаалак рольла дмащыанамызт. Иныкэырцшшэа акэзарггы ххэащшып. Атеатр афы аусура даналагаз рацхьатэи ашыкэсқэа рзы уи дыхэмаруан «Абзиабара иаша» (Тошик), «Ажэщан казказ» (Мақсма), «Ифэыцны иштэуеит» (Тач), «Ишьаартэырахаза ачара» (Ацхэысхэащ), «Ахэын-тқар кьантаз» (Асолдат) убас итцеггы. Иахьатэи арепертуар афы – «Брисбентэи аемигрант» (Пикалиуга) «Зыхшыщ зрыцхароу» (Фамусов), «Ахыкэ» (Меженин), «Алым еидшхаз» (Мурат) убас итцеггы. Абас мацара итэуп ақтиор ирепертуар абарт ашыкэсқэа зеггы.

1962 шыкэсазы Ацсны атеатртэ цтсазаарафы хтыс дуны икалеит Ацсуа театр арежиссиор Н. Ешба икэлыргылаз аспектакль «Ахэынтқар кьантаз.» Е. Шварц ищымта иалхыз ари аспектакль ныхэа духеит атеатр абзиабашцаа зеггы рзы. Уиаахыс акыршыкэса штцауггы, уи аныхэа ацэанырра иахьяггы ргэафы иаанхеит ускантэи ахэащшыщцаа: ирхаштцау уи аспектакль иахылтцуаз алашареи, аччареи, ахэмарреи, аиумор тцари, абащхатэра ссири. Ныхэак ирзащызан уи аспектакль афы ихэмаруаз ақтиорцааггы.

– «Ахэынтқар кьантаз» иахьяггы ианысгэалашэалак, гышьтыхрак сызнартцысуеит. Уака сара хык асолдат-цаа сыруазэкын. Ихаццэыртцуаз амузыка абжыла, хара асцена хакэлаанза, ахэащшыщцаа ирдыруан хаш-цэыртцуаз, анапеинкыараггы иалагон. Уи аспектакль

афы саныхэмаруаз уамашэа схы-сгэы алакашон, иаа-цьюушбартэ сласны схы збон, щнытцкалатэи ахақэитра нагзаны исоуан...

«Ахэынтқар кьантаз» азбахэ дшафэу, ақтиор диасуеит арежиссиор Н. Ешба лырфеиаратэ хатара алацэажэарахь. Урт аус еицырымуйеищтэи акыр штцауггы игэоутоит зака гэыблыла, халалрала игэалаиршэо Шь. Гыцба атеатр афы еицырхыргаз ашыкэсқэа.

– Нелли Ражьден-ицха ақтиор уамашэа деилыл-каауеит, уи ақтиор, иухэар ауазар, длыхьчоит. Рацхья сара уиакара сгэалтомызт. Ақтиорцаа фарацаа ркнытэ еиха дзыкэгэыцуаз А. Ермолови Н. Камкиеи ракэын, аха мащ-мащ сеилылкаауан, спылшэон, нас сыгэра лгеит. Сарггы атеатр афы рацхья даара исцэуадащын, адгьыл сытцауашэа збон зны-зынла. Аинститут афы сшэомызт, иаха схы сақэгэыцуан, Чехов ищымтаггы сыхэмархьан, аха атеатр зынза даеакын. Схы агэра згарц азы даара дсыцхраит Нелли Ражьден-ицха. Рацхья леилкаара сцэуадащын. Аха лара уамашэа ачхара змаз режиссиорын, ақтиор ицэуадащзар, тагылазаашьяк афы аварианткэа рацэаны илыцшаауан, ахырхартэ ултон. Нас-нас лареи сареи ибзианы хайлибакааит, лыспектаклькэа рфы ахэмарра сзымариан.

Ақтиори арежиссиори ирыбжыаз аилибакаара ауп, сгэанала, изырфеиаз «Дон Карлос» афы Маркиз де Поза ихащсахья. Ацсуа театр азы ари аспектакль шыафа гэгэаны икалеит. Атеатр афырхатцара-романтикатэ хырхартэ иакэыршэаны избаз ари ақэыргыламта ишьақэнаргэ-гэон, цхьякаггы иагон уи аганахьала атеатр аиааирақэа. Акыцхьяфы «Дон Карлос» инартбааны еилдыргахьеит. «Ацшақэа зеггы ирзаарту» Маркиз де Поза ихащсахья Шь. Гыцба гэылаггы, цэала-жыылаггы еиликааит – аидеиа лашақэеи ахақэитреи атцыхэтэанынза ирзыкэцо, зыцтсазаараггы иаеицго – идикылеит уи афырхатца идунеи, аарцшраггы илиршеит. Уацэымшэакэа иухэар ауеит аспектакль афы хадара зуа агэышьтыхратэ, ацтсазаара ашьақэыргэгэаратэ цэаныррақэа зхылтцау Шь. Гыцба иацитцаз де Поза ихащсахьюуп хэа.

1972 шыкэсазы Ацсуа театр агастролькэа Киев ианымщадцысуаз, атеатр киевтэи ахэащшыщцаа иднар-беит Л. Украинка лщымтала икэыргылаз аспектакль «Абна ашэа» апремиера. Абрака Шь. Гыцба дыхэмаруан афырхатца хада Лукаш ироль. Ари ахащсахья иатцоу

алирикее, поезиала ихырку афилософиатэ тјаулареи реиларсра иҕыцыз акакэын Шь. Гыцба ирҕиараҕы. Уи азбара изаанартит акыр ашэыга ҕыцқэа. Аха зегь рацхьаза Шь. Гыцба иааирдшуеит Лукаш иуаҕра, иуаҕытэыҕсатэ ҕазшыа. Арака зегы агэрагара рытқан: ақыта чкэын, апоезиа ҳаракы акынза дхазгало рацхьатэи ацэанырра цқьа, нас – уантэи дылбааганы абжъяацнытэи ахынта-ҕынтаратэ ҳынцэа дылазыжыуа, ауаҕытэыҕсатэ цстазаара.

– Даараза иуадаҕын ҳара ҳзы уи апремиера. Киевтэи ахэацшыҕцэа, шамахамзар, Л. Украинка лпоезиала иаазоуп, уи ииашатцкэыны дмилаттэ поетуп. Иҳалшома поезиала иыҕчоу аукраин жэлэр рмилаттэ доуха азааигэахара? Насгыы ҳара рацхьаза акэны ҳаланагалеит Л. Украинка лпоезиатэ цсабара. Апремиера ашьтахь ҳагэаҕьра шбашамхаз агэра ҳгеит. Аспекталь гэыблыла ирыдыркылеит, асценакнытэ хрышьтуамызт, иҳадырныҳалон. Ишырхэоз ала, Лукаш ихаҕсахья агэра ргеит.

Икалап, ас еидш иҕоу ашэымтақэа ракэзар ақтиор ицстазаара зегы зызку – ахэацшыҕцэеи иарей аниелибакаауа, асценаҕы ицстазаара дара ргэаҕынза ианнеиуа, уака итацэу тыц хэычык анытнартэауа.

1973 шықэсазы Ацсуа театр аказара москвара иднарбон. Икалап, москватэи агастрольқэа раан Шь. Гыцба атеатр аҕы зегь реиҳа ихэмаруаз ақтиорцэа дыруазэ-кызар. Иказамызт, шамахамзар, спектаклык уи дахымыхэмаруаз, арольқэаҕы эпизодтэқэамызт: Марытхэа («Ахра ашэа»), Лукаш («Абна ашэа»), де Поза («Дон Карлос»), Мезгир («Абна тыцқа»)...

Аха ас еидш аҕа бара ақтиор еснагьтэи итаҕылазаашыоуп. Иахгэалаҳаршэап хыхь еиҕхарцшыз ашықэсқэа. Шь. Гыцба ишицхьазо ала, ақтиор ирҕиаратэ цстазаара злаиршаҳатуа, ихы агэра злеиго, иеызлашыақәиргэго асценаҕ иусуралоуп.

– Ианакэзаалакгы ақтиор ихшыҕи ицэаныррей мацара акэымкэа, ицэеи-ижьи аусура иазырхианы имаза-роуп. Ақратанакуеит асценаҕы ақтиор иныкэашья, адэахьтэи итеитцш, ихымҕацгашья. Апластика змам, зцэеи-жьи ирықитым ақтиор, хшыҕла еҕа ибзианы еиликаауазаргы, ахэацшыҕи икынза ишаҳэтоу еидш изнагом.

Шь. Гыцба уи аганахьяла арт ашықэсқэа рыҕнытқала иказара ишазирҳаз агэра угоит уи еиҳаракгы арежиссиор

В. Кове иарей русеицура алтцшэа уанахэацшуа – Фамусов, Пикалиуга, Меженин. Сгэанала, чыдала иазгэатэуп атдыхэтэнтэи – Меженин ихаҕсахья. Арака ақтиор еиҳаракгы адэахьтэи аформа ахархэарала ибзиазаны иааирдшуеит ари асолдат ицсихология, идунеи тшэа, хэычы-хэычла адэахьы ицэыригоит уи маза дтызфаауа, дагьтазырхо – ҳэаа змам, еынкылашыа ззыкамтцо ашэара, ацсра ацшэара.

Излаздыруа ала, Шь. Гыцба арежиссиорцэа «ирнаало» ақтиоруп. «Анаалара» арака «аҳэатэахтар» аиҳа «аилибакаара» иазааигэоуп. Уи ирҕиаратэ цстазаараҕы имацымкэа арежиссиорцэа аус рыциухьеит, шамахамзар, зегы рғыгы гэахэарала аус иуан.

– Сара еснагь арежиссиор иеилкаара сашьтоуп. Уи дырҕиаҕы иашатцкэязар аус ицура насыцхоит. Икалоит ароль уқэымҕиар, аспектальгы еимхакэа, уцбабаа башахар, аха урт зегы ухугоит атеатр гэыкала избо, згэы азыбылуа арҕиаҕи уарей аус аниецыжэуа. Убас акыршықэса аус рыцызуан Н. Ешбеи, Х. Цьопуеи, Д. Кэартааи, М. Мархолиеи уажэы – В. Кове. Арт арежиссиорцэа баөхатэралагы, ҕазшыалагы, дунеихэацшышьалагы ишеидшымыгы, сгэанала, рызегы рҕиаҕцэоуп, аус рыцурагы гэахэароуп. Аилибакаара иҕоу ирыцкуп. Насыцуп арежиссиори ақтиори аниелибакаауа, ахэацшыҕы урт рырҕиамта аниеликаауа.

Абар 25 шықэса цуеит Шь. Гыцба Ацсуа театр асценаҕы дыхэмаруеиҕьтэи. Зака цстазаара ихигэахоузеи, закантэ абзиабара дамеханакхэоузеи, закантэгы дыцсхэоузеи, дбылхэоузеи уи арт ашықэсқэа рыҕнытқала. Хэарада, иқан аитцаҳарақэаҕы, аха иқан аиааирақэа – урт еиҳауп. Иҕоуп ахыз-ацша, аиҳабыратэ ҳамтақэаҕы акымкэа-өбамкэа. Аха, иара иҳэашьяла, урольқэа зегы иреиҕушьозеи хэа уиазтэауазар, исмыхэмарыц, исоураны иҕоу хэа атак кайтцит. Избанзар, ақтиор дырҕиаҕоуп, уи бзиа ибоит аартра ҕыцқэа-иарбан роль ҕыцзаалакгы зегь рацхья уи аартроуп.

Зынза итынчим абри хдунеиаҕы, ирацэоуп абаөхатэра змоу ақтиор ахэацшыҕцэа иреиҳэаша ргэакынза инеигаша, урт дара-дара реилибакаара дахьацхрааша. Ақтиор Шь. Гыцба уи еснагь дазыхиоуп.

«АУС ДУҚӘА ҲАҶХЬАҶА ИШЬҢОУП...»

(Аңсны акультура аминистр Ельвира Арсалиа лығәәажәара)

Ельвира Анатоли-иҗа Арсалиа – диит 1978 шықәсазы.

2000 шықәсазы далгеит Москватәи академия абзареи аматзурақәеи руск иатәу Уфатәи атехнологиатә сервис аинститут, адизаин афакультет.

2001–2014 шықәсқәа рзы Аңсны асахьатыхыөцәа реидгыла Аңыргакәтәтә зал хада директорс даман.

Аңснәтәи ахәынҗқарратә университет асахьатыхратә казара акафедрафәи ддоцентуп.

Д. И. Гәлиа ихьз зху Ахәынҗқарратә премиа алауреат.

Аңсны асахьатыхыөцәа реидгылеи Урыстәылатәи адизаинерцәа реидгылеи рлахәыла.

2014 шықәса инаркны Аңсны акультура аминистр дькоуп.

Дтаәцәароуп, ыыңа ахшара дрануп.

Аңсуа цәаматәа иазкны хатәлатәи аңыргакәтәқәа мөаңылга-

хәеит Аңсны еидш, Нхыт-Кавказ, Урыстәыла, Тьыркәтәыла, Германия, Франция ухәа. Авторс дрымоуп Аңснәтәи ахәынҗқарратә телерадиоеоилахәыра аказара иазку ателехәаңшратә проектқәа.

Лусумтақәа ыкоуп Аңсны ахәынҗқарратә амилаҗтә цәыргакәтәтә галереи, Аңсны ахәынҗқарратә музеи, Урыстәылеи, ахара ахәаанырцәтәи атәылақәеи ркны – ахатәи коллекцияқәа рфәи.

– *Ельвира Анатоли-иҗа, Аңсны акультура аминистр-рафәи икалеит аструқтуратә еиҗакрақәа, ииңаныңшуеи уи шәара шәусура?*

– Иаххысыз 2014-тәи ашықәс октиабр мзасы Аңсны акультура аминистрра иадырҗеит аҗоурых-культуратә тынхәқәа рыхьчара аусбарҗа. Ари иамеханакуа рацәоуп: аҗоурых-культуратә бакақәа рҗагылазаашьа, урҗ рыхьчара, рхылаңшра ухәа. Ииашоуп, еидырҗеит, аха аҗагылазаашьа убас икоуп, шықәсык иалагзаны иахәаңшуеит хусеицура алҗшәа шыкало. Аҗоурых-культуратә тынхәқәа рыхьчара аусбарҗа иаци иахьеи ракәым аусура ианалагаз, акыр җеит. Аха аҗагылазаашьа даара иуадафуп. Иахьа икоуп хыңхьазара рацәала ашәартара иҗагылоу абакақәа. Урҗ апаспортизация рзура, иаку ареестр ахь аҗагаларазы аусурақәа цоит. Аха иалкааны абакақәареиҗашьақәыргыларә – даара зыхә ҳараку проектуп. Аха егьа ус акәзаргьы, хбакақәа ианаамҗоу аңхыраара анраҳамҗа, ахылаңшра анрыгха, уатәы ихьшәахар алшоит. Аамҗа шыҗахька иахьзырхынхәзом. Убри акынҗтә, хгәы иаанагоит, хара имгакәа аба-хҗа бака реи-

җашьақәыргыларә ҳалшап хәа. Ари ахырхарҗа хылаңшра азиуеит схатьҗуаф Баҗал Самсон-иҗа Кобахиа. Икоуп акыр шықәса аңбабаа збахьоу аспециалистцәа, икоуп аҗар. Иахьа рхы-рыңсы адҗа ари аус иазааңсоит. Сгәы иаанагоит, урҗ русура хкультуратә җагылазаашьа акыр ианыңшып хәа.

– *Хтәыла акультуратә ңҗазаарафәи икоума апроблемақәа?*

– Иаидкыланәи иугозар, хкультураҗә цҗазаарафәи апроблемақәа еснагь иқан, уатәгьы икалар алшоит. Ахәынҗқарра азнеишьоуп хкультурафәи алҗшәақәа казҗо. Ааигәа икаҗҗеит ххәынҗқарра акультура аконцепция фың азыргара. Халшарақәа еиҳарак изыдхәалоу афинанстә зҗаара ауп. Икоуп аиҗашьақәыргыларә зҗаху акультураҗә хәышҗаарақәа. Хколлективқәа ракәзар, изыхәҗоу ахыбрақәа рымазам... Акультурафәи иаҗанакуа рацәоуп акино азҗаара. Уи аказарақәа зегьы рааста акыр зылшо акәны икоуп иахьатәи аамҗазы. Акино аполитика ду аҗоуп. Адунеи акны иарала ажәларқәа рхәынҗқарра аидеология зырыргоит, ркультура ддырбоит, рҗоурых еиҗархәоит. Харгьы абри ахырхарҗала хусура шықәхаргылароуп аңхьака. Ирәиатәуп аңсуа кино.

– *Ииңашьақәгылоу Урыстәылеи шәареи шәусеицура? Иарбан еимадарақәоу ишәымоу?*

– Ишыжәдыруа еидш, 2008 шықәса раахыс Урыстәылеи Аңсни ркультура аминистррақәа лыҗшәабзиала аус еиңыруеит. Быжышықәса ирықәуп акультураҗә сезонқәа хәа изышьҗоу

Валери ЦОЛАРИА

АМИЛАТТЭ РҒИАРА ЕИХАЗХАУА

Апсуа жэлар рыпрофессионалтэ коллектив Апснытэи Ахэынтқарра зеапсазтэыз жэлар рашэахэареи рыкэашареи ансамбль сынтэа иахытцит 85 шықэса. Ареспубликатэ рыцхэ азгэатан ааиггэа Апснытэи Ахэынтқарратэ филармония аконцерттэ зал афэы. Арака еизеит азал иазымкуа аказара абзибабэцэа. 1931 шықэса рзы Апсны иреигъыз ашэахэаратэ хортэ коллективкэа рбазала еиғкаан аетнографиатэ хор. Рацхэатэи напхгафыс дахаргылан апсуа қыта Гэыц иалтыз ашэахэаратэ жанр азказа шыахэ Платон Панцулаиа. Ари аколлектив арепертуар рбеиахеит иреигъзоу жэлар рашэақэеи рыкэашарақэеи рыла. Уи аамышьтахытэи зеигъыкам аколлектив ақфэиарақэа ртэы алацэажэара салагазом. Избан акэзар, уи атэы изныкымкэа иалацэажэахэеит адунеитэи амассатэ хархэагақэа рфэы. Аколлектив афэы апрофессионалтэ казара иазхаит. Еиуеицшыим аамтақэа рзы ари арфэиаратэ коллектив напхгафэас иаман еицырдыруа жэлартэ казара аказацэа, иаагозар, Иван Лакрба, Алықса Чычба, Ражден Гэымба, Харитон Ахба, Баграт Багацелиа, Едуард Бебиа, Гиви Чахава, Владимир Кэарциа, Фазылбеи Кэыруа ухэа убас итцегы.

Иахэа ансамбль аизырхара аамта итэуп, адунеи афэы еицырдыруа икалеит. Ибзоуроу рацэоуп убри аганахэала иахэа уи напхгара азызуа, абаохатэра ду злоу, Ахэынтқарратэ премиа алауреат Уасил Михаилица Царгэыш. Уи инапхгарала аколлектив адунеи аконтиненткэа зегы ирхысит ухэар ауеит. Урт реиқэыцхэазара халагом. Аколлектив иахықэгылозаалакгы еиуеицшыим амилатқэа ирзынарыгзон апсуа милаттэ ашэахэаратэ-хореографиатэ казара. Уи даараза апрофессинал цэа харака рыныцшуан, ирныцшуеит иахэагы.

Сара, ари ацэахэақэа зыфэуа сакэзар, рфэиафык иахэасабала аколлектив сацны сахымцац атэылақэа шамахамзар иказам.

Уи адагы снапы ианын апсуа массатэ информация ахархэагақэа рзы аматериалкэа реизгара, амассатэ-гастрольтэ очерккэа рыфэра.

Убри аганахэала аказаратцаафэы, акыр шықэса Апсны акультура аминистрра иахагылаз Алықса Аргэын дызхымызоз аусқэа сара снапы ианыртэон. Аиашазы, уи ифэыстааз рацэоуп. Зфыгхара уамак идумыз ашэакэқэеи, арфэиаратэ портреткэеи, шамахамзар зегы ацхэажэа рзифэуан. Исабжыгақэоз рацэан. Акыпцхэ афэы акыр сылшазар, иара ибзоуроу рацэоуп хэа схэар сылшоит.

«Сара Тышаду стытцит, ура – Патрахэытца. Хэигэылацэами, еибатаху хэуми, хэицхыраароуп», – хэа дсылафауа лассы-лассы исаихэалон.

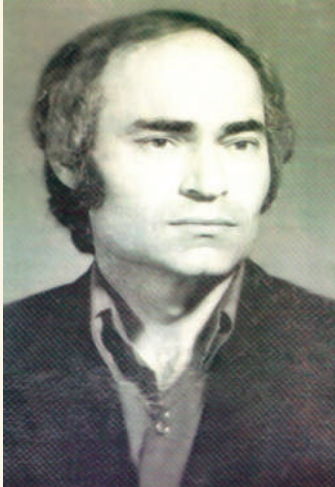
Исгэаласыршэарц стахуп харфэиаратэ коллектив ибзианы издыруаз, иазфэлымхэз, РСФСР-и, Молдавтэи ССР-и, Буриатиатэи АССР-и рфэы аказара зеапсазтэхэаз аусзуфэ ду Игор Моисеев напхгафыс дызмаз СССР жэлар рыкэашаратэ академиатэ Ахэынтқарратэ ансамбль афэы акыраамта асахьаркыратэ напхгафыс иказ, убас Кавказ ашьхаруаа жэларкэа рхэынтқарратэ ансамблькэа зегы рфэы зыбабаа дуу Иосиф Слуцкер, апсуа газет азы санифэцажэоз исеихэаз ажэақэа: «Ашэеи акэашареи жэлариык ишырфэыхэагоу, ишырцстазаароу еилкааны апсуа коллектив даеакы иузадымкыло иара ахафэы амоуп. Уи сара изныкымкэа избахэеит. Насгы ара еихарак изласгэацхэо, уи иамоуп гэыла-цсыла ирцхоу иара ахатэы знеишьа. Уи иашытэзам иара иатэышьтэрам акы. Ифольклортэ коллективуп хэа ицхэазоу коллективкэак реицш русцшьа рхаштны даеакы иахнацазом, ашэафэгы, аматэақэа рфэгы...».

Абри ала зегы хэоуп хэа ицхэазатэуп.

Амиран АДЛЕИБА

АУАҘЫ ЛАША – АУАҘЫ ААМСТАШӘ

(В. К. Лакрба игәлалашәара)

Иңсы таны дхалагылазтгы В. К. Лакрба, сынтәә 70 шықәса ихытуан. Диит 1943 ш. рзы Кәланыхәа ақыта, Гәдоутә араион. Аңсуа жәлар рыхдырраҕы, рморалтә-етикатә культураҕы, аңсуара ныкәызго ауаҕы аамсташәа хәа изырхәоит. Аңсуа иңстазаараҕы аламыс ныкәызго иоуп пату зқәу. Цәбарала абаҕхатәра злаз Витали иаб Кәыча Лакрба Аңсны еиңырдыруаз аңсуа хатқан, ахшыҕ чыда

змас Казан, ауаҕраҕы, анапказараҕы, ажәабжәхәараҕы, аҕра, антәара ухәа ишьтихуаз раңәан, илша атқак чыда амоуп аңсуа культураҕы. Уи анаҕсан, ихатәҕыза Аии-ңхәа Адушәеи иарей хәҕык ахшара рхылтцит, атәара ддыртцит, ихызырхәаган ажәлар ирыладырғылеит.

1963 ш. азы Ақәатәи асахыатыхратә студияҕы атәара итқон Витали Лакрба.

1965 ш. азы дталоит Қарттәи Асахыатыхратә Академия, акермикатә факультет. Карандашьла асахыатыхраҕы акафедра аиҕабыс дықан С. Қобулазе. Хәарада, иҕитәаз раңәоуп. Иара убас, аҕыхантәҕы Шухаев, К. Махаразе, З. Нижаразе ухәа арҕиаратә процесс иазыҕатқатқоз, аҕыама змас артәҕәә, иналукаашаз асахыатыхыҕәәа дырзааигәан, хәарада, Витали аҕәаңдыхәара иоуан, иңышәа иазирхәуан.

Академияҕы атәара итқонатқы практикалаҕы теориялаҕы дшьақәҕылахан, зхатә хәыңшыа змас, ихыңдышым сахыатыхык иаҕасабала.

Академиятә қаратә система ахәаа итазомызт хыхы зызбахә схәаз асахыатыхыҕәә-артәҕәә, урт ақыбаҕ ду злаз казәәан, рылаңшыхәаа тбаан, еидырхәыңлоз раңәан. Рпалитра ҕычан ңшышәы раңәала, амцабз ахылтуан. Дарҕы чкәынңәан, аҕаартра – казшыа чыданы ирыман.

Зыҕтәа бзиаз асахыатыхыҕәәа рыгәтәны Витали иман алшара ахатәымҕа алхразы. Дызҕыз зегы ирчыдан аҕынкылары, аамсташәара рныңшыуеит ирҕиамтәқәа, насгы амаҕтар аҕыңтқәа даҕәылаңшыны, итқәаны акәын дшазнеиуаз. Иара идоухәа, ифизиологиатә конституция инатон алшара амаҕтар инартәуланы азхыңра, еизакны абара адуи ахыңи реизыказашыа, адинамикатәи астатикатәи геометриатә формақәа реиҕыбаара. Иласуи, ихыантоуи, ақәыгәҕәара змоуи, зхы иаҕа иақәитуй аформақәа рфункциақәа, сахыаркыра адырҕахә риагара ухәа.

Ажәакала, Витали ирҕиаратә процесс ахыңра тәулеи аестетикатә гыама бзиет рҕылаңтәахуп, иазықатқам ахәаңшы, хәарада, инаҕзаны изеилымкаар гәыбған имазам, асимфония иаҕа иазааигәоуп. Академия даналга ашьтахы, 1970 ш. азы аусура далаҕоит ртәҕыс Ақәатәи асахыатыхратә тәраиуртәҕы.

Аскульптуратә Кәшаҕы ртәҕы хадас дықан, ңшышықәса атәара хиртқон. Жәаҕык аңкәынңәа хәкан акурс аҕы. Сазаатғыларц стәахуп иртәҕратә усушыа амазақәа.

Тәитыңшла дуаҕы хәракын, ихыҕы еизыхәхәан, илахы хәракын, акырза иааигны, ихәхәы алаҕәахзеиңшы еиқәатәан, ишшәырза икан ашьытәрақәа, еиҕкааны иеиелеиҕәон, еснаҕ деинаалан, маңкыашыаңкы ихы даңклаңшыуан, ажәакала даамысташәан. Итәҕәеи иарей рыбжәара апатуеиқәтарей, уимоу, аҕәеизыбылрей рыбжәан, аиңәыңхашыара аңны. Дҕырңшыган зегы рыла, дазаҕын, иқәлаңәа «князь» хәа иархәон. Убри аамтәз, милатла еилаз атәҕәә хәзегы илаҕтқоз дмаңын, идеалс дхаман. Дхалагыланы карандашьла дхәаңтыхуан, анышәаңшыаҕы убас, асахыақәа (аилюстрацияқәа) хирбон, ртәкы хзеитәиҕәон, аҕыама хәлаиаазон.

Египеттәи аказара инаркны Генри Мур икыңза лабҕаба адырратәра хәитқон, ахыңшыа хиртқон. Аказара абзиабара хәлаиаазон, ауаҕра хәзикуан. Аңсны атоурых хәзхәеирңшыуан, хәзустәҕәоухәилиркаауан, хәшыақәгыла даңклаңшыуан.

Иухәар алшоит, 1970–1974 шш. В. Лакрба ртәҕык иаҕасабала имиссия наигзеит хәа. Уи нахыс иңстазаараҕы, иказараҕы иңәыртцит даҕа етапк. Ирҕиаратә усура иаҕа аеаргәҕәон. Атәтр аҕы аусура иалаҕеит Тәыңыба Сергеигы иарҕы, Котлиаров иааигәара икан ңытраамтәк. Витали карандашьла асахыатыхраҕы ахың еиқәиршәон, сҕәанала, иңназго аналитик аңсуа сахыатыхра атоурых даздырзом, А. К. Чачба инаҕсан. Хәарада, асахыатыхратә школ ргәҕәатәын, доусы ржанрқәа, стильла рхырхартәқәа хазын, асахыа знапаҕы иааганы зхатә школ казтқаз В. Лакрба иоуп хәа ххәар хәлшоит. Иахыа хтәраиуртә уасхырс, доухас, практикатә ңшыәаҕас иамоу В. Лакрба илихыз ихырхартә ауп. Иара аҕырак зҕиҕаз, хәарас иаҕахузей, ихәраку аренессанс иаҕыңәу Леонарди, Микеланңыелой, Рафаели роуп. Иҕәылтәау амаҕтар атқакы. Ахәуеи амаҕтәари реизыказашыа, алашара амч, аиныңчалара хәсаб азура, амаҕтарқәа реинырра, реиҕагыла, архитектоникатә ритм ухәа. Асахыаркыра абзиабара аҕыңтқала иныкәзымго иага методика бзиа идугаларҕы изеилкаазом, зегы ирыңку аҕәәхәарей, ахшыҕ таррей, аҕыама бзиет имамзар. Ииашаны ихәыцуа, насгы абара зылшо, иахыңтәауа ашьта хәсаб азиуеит, аҕиашыа, аизхашыа аеволуция даңклаңшыуеит. Убри

акара иѣтдаа бзиан, изнагашья маншәалан. Хышықәса рыла адунейтә сахьатыхратә казара агәыбылра хиркит, аилкаарагы хайтәит. Сара сгәанала Витали игәамч-илша зегьы инапкымтақәа иргәылаитдон, итәоцәа иритон. Убри иахашәалоз мацк ицсы алаишьон, ацстазаара акыбазыба далагылан зегь реицш, дытцнашәауан, ицсабаратә баохатәра цнашәон.

Аказара ду амәа икәыз асахьатыхыи ишьтихыз ахыр-хартә иаха иуадафын асиужеттә тематика, апафос дахьынхаломыт.

Өнытқатә доухан, хыцшааран, хышәаран дызфыз.

Абри афыза азнейшья, аконцепция ацсуа сахьатыхратә культура иалазгалаз, зыцстазаара зегьы ақәызтцаз В. Лакрба иоуп. Атакцхықәра здитцазгы ииаазаз итәоцәа еишәа хазхәыцны, цхьака ихазгар иуәран, ихақын.

В. Лакрба пату изақәмыт ахзыргара, арфеиаратә процесс аинтимтә казшья амоуп хәа ицхьазон. Ажәакала, ирфеиаратә усура аналитикатә-тцааратә, ашьклацшратә метод ала имәапысуан. Иухәар имыцхәзам дырфеиафын, дфилософын хәа. Данычкәыназ афилософиятә литература дацхьон. Аристотель, Платон, Гегель, Ницше, Шопенгауер, Фрейд, Бердиаев, Плеханов ухәа, хыхь-хыхьла акәзаргы, рдоуха иныруан. Иара убас Леонардо итрактатқәа, Бодлер, Аполлинер, Стендаль ухәа, иухәар аует дырккафын, насгы артәоцратәи арфеиаратәи процесс ағы дацшыгафын, дацхьагылафын хәа. Ари зысхәо изыргаразы акәзам, зегьы хдыруейт хәа зхы зжьо ирдыруазароуп, азкышықәсақәа рацхья хыц-хыц зегьы штыртцаахьаз, итыртцаахьаз ацдабырг хдыруазарц хуалуп.

Ишысхәахьо еицш, асахьатыхыи ду зегь рацхьаза иргылань акарандашьяфы ауп ихы ахьцишәо, дахьыцшаауа. Убри анаөсан, ацшшәы апластика дшазыказ мацк халацәажәап. Аракагы иара ихатә концепция шыақәгылахан, еигәыцхәу ацшшәкәа рыла ишыақәиргылон аформат, нас иаха ихьшәашәо ашәыгала алкаа каитдон ирфеиамта анхиркәшоз. Насгы иара дызласкульпторыз ала иаха ихадоу аматәар аидкылар азымариан, аформа ду ағы амацқәа ртыц дырбара, рхеибартәара алыршараз.

Витали акыраамта ашәыга икын, еихарак иғәғәамтағы, ацхәыс лцәа ацшзара, лыпластика дазышәахәон, иқәитдон-иқәихуан, акыр ацья адибалахан ацшзара атема, апластикатә бызшәала арфеиара. Уи ичыдоу аформат ағы ишьта нижыт, еиқәхаз ирфеиамтақәа рхыцхьазара зынза ишмацугы. Насгы ицәоушьаша, ихатәызыа Зоиа Шармац лхафсахья аус адиулон гәык-цсыкала, лпортрет ифует қәғиарала, уигы еиқәымхагәышьейт (иаанхейт афотосахья). Зоиа лхатгәынағы икыдуп инапала икаитцаз аборелиеф. Иқәғиаз иреиуоуп, хымцада еизадоуп,

ихартәаауп, итәулоу хәфсахьоуп. Аскульптурағы иаха иеишәон, иаамта рацәаны иақәирзуан. Аскульптура прозоуп, қәра дула аматц улатәуп ихәон. Аха иабаидыруаз ақәра ду шнимтцауаз. Еихарак апортрет жанр аус адиулон, иагықәғион, ацсы ахаитдон.

Апортрет аөнытқатәи агәыцә атагылазашья, адинамика, ма астатика ганрацәалатәи азхәыцра, аклассификация азура, афактура, ахатә стиль. Абриакара агәа-хәарей агәамчи абантәааигоз угәахәрын, рыцхарас икалаз, ибаохатәра рацәак пату ақәтцаны иееидикылацәомыт. Деидыцкылоз, иара имәаигоз аусағы аконкурентцәа, аналитикцәа мацзан, харантә ихы ибартамзар каларын. Насгы дыззыцшзамыз ачымазара изцәыртцит иаалыркяны, агәра игазомыт. 59 ш. дшыртагылаз идуней ицсахит.

Аказа иаша иакәзаргы, убригы дыблыр алшоит, дзыжәлада, дызмилацда хәа итәазом, абаохатәра дахылтцшьтразар, дызхымсуа ифәхәы инархәоит.

Ажәакала, ажәлар дықәдыргылоит рфәахәаөмыс. Уи ацсабаратә диалектика азәгы изапымхзац, хытхәаалагы

изапымтцазац. Уи Анцәа итәуп, ажәлар ирусуп. Ахәынцтаргы ажәлар роуп дықәзыргыло, дзыцсахуагы. Абри зегьы зхысхәаауа, ацсуа сахьатыхратә культурағы хсахьатыхыоцәа зегь реидара иатцан, иатцоуп иахьагы, ирылшаз шыарда ирацәоуп, ирылымшаз ауп хьаас ирымоу, хазхьгәхәаша мацзам. Аха хабла иабо аткыс, хабла иазышьтымхуа, хгәы зыццо, итәулоу аусағы ацшаара, агәтахәыцра шыарда атцанакуейт.

Витали Кәыча-ица Лакрба адунейтә сахьатыхратә культура доухала ицкяны цстазаарас измаз, атцхәтәанынза убри ахауа зыцстазаараз, азатцәра зқәашьыз, иацәымшәаз, тынч ашьшьыхәа нырцәтәи, наунагзатәи зыцстазаара иапылаз уағы аамысташәан.

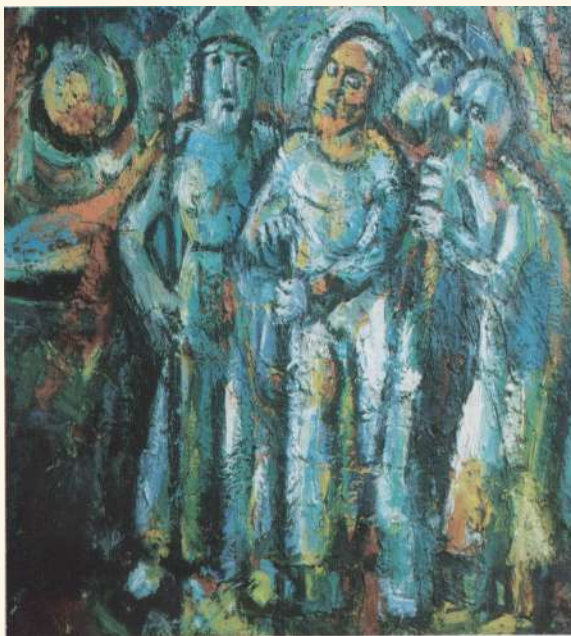
Хара сцазом, шака дхаракыз акара, убриакара апынгылақәа иоуан. Атцхәтәан ақыртцауа мпыцхалаөцәа иказарта рыблит, ирфеиамтақәагы алаблит, уи акәхейт, итынчхейт, аха идац рзытцымхит.

Ацсуа идоухаи, иламыси, ихатцарей рымч ақәымхейт.

Азәы зегь ижәәа иқәрыжьзом, кааметк иақәымшәар, ижәахырны еидгылоит, ихейбартәауейт.

Ацсуа каза изымхәаз, изынамыгзаз, ииаазаз, иаацсара здитцаз дрықәгәыгуейт, иаацсара шыдмырзуа идыруейт. Ари адуней рыба хәаны ишықәым идыруейт. Абылра ацшышә иацәынхаз ирфеиамтақәа зынза имачзаргы, зегь акоуп рхатабзиара харакуп, зыцстазаара мариамыз асахьатыхыи хазына ифәхәы рхәоит.

Зыцсатә бзиахаша ауағы аамсташәа, арфеиә ду, хартцағы хазына Витали Кәыча-ица.

Руслан ЧХАМАЛИА

АҔСУАРА ЗЫРҒИАЗ АКАЗА

АҔсны жёлар рсахъагыҕы Хэыта Тоукан-ица АҔзба дреиуоуп 1960-тэи ашы-кэсқэа реиешамтазы АҔсны иаи-тагылаз аҔсуа сахъагыҕыҕэ. Ускан-тэи аамтазы уи аус ицыруан иахъа иҕалагылам, зыцстазаара иалтхъоу асахъагыҕыҕэ хатэрақэа: М. Ешба, С. Габелиа, В. Гамгиа, И. Чкадуа, Т. Амдар ухэа азэырыҕы.

Ишдыру еицш, Х. Ғ. АҔзба ирҕеи-мтақэа рагырак анадитцаз асовет аамтазы ауп. Ускантэи аамта изла-танакуаз ала, ирҕеиаратэ ус азы Д. И. Гэлиа ихъз зху АҔсны Аҕын-тқарратэ премиа ианаршьахъан, Қырттэылатэи СССР-и АҔснытэи АССР-и ркны зеадсазтэыз асахъа-гыҕы хэа ахъз дацсахахъан.

Чыдала иазгэастарц стахуп, АҔснытэи Аҕынцтэылатэи аиба-шьра ашьтахъ «Ахъз-ацша» аорден аҕбатэи аҕазара шианашъаз. Убри ашьтахъ, хара имгакэа, АҔсны жёлар рсахъагыҕы хэа ахъз ихтан. Х. Ғ. АҔзба, АҔсны жёлар рсахъагыҕы хэа ахъз дацсаны ихцоуп, уи даара итаулоу аҔсуа сахъагыҕыҕэ. Ус шакэу дырцабыргуеит акыр шықэса инеицынкыланы казара харакыла иадитцоз ирҕеиамтақэа.

Аказа ду қыцэ ттарыла ицса-дгылы иуаажэлари дырзышэахэон, иҕыхантатэ усумтақэа рҕы лакҕак-рада иаирцшит аҔсуа жёлар рдоуха, ртас, рқабз, рфырхатцара.

Уи аус иуан жанр рацэала, акыр итбаан ирҕеиамтақэа ртематика. АҔсуа сахъагыҕыҕэ ду А. К. Чачба иаамышьтахъ, Х. Ғ. АҔзба АҔсны ака-

зара апатриарх хэа изаххэар халшоит. АҔсуа литература ашьатаркы хэа Д. И. Гэлиа дшырыцхъазо еицш, Х. Ғ. АҔзба дыцхъазоуп АҔсны аҕы-хантатэ казара ашьатаркы хэа. Избанзар, иара иоуп аҔсуа сахъа-гыҕыҕэ рганахъала ацхъаза аҕыхантатэ рҕеиамтақэа раццара иалагаз. Аҕыхантаракны уи илшеит, ихатэы пластикатэ бызшэа аццара, убри иабзоураны ирҕеиамтақэа рҕы ишьақгылеит аҔсуа милаттэ казшьа зныцшуа аколорит.

Х. Ғ. АҔзба ианакэзаалакгы иц-садгылы иарей еимадан, шама-

хамзар, АҔсни аҔсуарей знымцшуа ирҕеиамтақэа ацитцомызт, уи цса-барала дацсуа сахъагыҕыҕын, иказара-рҕы аҔсуара аарцшра иеиҕаз даеак имамызт, уи цсыс ихан.

Х. Ғ. АҔзба ирҕеиамтақэа рга-нахъала хэцэымҕашыо иаххэар хал-шоит, уи аҔсуа милаттэ казара аци-тцеит хэа. Еицырдыруеитафырхатцара зныцшуа ирҕеиамтақэа: «Къаразаа», «Нестор Лакоба Къаразаа рыгэтаны», «Къахъ Хэцэарат ипатрет». АҔсуа еыбҕаказацэа ирызку, еилицхаауа ацшшэқэа рыла иыҕчоу аусумтақэа: «Аеырыҕара Лыхны», «Бзыцтэи аеказацэа».

Иазгэоумтарц залшом Д. И. Гэлиа ихаҕсахъа аазырцшуа итыхымтақэа: «Д. И. Гэлиа ипатрет», «Д. И. Гэлиа иқытауаа рыгэтаны», иара убас казара харакыла инагзоу егырт ирҕеиамтақэа: «Саб ипатрет», «Ац-хэызба лпатрет», «Сыцшэма цхэыс лпатрет», «Автопатрет». Акы иала-ҕашыом аҔсуа гарақэа ирызку ирҕеиамтақэа. Узраҕсуам Польшатэи

ипеизажкэа.

Ихэатэуп Х. Ғ. АҔзба 2005 шы-кэсазы иадитцаз «Ғагалан» иазку ирҕеиамта шака икҕеианы иаир-цшыз уи асахъа. Ари ирҕеиамта убас еицш иадтцоуп, иеҕеаашыеи, ацшшэ-қэа реилатцашыеи, аколорити ухы-рымхырц залшом. Ари иахнарбоит аказа ду ирҕеиоз шака дацклатцшны ититцаауаз, дазгыкуаз, ибла агэеицш дшахзызаауаз.

Анаҕс иазгэастарц стахуп, Х. Ғ. АҔзба АҔсны антытцгы ацыр-гақэтцақэа акыр иеышырылаирхэхъаз, иаххэап: Испания, Болгариа, Италия, Урыстэыла. Хэба инарейханы хатэ-латэи ацыргақэтцақэа еиҕеикаахъан.

Х. Ғ. АҔзба ирҕеиаратэ усура инаваргыланы аҕар раазара инапы алакын, ртцаҕыс аус иуан А. К. Чачба ихъз зху Акэатэи асахъагыҕыратэ цд-раиуртаҕы. Уи иаазамтацэа азэырыҕы асахъагыҕыратэ казара ирҕеиаратэ усура иалагылоуп. Агэра ганы хэакоуп Х. Ғ. АҔзба зшьапы икыз аҔсуа милаттэ казара ацхъака еихазхауа аҔсуа ҕар акыр ишеиҕахо.

Ихэатэуп, Х. Ғ. АҔзба иказара Ер-цахэ ашьха еицш аҔсуа казара иша-гэылыхэҕэо. Уи баша икамлазейт,

уи иацын ацбабаа ду: хэцэнымырха аусура, аҔсуа казара ирҕеиара, ахықэкы анагзара.

Абас еицш азнейшьа змаз аказа ду илшеит, ицсадгылы иуаажэлари рзы хэы змам ирҕеиамтақэа раццара. Иагъа аамта царгы, қыцэ ттарыла уи иадитцаз аҔсуаа рхаҕсахъақэа цсра-зра рықэым наунагза.

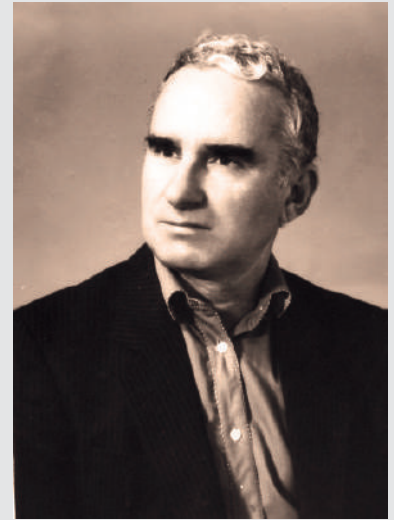
2014
№ 3

АБАӨХАТӘРА – АУСУРА БЗИА ИАБОИТ

Абаөхатәра Каимат змоу Платон Бебиа хынөежәи жәаба шықәса ихыңит. Уи ипоезиеи ипрозеи рыкны еиңи, хара ҳказарағғы акыр җабаа ибахъеит. Данстудентмыз аңсуа театр даланы асценағ дыхәмаруан, жәалыңшаахла акырҗара ижәларрғахәи ихәон, қазарыла иажәеинраалақәа дрыңхьон, «Ашәкәыөөцәа еиғахысуеит» хәа хъзыс иатаны «ақтиорк итеатр» хәа ззухәаша ақәгыларә даңшығәнғы даацәырҗит айыхәтәан.

Самсон Ҷанба ихъз зху Аңсуа хәынтқарратә драматә театр акны ааигәа имөағысыз уи иубилеи ашьтаҳь хара ҳиөцәажәеит Платон Бебиа.

– Платон Хәамҗа-иңа! Уара – еицырдыруа поетуп, уажәеинраалақәа, упоемақәа, улафажәабжъқәа, уповестқәа, уроманқәа ухәа зықәбыла аңхәөцәа дырғахъеит Аңни уи анҗыңи. Аха, иаххысыз ашышықәса 50-тәи ашықәсқәа раан уара, аңсуа поет, ақтиорк иахәсабала аусура уалагеит аңсуа театр акны. Машәыршәа аума уи шыкалаз?

– Мап, машәыршәа икамлазаргы қалап. Иуа Коғониа ихъз зху Кәтолтәи аашықәсәтәи ашкол сантаз, сара артистцәа дукәа зныз агазетқәеи ажурналқәеи еидыскылон, лассы-лассы ицәырганы срыхәацшуан. Аныхәақәа раан, ҳаклуб иазымкуа ауаа рғацхәа сықәгыланы, Дырмит Гәлиеи Алықыса Ҷьонуеи ражәеинраалақәа срыпхьон, араион акны изныкымкәа ацхәахә згахәз ҳашкол ансамбль салан...

Дырмит Гәлиа ихъз зху Тамшьтәи абжәаратә школ ахь саниасгы, ацсышәала уцәажәар шыкамлозгы, сара аказарахь исымаз абзиабара иахагы ағарғәғәеит. Кәтол зыфра напы асыркхәаз ажәеинраалақәа еихахауа, Тамшьаа рғацхәа сықәгыло салагеит. Насгы абра ҳаибадырит сацхәака иақтиорхараны, идраматургхараны икалашаз Рушьни Ҷьапуеи сареи. Бзиагы ҳаибабеит. Ҷаицлабны ажәеинраалақәа хрыпхьон, ашәа фыцқәа еицаххәон, ауаа рцәажәашәақәа қахдәон. Атдыхәтәан, иареи сареи ҳамчала, Тамшьаа идхарбеит Дырмит Гәлиа иеитагамта «Ҷыцәа амлашьцәа». Гәахәарылагы ирыдыркылеит.

1954 шықәса рзы, Мақсим Горки ихъз зху Акәатәи арцафратә институт ханаанахәа – хғәыргыра хәаак амамызт. Алитературеи аказареи реилашыра агәтәтәкәа хәаины хәалагылеит. Аңсуа шәкәыөөцәағы, мыцхәи ҳагәцаракны, аицыларәқәа рышка ҳарго иалагеит. Мамзаргы, иарбан спектаклыз хара хынтә-цшьынтә ҳазхәамцшуаз. Ҷыза Владимир Анқәаб, қацхәака ипоет духараны иказ, атеатр акны арежиссиор ицхыраағыс аус иуан. Маи аныхәа аламталазы, уи инапхгарала

иадшьаагеит ағара иазкыз Шьота Ҷкадуа ипиеса Каиматк ақәыргыларә. Аныхәа ауа, астудентцәа ҳаклуб иазымкуа еизеит: ашәкәыөөцәа, артистцәа, атцарауаа-аинтеллигенция икамыз дарбаныз! Ҷаспектакль напеинкәарала мацара ирыдыркылеит. Арольқәа назыгзоз: Владимир Анқәаб, Борис Ҷыжәба, Анатоли Возба, саргы снарылатцаны – мчыбжык аатцаанза атеатр ашка хнацхәан, аусура хналадыргеит...

– Аңсуа театр ағы уара иудырит асцена азқазәа дукәа: Аазиз Агрба, Леуарса Касланзиа, Минадора Зыхәба, Шәарах Ҷачалиа, Анна Аргәын-Коношок, Михаил Ақәба, Разынбеи Агрба... Иунатәи, уара, апоет-ақтиор урт рдырра? Икоума урт ргәалашәара иазку ажәабжъ бзиа?

– Аңынңытәылатә еибашыра Дузза иалахәыз хпоет Ҷичико Ҷьонуа җара игәалаиршәоит: Моздок ақалақь амта дыхәны дахкәажызы, Аңсәаха дааиуа-дааиуа, дааизааигәахон аамтазы, данцшы, наххы хара Акәа ақалақь еиөырәеа ауаа рыжәпара далаланы иғааихеит Леуарса Касланзиа: «Аат, ахахаи!» – хәа ибжы нарғаны. Уи акәхеит. Ҷичико Ҷьонуа имч аазыганы Аңсәаха диақәцогы дөеихеит.

Жәлар реизара дукәа ркны: «Ажәлар шәхаткы!» – хәа Аазиз Агрба иқәгыларә; ихыршәтны асцена иқәи-жызы Отелло игәы дықәгыланы Шәарах Ҷачалиа имонолог; «Нанраа, схәыцқәа?!» – хәа Минадора Зыхәба лығәтцәығәтцәра... Ус шака сахәа ссир ааины сыбла ихгылозеи сара иахәагы, уиҗәтеи өынөеиҗәи жәаба шықәса штцауагы. Аезықатцарақәа раан, рцәыртцара аамта ааигәахо иалагаанза, изакәытә цсацәа дукәази урт, анацәалбеит! Рцәыртцара аамта анаилакгы, урт азәазәала еишьтала-еишьтало рғынархон. Нас урт, уаха ара иказамызт: инарыгзоз ароль иатәын, ишынеибакәыз уахь иқан...

Алеқсандр Корнеичук ипиеса «Аескадра атахара» хәахәмаруан. Аспектәкль ағышьтыхны бзиа инеиуаны,

Шәарах Пачалиа даҕаеит. Асуфлиоргы илхәеит, еиҕалхәеит, аха имахаит. Уи имонолог ашьтахь капданк ажәа имаикуан, нас сара сыхәхәон, нас зегы еилалон. Уажәы сара саамта мааицызт, арахь сартист ду даҕахан, аспекталь цыцза иаагылоит абар, абар! Убаскан сара уаха сымцшыкәа сахыглаз сыхәхәеит, аспектальгы аҕынахеит. Асцена ханыкәт: «Ара уааи, уара!» – ихәан, Шәарах Пачалиа сааигәыдыхәхәалан, схагәта дагәзит.

...Уилиам Шекспир ипиеса «Отелло» аеазыкәтара хаҕын. Ахаакьара хтәон. Хазыкәтдәозгы ақыртуа артист Оҕари Коберизе иакәын. Ашьтахь икиноактиор дуны икалаз. Назим Аәзбей сарей хаиҕагыланы ахәа хкьон. Хәыцәа рыцсы анеитаркуазгы хара хтәазомызт. Хазыкәтә апхәтәи аплан акны хнаганы хагыргылеит. Азал кәапеишәа итәны аспекталь анцәоз, ахаакьара аамта анааи, ацыпхкәа рәыдды хахәақәа шеиҕахакшәоз, сзыкәгылаз ацха слыкәкьан, сцаны нахьхьи аәара агәара аакәсыргеит, аха сыкәкәымпылааны сәақан «саға» снейҕагылеит. Ахәацшәа зегы дыдратс еиыркәеит. Ус атахны икалазшәа рбеит зегы...

Атеатр иснартәеит сара, рацхәаза иргыланы: атәашьей агылашьей, ацәажәашьей аҕымтшьей, ацәыртцшьей ақәтцшьей. Атеатр школа дууп: уи иаазоит ахамарыҕгы, ахәацшыҕгы...

– Платон Хәамҗа-иҗа! Уара абас атеатр уад-хәаламызтгы, иирызу «актиорк итеатр» ззухәаша «Ашәкәыәцәа еиҕахысуеит» хәа уқәгылара?

– Алаф ажәларкәа зегы ирымоуп, зегы бзиа ирбоит, зегытәкьа еиҕыртәаны ирызхәом умхәозар. Иахьагы рызбахә рхәоит Кәтолтәи алафхәәцәа: Чагәаа Кьынтышә, Адамиа Кәарсантел, Кьыласониа Платон... Иахьагы ана-ара иуахауеит урт рлафкәа. Дара рыдунеи рыцсахижтәеи итәузеи, аха ҕык итәтүа шә-ҕык иртәлоит! Алафхәара бзиа ирбон хара хашәкәыәцәагы: Алыкьса Лашәрией Кәымф Ломиеи, Кьыршьал Чачхалией Алыкьса Цьенией; иахьагы уҕагә дырчәлоит ианааиқәшәалак Шьалодиа Ацьынцьали Шамил Плиеи. Ус шакаҕы?! Саргы ашәкәыәцәа сызларыцныкәоз ала, мыцхәы игәыхтыгаз урт рлафкәа смахауази, ус

игәныскылоз убарын, ақьаад ианыстәоз убарын. Ацсны айбашьра ашьтахь, хәжәлар иаха ргәы каханы ианыкәз аамтәзы, иагысызбейт урт ауаа ркынза иназгарацы. Аха изла? Сара автортә хәылцәзкәа мәапызгахьан: Акәа, Очамчыра, Ткәарчал. Ацсны ақалақькәа шамаха зегы ркны сицкәгылахан апародист, адырратара «Вокруг Смеха» амәацга Александр Иванов. Избон уи ажәлар дышрыдыркылоз. Иара сара сыкәгыларақәа ркынгы, сышнеиуа алаф аналәстәалак, мамзаргы сатиратә жәеинраалак санацхәалак, азырыәцәа оумашәа ибзианы ирыдыркылон... Сагылагеит қәгыларак аиҕкаара. Амәа саныланы сахьцәоз акәындрәкәындрә саҕын, ауаа хьацшны исыхәацшуан. Сара изәит, сара инасыгзон, сара иқәсыргылар акәын. Азәык-әыцбак исызырәырт сзыхәазгы мап сцәыркит. Сагыцәыртит сара рацхәа «Алафи ақьафи» ахьызтәны. Ахәацшәа ибзианы ирыдыркылеит, згәы ннархаз шыкалазгы. Нас сеитәхәацшны, ирәыцны иқәсыргылеит «Ашәкәыәцәа еиҕахысуеит» хәа ахьызтәны. Атәартә змауз ауаа ршьапы иқәгыланы иахәацшуан. Иахьагы сахьынтытүа исызтәауеит, ант улафкәа ханбарзызырәуеи хәа. Хәарас иаҕахузеи, урт еитарәыцны ауаа ирызнагазар ауан,

аха ара зегы абухәари, апынгылақәа акым, әбам... Хара хәжәлар алаф бзиа ирбоит, еиҕаразакгы абри аҕыза айбашьра хлымзаах рхыганы, еитәгәгәа рыҕны ианыәоноу аамтәзы.

Сара исхәартәамзар калап, аха ә-ажәак еихысхәаалоит. Самсон Чанба ихьз зху Ацсуа хьынтқарратә драматә театр акны, октиабр жәаба рзы имәапыргаз сиубилей ашка сара арыскаҕык ауаа неиуеит хәа амалахазгы сахьы иааиуамызт. Ацсуа театр кәапеишәа итәын. Уи зыкалаз хәа сара сгәы иаанаго, апоезиа ауаа азгәышьуа акынза ишнеизгы, рацхәаза иргыланы: «Платон Бебиа алаф ихәоит!» – азыноуп...

– Аамтә бзиақәа раан, уара урыцныкәон, урывагыланы уажәеинраалақәа урытхьон Блок, Ахматова, Маиковски, Есенин ухәа рытрадицияқәа ирыкәныкәоз аурыс поетцәа дуқәа: Владимир Солоухин, Евгени Евтушенко, Белла Ахмадулина, Андреи Вознесенски... Ирылазма урт ақтиортә баҕхатәра? Иунарцәеи уара урт ркыба чыда?

– Сара изныкымкәан сырзызырәхьейт Владимир Маиковскии Сергеи Есенини рыбжькәа. Сазызырәхьейт

казара дула ажэинраалақәа ирыпхьоз Владимир Иахонтов ибжгы. Маиаковски ибжы адыдбжы иафызан, Есенин ибжы – акарматцисбжы. Урт еиҗа-хәшәа рымазам. Иара убастәкәа акәын ишыказ ҳара ҳпоетцәа–атрибунцәа қәрахымзақәагы: Леонти Лабахәуеи Алықса Лашәриеи. Сара сихаанымызт, ибжгы смаҳацызт Леонти Лабахәуа. Аха ирхәоны саҳахьейт, уи Қарт атеатр акны ипоема «Ткәарчал абжы» ацыпцәахана данацхьа, ацсшәа шырмаҳауазгы, ахәацшәа җынтә дадырцхьейт хәа. Сара ибзианы издыруаз Алықса Лашәриа иакәын. Цсраенынза исхаштраны сыкам уи ипоема ацыпцәахана «Аиубилейтә» Акәа атеатр акны данацхьоз...

Ааи, хыхь зызбахә ххәаз аурыс поетцәа, акырцәара срыцқәгылахьейт саргы. Урт зегьы рхатә бжы рхоуп, рҗымтақәа реицш, рацхьашьақәагы еицшым. Сара урт ирылскаауа, иагьсзааигәоугьы Евгени Евтушенко иоуп. Изныкымкәан ионгы стәахьейт, сгылахьейт. Уи артист бзиақ иеицш ацхьара иҗазыкайтцойт. Ғынҗеиҗәиҗәба шықәса зхытцауа иажэинраалақәа җырхәала идыруейт. Асаркәа ацхьа дгыланы дрыцхьойт. Ибжы данҗахо амикрофон дадтцуйт, данлахо дааскьойт. Артист цасгы иҗы-иҗы хәмаруейт, инапқәа хәмаруейт... Убриаоуп уи иавтортә хәйлцазқәагы аконцертқәа хәа дызрышьтоу.

Исгәалашәойт. Евгени Евтушенко җынҗеиҗәиҗәба шықәса иҗытра Ацсны иазгәахтон. Лыхны, ацсуа нҗаы иаштәҗы, ачара еишәа иаахытцыз зегьы аарзырыҗны, Ацсны аҗада Борис Адлейба иҗы насықәикит: «Евгени Евтушенко иажэинраалагы уацхьойт, абри ацатхьгы уҗәуейт!» – иҗәан, жәачейтцәақ ирейтҗамыз ацатхь хыхәхәо иааганы иаасиркит. Сааитданагәҗәейт, аха ицшын асасцәа, ицшын Ацсны араионқәа рхатарнақәа, ицшын Лыхаа... «Идут белые снеги...» – аҗынасырхейт саргы. Анцәа иҗышьоуп, астал акны истахзамыз цьюкы рҗы атәара сықәшәан, сыкрыфарагы сыкрыжәрагы рацәак иҗамызт. Ажэинраала сацхьаны саналга, автор даасыдгылан саашьтцәаны акраамта сиргәеҗуан, слымҗа интаҗо: «Ты лучше меня читаешь, старик!...». Уи ус шакәым сара ибзианы издыруейт. Иацы иузызырҗуаз ауаа, иахьа иеиҗау ишазыцшу удыруазароуп. Рацхьа иргыланы... Апародист Александр Иванов зны сизтцаит: «Уара, адунеи иахысхьоу ауаҗы, асцена усс имкзакәа,

ахәацшәа рышкә уцәыртцауазар акәап?», «Мап, сара еснагь асцена сықәлоит аенада сцәырымтцызшәа!...» – иҗәейт.

Ари хымцәада акыр иҗантоу цәабаауп. Аха ишҗеи-җәеи, мшәан, иара Евтушенко иҗаҗа! «... Если пашешь – так паши, если пишешь – так пиши!...». Крызҗутцааша еснагь иҗоуп, ирҗызтцаауа дыказар!..

– Иазиҗушьозеи ура ацсуа театр?

– Ғара хтеатр баша иахьззам Ацсуа театр хәа. Сасдахьк дахтәар – зышкә днааго иара затцәык ауп, ххы-хҗы аанартуейт хәа. Аспектәкль «Аешьра», сара җынтә сшахәацшызгы, уи ала мацара хара узцом... Мап, хара ицаны ацхьахәкәа кыргы абахьейт, аха... Аспектәкль атцкысгы, Ацсны акәзар калап урт аҗамтақәа занаршьо!.. Ғара иҗамазароуп – җара хадгыл иқәгылоу Ацсуа театр!

Кәтол ақытан дыкоуп нҗаык – Жора Касланзиа. Ғаклассик Леуарса Кәытцниа иахәшьацәа, сара класск акны исыдтәалаз. Абри иҗит х-қәгыларак змоу акомедиа, ақыта цстазаара иалхны. «Абгахыҗы иафаз Шифонер» ахьзуп иара. Цәкәажәык ашьышь хәҗаны иаалган, ачара далагейт, иҗәахар иҗины ашифонер аасхәойт хәа. Аха иҗәахаанза, ашьышь анцәыцәы – знапы җнаҗаҗа-хьаз аҗәкәажә илыххыцшу иҗахызма, абгахыҗы акырц иахьцаз, иара нақ иафеит... Автор дыззацхьаз реейтәқәак идыргалан, ус иаанхейт...

Издыруада иахьымдырзо абас пиеса гәыгәҗәкәак иҗазар?!

Саҗамзааит, аха сара сроман «Ақҗақәцәа» иалоу афьрхәцәа Ахьы Қдисакәи Кәдинаҗ бзией асцена иазшоушәа збойт. Аха уи иацхьахьада?!

Шакантә сазхьыцхьоузеи сара ажэинраалақәа ирылхны спектақкль ақәыргылара. Москва, Андреи Вознесенски ишәкәы «Антимиры» иалхны ишықәдыргылаз еицш. Иаҗаххозар – сҗаҗагы сыхәмарыр каларын...

Хынҗәеи жәаба шықәсоу?... «...Ианақәук – ухатцазар ухьамтцыроуп!...» – санқәыцшыз зны исхәаз, мақбана исхасырштыр стәхзам.

**Платон Бебиа диҗәажәон апоет Терент Чаниа.
Абҗара 15, 2005 ш., Акәа**

Владимир ЗАНТАРИА

ЛЫХШЫҢ ЦАРЫН, ИХАРАКЫН ЛҖЫБАҢ

Аида Григори-ипҗа Ашьхаруа – ацсуа интеллигенция хшыҗла, дыррала, кыбаҗла иаарылыҗхэҗоз цхэыс наган. Уи дыруазэҗын хмилаттэ музыкатэ культура нарҗаулары иҗызҗаахыаз, насгыи уи ишахэҗоу еицш азыргашыа иақэшэоз аказаратҗааҗца.

Изаацэаны лдунеи анылыцсах, уи маҗымкэа иалацэажэеит телехэацшрала, радиола, акыпцх аҗы, лбызцаа, лықэлацаа, аинтеллигенция иреиуоу. Хаҗала сара сгэалашэараҗы хашҗтра рықэымкэа иаанхеит Аида Григори-ипҗа аестетика иазкыз лекҗиақэа – Акэатэи апедагогикатэ институт аҗы аҗара аныстҗоз. Ицьюшьартэ иҗан шамахамзар қбаадк дхымцшылакэа, уи җырхэала ишхазналгоз ауаҗы идунеихэацшра артбаараҗы шыардаза зҗазкуаз ари амаҗтар.

Лара исылалҗаз аестетика ашҗа агэыбылра ду иабзоураны, артцаҗратэ институт саналга ашьҗахь Москва, Афилозофия Аинститут аҗны иҗказ аспирантура аҗалара сеазысшэеит, ацсуа милаҗтэ естетикатэ идеал атҗара иазкыз ареферат азырхианы.

Аида Ашьхаруа-пҗа қәҗиарала аҗара хлыркэшахыан Гнесинаа рыхыз зху аинститут афортепианотэ кэшаҗы, насгыи Чаиковски ихыз зху Москватэи ахэынҗқарратэ консервотория аспирантураҗы. Илыхыҗоит афилозофиатэ тҗараадыррақэа ркандидат хэа аҗазара хараҗы аеацсатэразын адиссертация. Такэаамҗа аус луан Акэатэи амузыкатэ җараиурҗа аҗара ақэша аихабыс, дирекҗторс – Акэатэи ахэыҗтэи музыкатэ школ № 3 аҗны, насгыи Ковач ихыз зху, ацхыа ихэыҗтэи школыз, ашьҗахь аказарақэа ирҗараиурҗахаз ашкол №1.

җыдала иалкааны зызбахэ азгэататэу гануп лара лусураҗы Ацсуа телехэацшреи арадио ирызлырхиоз, аҗаулары згымыз, аха знагашыала акырза имариаз, ахэацшцэеи азырөцэеи бызшэала ирзааигэаз адырраҗарақэа рцикл. Урҗ рызкын ацсуа музыка аҗоурых, уи аҗиарамҗақэа.

җацсуа музыкатҗара хадырҗэааит уи лусумҗақэа: «Ауаҗи аказареи», «Аестетикатэ очеркқэа», «Амузыкеи ацҗазаареи», «Ацсуа жэлар рашэа» ухэа еггырҗтгыи.

Аида Ашьхаруа-пҗа Ацсны акомпозиторцэа Реидгыла далан, Ацсны зеацсатэыз акультура аусзуҗы хэа ахыз ланаршыахыан. Ааигэа, Ацсны Ахада иусҗқала иланашыан иара убас «Ахыз-Ацша» аорден ахҗатэи аҗазара.

Абас изаацэан зразкы зхыццакыз ацсуа җарауаҗ, амузыкатҗааҗы лказшыа, лдырра, луаҗра атэи анаххэо, ихакуп иахгэалахаршэар уи дызхылҗыз лҗаацэара, рацхызагыи, Григори Чагэ-ипҗа Ашьхаруа, Ацсны зеацсатэыз атранспорт аусзуҗы, апатриот ду, аказара аусзуҗцаа, аинтеллигенция ирзааигэаз ауаҗ нага, ацсуа жэлар рхақэитратэ қэцара иалахэыз. Уи иеицш иҗказ ахацэа еибагақэа, аиаша азықэаҗцаа рацэаҗым иахыагыи. Аида Ашьхаруа изаацэаны иаанлыжыит ари адунеи, лымч ақэымхеит лҗэа иалаз ачымазара баацс, аха инхоит лажэа кэанда, ллақҗа лаша, лхэыцра җаулақэа, лҗыбаа алҗшэа.

АИБАШЬРА АХРОНИКА ЗЕГЬЫ 50 КАРИКАТУРА ИРҶАЗЕИТ...

Иусумтақәеи аибашьраантәи ибиографияеи ртәи Sputnik акорреспондент лығәцаажәарафәи ейтәи хәеит аңсуа сахьатыхы, журнал «Аказара» асахьаркыратә редактор Гарри Дочиа.

Аңсуа сахьатыхы Гарри Дочиа диит Очамчыра араион Гәың ақытан, жәлар рнапказа, аңсуа штақәа рмакет кәзтәоз аказа итаәцәарафәи.

– Гарри Шьалуа-иңа, иаҳзеиташәхәа ишпалагеи шәымәа сахьатыхык иаҳасабала?

– Саныхәыңыз аахыс. Сахәшья еихабы альбоми акарандашкәеи сара исаамхәзакәа лара ианылзаархәа, сшыыңны, лара леихагы атыхра салагеит.

– Амультипликация шәнапы ишпалашәки?

– 1979 ш. стәлеит асахьаркыратә тәраиуртә, 1982 ш. салгеит. Убри ашықәс азытәкьа стәлеит Қарттәи асахьаркыратә академия, 1989 ш. салгеит. Академияфәи атәра ахыңзастәоз, 1985 шықәсазы исыдыргәлеит амультипликация нап асыркырц. Иалырхит реиха ицәгьаз атема – «Ритазы алегенда». Анаәсан, Аңсны интузиазм хасабла еиғәхкааит астудиа, итхажьит амультфильм «Аймак» (Қәаблыхәи әәстааи). Ирацәаны асахьақәа тәххит, аха иақәнагаз аппаратура ахьхамамыз азы, аплионка асахьа бзианы ианыцшзомызт, ауадафәрақәа ацын акнытә, аусура хазхыркәшомызт. Амультипликация – ари коллективтә

усуроуп. Амультфильм тәххуан ара, Қарт аплионкахь ииахгон. «Аймак» Аңсны ибзианы ирыдыркылеит. Ари раңхьазатәи аңсуа мультфильм акәын, аха анаәстәи алахьыңтә убас икалеит, ибжьазит.

– Анаәс? Раңхьазатәи амультфильм ашьтахь иарбан усумтақәоу икашәйаз?

– Хусура иацахтәит, икахтәит еита цшш-усумтақ. Аңсны атыхра хәфын, шықәсык иназынапшуа «Союзмультфильм» афәи. Хәра

дхаман «Маугли» тызхыз, аоператор бзиа – Кабул Расулов. Хусумтақәа Аңсны апрезентация рзахур хтахын, аха ари 1990-тәи ашықәс акәын. Иаахгаз ркынтә, знык затәык идхәрбеит «Ахәаахәтыәцәа», «Ламыс змам адәыгба», нас «Абгахәыңи арбагы», иара убас «Хык адагәацәа». Цытк архив афәи икоуп, цытк бжьазит, еитыху аформат змаз акинолентакны итыхын азы. Аибашьраан астудиа рхәын. Иахья уажәраанзагы закәанла ашәкәи хануп, аха аус хзүзом.

– Аңсуа мультфильмқәа ртәи хәәозар, икоума рхьақатәи агәыгразы, Аңсны аңсуа мультфильмқәа раңцаразы?

– Аңсны амультипликация фәилароуп, уи ахәыңкәа иртаху акоуп. Ирдырузароуп аңсуа лакәкәа рыла хашбеиоу. Акыс, уажәтәи ахәыңкәа хәра ххаантәикәа иреицшзам, уажәтәи ахәыңкәа ирымоуп агаджеткәа, апланшеткәа, ателефонкәа. Аха хәра макьана уи хазьхиамзар акәхәп, икоуп избатәу еихау апроблемакәа. Хәра цаса интузиазмла амультипликация хшафыз еицш, иахьатәи аамтазы аусура калазом. Анимациатә студиа аиғәкаарафәи лцәбаа ду ацуп Рита Цәциа. Исхәар сылшоит, лкариера лахь шалтаз астудиеи афильмқәеи раңцаразы, иахьагы дазгәышыуеит астудиа аиташьақәыргылара. Хәстудиафәи аусура ацәбаа ду ацын азы, иаауаз ицәоз ауаа рхыңхьазара рацәан. Ирацәәоуп ари аус ззышьтымхыз, аха инхәит агәыцә, урт роуп 1991 ш. амультипликаторцәа иреихәзоу ркурскәа иртәлаз. Ибзиазаны акурскәа ханрылга ихәзбеит акьанцәатә фильм тәххырц. Хәеит Ташкентка. Еицырдыруз ташкенттәи асахьатыхыәцәа иаадырцшит агәахәара аус хәцуразы. Акьанцәақәа картәит ташкенттәи аказацәа. Хәра ирызхәрхәеит аескизкәа, араскадровкақәа, адекорацәақәа, арлашагақәа. Август 14 акәын, раңхьатәи

хтыхратә мшы, шыбыжьхьафара хьхынтыцыз, ателевизор акынтәи иҳахәит айбашьра ишалагаз. Жәәхәарада, хара зегь кажьны хәаит Ацсныка. Ацара аганахьалагы, егырт аеытгақәеи ирыдхәаланы хәара даара ауадафракәа ацын. Аус цяхуаз арежиссиор Валери Жирнов венгиатәи астудиа аус рыцура далагахьан. Иара даараза итахын аус хәцура иацитцарц, аха иахлахьынтцамхеит.

– Амультпликацияҕы шәусура уа иаагылама?

– Мап. Асида Багәтелиа, Батал Цьапуа, сара еиқәхаршәеит аексперименталтә фильм «Аҕарпын». Икоуп еиҕа абака усумта. Сара избоит амультпликация шәио. Хара ихамоуп уи ахырхартала аус зуа амультпликаторцәа. Иаххәап, Астамыр Кәытцниа. Иусумтақәа рыла сара избоит, шықәсык аонытцкала шака изхәз. Сгәы излаанаго ала, иақәнагоу амыругақәеи агәыци имазтгы, иаха инартбааны аус инапы айркуан хәа.

– Шәусумтақәа срыхцәажәозар, истахуп избар итышәхуа. Итышәхуазеи? Изызкуи шәтыхымтақәа?

– Академияҕы сара сзылгаз асроуп, хәышықәса уи ахырхартала атцара стон, аха атцара саналга нахыс уи аус сағзамызт. Атцара ахьынзас-тоз исызбеит амультпликация сеазыскырц. Аамта ансымаз ашәкәкәа сахьала реиқәыршәара снапы алакын, уи аамта рацәаны исымнахуан. Схы ныкәызгарц азы исгәаласыршәар акәхеит аҕыхантца. Еиқәсыршәон ацсуа шәкәыацәеи апоетцәеи рышәкәкәа. Ашәкәтыжьыртаҕы сахьатыхы хадас аус зуан, уажәы асахьатыхратә редакторс аус зуеит ажурнал «Аказараҕы».

Сара стыхуан, иагәеилыскаауан

ацшзареи ацсабарей азтцаа ду шрымаз. Ауаа иртахуп рыоны Ацсны иазку апейзажқәа рымазарц. Ибзиоуп азтцаа аныкоу, аха уи уанараацсоугы ыкоуп.

– Шәара шәышцәзыкоу асахьатыхыацәа русумтақәа ахьыртыуа?

– Сара сусумтақәа рхала рхы ртиуеит. Сара изыауа исзытиуа акәзам, сара схата исгәацхо ауп.

Сара сзы даара ихадоуп сгәы иатаху аора, исзафартцо акәымкәа. Сара сыоуеит схазы. Уусумтақәа рытира цәгьазам, уи иамоуп абзиарақәагы. Ирацәаоны ирымазам атагылазаашьа егырт атәылақәа рахь ацаразы. Асахьатыхы изы уи даара акратанакуеит. Сьегәарц стахзам аха, стыхымтақәа ахьыкоу атыцқәа зегьы рҕы алашарақәа аркызтгы, хдунеи атыцқәа акырцара иакуан.

Сара сусумтақәа ыкоуп убри аоыза тыцқәак рҕы, сара ахаан сымнеирц ахьалшо. Уажәааигәа, усахьатыхымта сымоуп хәа сзиоит Афганистан инхо америкатәылауааы. Икан еиҕа убас еицш хтыск, айбашьра ашьтахь шықәсыбжак аатцуаны еиҕахкааит ацәыргақәтца. Уа дақәшәеит ООН анапхгааы актәи ихатыцуаа. Сара исыман Бутрос Гали ишарж, дсыхәаны исымихит Бутрос хамтас иитарц.

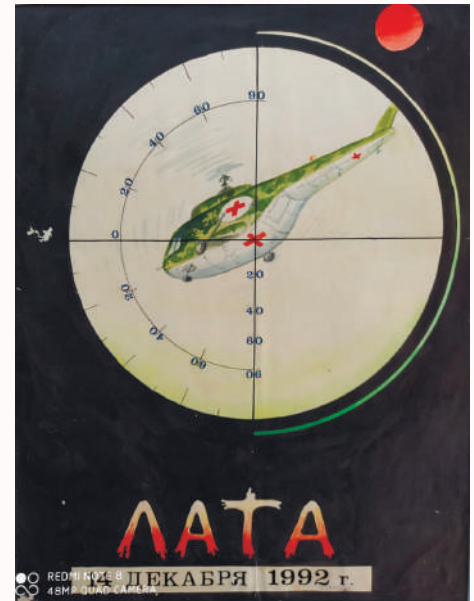
– Шәара уажәы ашаржқәеи акомиқсқәеи тышәхуама?

– Айбашьраан ирацәаны акари-катурақәа тысхуан. 50 усумта инареиханы хамтас Ацснытәи ахьын-тқарратә Ахьз-Ацша амузеи иастеит. Акарикурақәа рҕы сара исымоуп Ацсны жәлар Рцьынцтәылатә еибашьра алагамта инаркны ахроника.

– Хәычык шәааи хәаатгылап убаскантәи шәышцәаара ахәта. Аиааира Амш ныхәа аламталазы исахар стахын айбашьра иазку шәгәалашәарақәа.

– Айбашьра шалагаз атәы шаа-хәхәзтәкьа еицш, Асида Багәтелиеи сарей Ташкентнтәи Шәачака хәаит. Сара иаразнак еилыскааит Ац-

ны ахәаа ахысра шуадафхоз, избанзар, ахәаа аркын. Ацсныка хәаит теплоходла. Гәдоутә санней, исархәеит, рацхьатәи айдыслараҕы ахәра зауз арцарцәа ахьышьтоу асасаирта-реабилитация ыкоуп хәа. Алашара дырцәеит, сахьоз сыздырзомызт. Гәдоутә ақалақь сыздыруамызт. Цкәына хәычык дысцылан, исирбеит асасаиртахь сызгоз амәа. Избаз саршанхеит. Уа ишьтан 18-19 шықәса зхытуаз, рацхьатәи айдыслара иалахәыз, ахьаа цәгьа закәу здыруаз, зтынхәцәеи зөызцәеи рыцсра иашахатхаз арцарцәа. Ататын иахәеит, уи адагы сьыба акагы тамызт. Адырәаены сцеит апресс-центр ахь. Уа избеит сөызцәа, сколлегацәа. Исархәеит иаарласзаны ишырхиатәу аорденқәа, амедальқәа, акарикурақәа. Ауа иалагзаны итысхит акарикурақәа цытк. Нас еилыскааит, уи мацара

аус ишамыхэоз. Абзарбзанкэа, агу-манитартэ цыраара амашынакэа ирыкэаххауан, нас сақашэеит аса-пиортэ баталион. Марттэи ажэы-лара ашьтахь Владислав Арзынба икаитцаз адтчала еиёкаан агитациеи апропагандеи рыкэша, убри нахыс апозициякынтэ уахь сиаргеит. Ииун алагамтазы, ауаа ахызымхоз акынтэ еиёта афронтахь ҳаргеит. Николаи Цьонуа игэыц ҳалан. Ҳара еизганы аштаб ахь иаахгон рацияла иузы-мхэоз аинформация.

– Ишһаһышһэйоз айбашһратэ карикатуракэа?

– Иахбоз иахнартыхуан. Сара итысхуан реиҫа аинтерес этцази, реиҫа иҫадази, избози исаҫауази ркынтэ. Нас аксерокс иахыхны, айбашһра тыцкэа рёы ирыладыртэон. Акариатуракэа ддырбон аганкэа реиёцаажэаракэа рёгы. Урт идыртцабыргуан Ацсны имёацысуаз, алтцшэагы рыман. Айбашһра исзын-нажыт ирацэаны айбашһратэ карикатуракэа. 1993 ш. Бедиа, аҫа иганахьала ирацэаоны иҫахаз аны-кала, сара схатэала иаасырцшит «Айбашһра апофеоз Верешьчагин ила» хэа иҫаз, иахызыстцеит «Игоуп даеа ҳаракырак». Исымоуп даеа усум-так, уи аптқан ақырткэа атцаханы, ООН ашкэа ашэкэы анырыёуаз аамтазы. «Запарожиаа атырқэа султқан изыры-ёуеит асалам шэкэы» захьзу Репин иусумтеицш, иахызыстцеит «Ақырт-кэа ирыёуеит асалам шэкэы ООН-ка» хэа. Айбашһра антцэамтазы, август мзазы, Валери Гамгиеи (дан-

цсы ашьтахь) сареи «Айбашһра ашықсэнтца» захьзу апремиа актэи аөазара ҳалауреатцэахеит. Икан аҫа-гылазаашьақэа, ҳайбашһцэа рахьтэ цытёык уаҫа рзымычхакэа, зегь кажьны ианцоз. Х-саатк рыла иты-схыр акёхеит аплакат ду, шьтахька ихьатцуаз асолдатцэа рсахьа антцаны. Иқәхаргылеит Афон ёыцуахьналалоз атыц аёы. Сара сгэаанагарала, ас еицш иҫаз аплакаткэа алтцшэа рыман.

Атцыхэтэантэи айбашһраантэи акариатуракэа иреиуоуп «Қырт-тэыла апарламент», уа даарцшуп алакэа идыргэакуа Шеварднезе, ахшыётцак аагоуп аёымта «Гэарацаа рписар» акнытэ, «Илашэарыцам ала-кэа шэарыцара иумган!»

– Иахьа шэырёуараёы агэазы-ҳэара шэытэозеи?

– Агэазыҳэара снаёит хтэылаёы иахьтынчроу, усқан аусура мариахоит. Акатцкэыр азна ашэыгакэа анытцэо, урт ирласны рхархэаразы агэаҳэара сыртоит.

– Шэусумтақэа рёы иаарцшзам ауаа, избан?

– Есымша итысхуаз ауаа ракэын. Амультипликацияёгы акариатура-кэа рёы, ауаа рыда иаузом. Уажэа-зы итысхуа апеизажкэа мацара роуп. Сара истахзам ауаа адсабара ралагалара, сара исгэацхоит адсабара ауаа рыда аарцшра.

– Шәказараёы згэаанагара ак-ры айанакуада шэара шэзы?

– Аексперт игэаанагара. Изхэо здыруа ауаа ргэаанагара, акра-

цанакуеит, урт ирылшоит акон-структивтэ згэата акатцара.

– Икоума арёаёца, асахьаты-хьёца анырра гэгэа сзыруит хэа ззышэҳэарц шэылшо?

– Атцараиуртаёы хқурс дуун, убри акнытэ, сгэаанагарала, сара исмоузеит иакэнагаз адыррақэа. Убри сгэы иалоуп. Иакэнагаз амы-ругақэа, ашэыгақэа ахьхамамызы азы сара сылшарақэеи, егьырт атцара сыцытцэоз рылшарақэеи реицш, аҳэаакэа иртакын. Арцэаы иҫади-тцон мчыбжык аёнытцка 150 ркын-за аинырслакэа ртыхра. Сара сзы уи даара иуадаёын материалла. Сара схэыцуан иабаазго 150 бгыыц хэа. Убри акнытэ, бгыыцк цшы-цэара ишаны ххы иахархэон. Қарт-тэи Академия акэзар, уахь сара сақашэеит убри аёыза аамтазы, уи сара сашьтоуп айташыақэыргылара, айтахысра хэа. Усқан аамтақэа уа-даёын, амитингкэа мёацыргон, айбашһра ихықэгылан. Ускантэи аамтазы, исгэалашэоит, иаатысхуаз зегьы айбашһра атема иазкын. Амультипликация иазкызы сдипломтэ усумтатцэкаёгы хысрақэак ыкан. Сыртцаёы дсазцауан, есымша узхысуеи хэа.

Аха сара еилыскааит, уи зегьы адыррақэа шсыртэоз, атцара шыс-дыртэоз, казак иаҳасабала сышыа-қэгылара ишацхрауаз. Уажэы сара иаҫа-иаҫа стыхлар стяхуп. Иахьа сара еилыскаауеит, исымоу зегьы, сара сзакэу зегьы зыбзоуроу, сызхысыз ауп.

**Акьёцхь иазлырхиеит
Гэында АЗЫНЦХА.**

2015
№ 4

«ШЪАРАТЫН» АКӘАШАЦӘА АЦСНЫ АИБАШЬРААН

Едуард Уахаид-ица Бебия – Ацснитәи ахәын-тқарратә акәашаратә ансамбль «Шъаратын» ашьатаркфы, асахьаркыратә напхгафыси, абалетmeister хадаси иказ, иналукааша ацсуа хореограф, Дыримит Гәлиа ихьз зху Ахәынтқарратә премия алауреат, Ацсны Жәлар рартист.

Екатерина Бебия: – Хатыр зқәу Едуард Уахаид-ица, шәара напхгара зышәтә ансамбль «Шъаратын» акәашацәа Ацсны аибашьраан рылша иахышәжәауеи?

Едуард Бебия: – Стампыл ақалақяә афестиваль ду мөасуан, аацхьара ҳаман, уахь амәа ҳақәлеит. Иабахдыруз Ацсны аибашьра кәлоит ҳәа. Хьызла-пшала афестиваль акны хрыдыркылеит, ибзиазаны ххы аахарцшит, ацхьахә усгыи ҳара иахтәын. Хгәыргьатцәа хашьтахька амәа ҳақәлеит. Афестиваль аиәкааццәа зеггыи ҳааскьаргон, иааиуа ашықәсқәа рзы ххы алахархәларцаз ҳаикәшахәтхеит. Трабзон ҳааиуан еицш, цсуа чкәынак дааспылан аибашьра иалагеит ихәеит. Сара аибашьра Тьрқәтәыла икалас цьысшьеит. «Хара акгыи хамбазеит, ахысыбжьыгыи хмахаит, ишца уи?» ҳәа ицъшьаны сиязцааит. «Тьрқәтәыла акәзам, Ацсны ауп аибашьра иахьалагаз. Ақыртцәеи ацсуааи Акәа Ацха кәцшь акны еиәгылоуп!» ҳәа амыждара аасаихәеит. Аха икахтәозеи, иахуазеи? Иаразнак ала амәа ҳақәлеит, ицәгьамкәа Батымынза ҳааит, нас Ацсныка амәа ақәлара мыждахеит. Ихәмаз зеггыи ахтынцаны гьбак нахкылеит, аха уи имцо-имаауа, уахьки-енаки амшын иххалеит. Агба аматцуәцәа азәгыи дхәцәажәомызт, хәзтәара атак кәртдомызт. Жәларык афәр сыщуп, амца скуеит, зеггыи рлахьынцәа снапы иануп, арахь хәцсадгьыл ахь абгара иафуп ҳәа хдыруеит. Сыгәжәажәо агба стәуп, сгәы аанкылар ҳәа сшәон, аха афәр иахьырбоз, ргәы мцарц азы сыгәсыргәгәоит ҳәа сафуп. Ауадафәрақәа акыр хәхганы, инханы ихәмаз итцегь хдара нарфәкәшәаны, цәгьамыцәгьала Акәа ҳааит.

Лашьцахьан асқьала хәнаадгыла, хәқалақь тәцәын. Акәа ахысыбжьыкәа алыәуан. Хәмәтәкәа цьара инышьтатцаны, сыкәашацәа шыапыла мацара адәкәеи азқәеи ирырго Алашырбага (Маиак) ахабла акынза иназгеит атцх лашьца хәалакшәа. Зеггыи сыфныка изгеит, мацк рыцсы дсыршьеит. Икоу аиаша хәзхәо хәа азәгыи дыкам, аха ееи шыкам усгыи иубаратәы хтәгыламзи. Акәа ағәцәа рнапахьы иааргахьан. Ашаха амтәкәа дырәегь сыкәашацәа насыргылан, Гәымстәка амәа иқәыстцеит. Азы ишырыз, Ешырака ишиасыз даара ицәаушьаратәы икоуп. Агәыгьра ду аадырцшит. Гәдоутәка ицо-иаауа хәа иаламгәкәа, Гәымста ишырыз иаразнак абцар шьтхыны еибашьуаз инарывагылеит.

Амцеицш рхы аадырцшит: Руслан Кәылаа, Даур Акаба, Аркади Чачхалиа, Анри Ферзба. Алабақәа ракәын ацхьа иркыз. Егьыртгыи ирылшозгыи, ирылымшозгыи рыла аибашьра иафәын. Шъаратынаа зеггыи-тәкәа еицшны аибашьрафәы фырхәтцара дула рхы аадырцшит ҳәа шәасхәар шәызжьеит, аха агьырак гәымшәарыла ага иәагылеит. Гәымстәтәи афронт акны еиәыркааит «Шъаратын» ҳәа зыхьзыртцәз абаталион, уи командакәтәафыс дартеит Ткәарчалтәи арцыс, хансамбль акны зыда цартә хәмамыз хмузыкәнт Руслан Кәылаа. Егьырт ацкәынцәагыи рееидыркылеит уи икәшамыкәша. Рацхьа ирхәыз дреиуан Аркади Чачхалиа, аха уи даанымкылеит, ихәра мацк ишааигьхәз дызлацәзгыи сыздыруам, аха «Суаажәлар ахьыкоу, сан дахьыкоу сцароуп» ҳәа Мрагыларатәи афронт ахь дцеит. Уигьы уа командакәтәафыс дкәртцеит. Уи нас зны атәнк дакәтәан, зны апулемиот икын, зны автомат. Ихь-ицсы дамеигзақәкәа дшеибашьуаз, аибашьра еилгарц омак шагмыз ицстәзаарагыи ақәитцеит.

Убас еицш дыхьзырхәаган еибашьуаз иакәын Руслан Кәылаагыи. Уи икәшамыкәша хәкәашацәа

рееиладырцэеит, даара бзиа дырбон, игэра ргон, дыцхьагылан, дгэымшэан. Убас рацхьа дышгылаз Шроматэи ажыларакэа руак аан дтахеит. Руслан иаамышьтахь Акаба Даур (Гэыслик) абаталион идикылеит, ус иртаххеит ицеибашьуаз. Иара уигьы Акэа ахақэйттэраан сентиабртэи ажыларакэа дхацэтэхеит. Убас дтахеит Кылгы. Итахеит айбашьра калаанза «Шьаратан» астудиахь инеиуаз, зезыказцоз арцарацэа. Иааизакны «Шьаратын» акэашацэа 12-фык айбашьрафэи итахеит.

Екатерина Бебиа: – *Айбашьра ашьтахь хьықакыс ишэымозеи, ишэзышьақэыргылоума шэцбабаа ду зцу ари шаансамбль? Изеицширозеи «Шьаратын» иахьатэи атэагылазаашьа?*

Едуард Бебиа: – Адстазаараф ацэгьей абзиеи рышьхэа еивцоуп, ацэгьара ду хақэшэеит, хтцеицэа иреиғьзақээз хацэтэхеит, хказара, харфеиара фехтэеит, аха агэкажьра атахзам. Сара сызлазхэицуа ала, айбашьра ашьтахь зегьы иахуалцшыоуп амфакэастақэа цшааны, мфас иамоу хазхэицны, хазегь хнейдгыланы, акы азыхэа ххы

хамеигзакэа хказара, харфеиара айташьақэыргыларанапаркра. Адстазаара иацтатэуп, иаанхаз афар бзиа еидкылатэуп, ансамбль фыцны ишьақэыргылатэуп, излаказ еиғьны еифекаатэуп.

25 шықэса еизахгахьаз акэашацэа рыматэакэа, урт рырхиагақэа, ршьатцэа, иара убас амузыкантцэа ртехника ду ухэа миллиардла ацара ах хцэызит, ирыблит, агацэа иргеит. Ахэара кастцоит, ишэымпыхьашэо: ауапа, ахылцарч, акама, амака, ахэа ансамбль ахь ишэырхынхэырц, хаилышэкаарц. Хавтобус «Кубань» шыоуки ирымоуп, ахэара кастцоит идырхынхэырц. Уа иахьрымо омак иахьрыхэо ыкам, хара ихамазар, артистцэа ргара-раагаразы ххы иахархэон, ақытэакэа рахь хцаны хажэлар ргэи тахгарц хтахуп, халацон.

Цэала-жыла айбашьра хаднаеит, хдоухатэ цстазаара кэыбаса иагеит, аха хара аказара аус азызуа аинтеллигенция, акультура аматц зуа зегьы ххынхэыроуп хус хадахьы. Ишьтыхтэуп хказара, шыакас уи иатэагылаша хара хауп. Хажэлар ааха ду ирауз рхазырштэа хэа акгы ыказам, аха мацк ргэи ахэра зыргьаша ауп хказара, хдоухатэ беиара. Хказара ашьтыхра хезазахамкыр, фынтэны, хынтэны хацехоит, милатк ахасабалагы ханызаар аеит. Адоуха еиқэнархо рацэазоуп, адоухатэ культура змам амилат– инагзаны измилатхом.

Адсны афнытцка мацара акэымкэа, хказара дырбатэуп атэым хэынтцарракэа ркны. Хара айбашьрафэи аиааира згаз милатуп, адунеи ауаажэларра ркны хатыр хақэуп. Убри шыақэыргэатэуп хказареи хкультуреи рыла. Урт ирхэароуп: «Абри афызэ акультура ду змоу, здоухатэ дунеи тбаау, айбашьрафэи уаф дзыриааиуам!» хэа. Хацсы штэу, хшыгэгэоу, айбашьра ашьтахьтэи ауадафрагы аиааира шхалшо дырбатэуп, хажэлар рбеиара аихахара хамч шадахтэо адунеи иабароуп. Аекономикатэ блокада хара хаиааироуп хдоуха агэгэарала. Арцарацэа айбашьра адэафэи иаадырцшыз афырхатцара адстазаараф ирцэабыргтэуп, рхы зкэыртэаз хкультура, хказара, хбызшэа, хацсуара, халамыс еиқэырхатэуп, еихахатэуп, ицсыз адсы татэатэуп, изыз цшаатэуп...Хнапы еикэыршаны, хазэыкны аус еицахамур, айбашьрафэи иахгаз аиааирагы акгы иацсахом.

Сара хатала, атдыхэтэантэи сымчкэа еизыркэкэаны, исылымшашагы сылыршаны, схы ацьыка ықэхны ансамбль айташьақэыргыларана сафэуп, уи сафэызаауеит сыцсы ахэага танатцы.

Аицэаажэара аагоуп ажурналист, айарауаф Екатерина Бебиацха лхатэи видеоархив акынтэ. Анцэамтэакэа кайан 1994 шықэсазы.

Арифа ҚАПБА

АСКУЛЬПТОР МАРИНА ЕШБА ЛПОРТРЕТ АЗЫ ЦӘАХӘАҚӘАК

Рапхъазатәи ацсуа цхъыс-аскульптор Марина Ешба еицырдыруз ацсуа революционерцәа ирузәкыз – Ефрем Ешба ицха лакәын. Асовет мчра анышьякәгыла ашьтахь, ацара бзиа имази ибзиазаны дахъазыкатцази ирылтшәаны СССР ахатарнактас адипломаттә усқәа рынагзаразы дышьтын Европа атәылақәеи Америкеи рышқа. Марина Ефрем-ицха диит 1921 ш. ииуль мзазы, Лондон. Уа лаб аус иуан Асоветтә Урыстәыла иатәыз Ахәахәтрәтә хатарнакрафәи. Марина лыцкәын – Владимир Аршба излашьякәиргәтәо ала, уантәи ацара иқәшәеит акоммунисттә пропаганда иахыркәаны. Иаха ихышәаны иабду – Ефрем Ешба, дрышьтит усура Асовет Хәынтқарра Ахәахәтрәтә хатарнакрахыи Америкәа.

Марина лан, Ефрем Ешба ицшәмапцхъыс Мариа Владимир-ицха Шыгровскаиа «Тифлистәи атыцхәцәа цшзақәа» рапхъа игылаз лакәын. Марина лнафс, атаацәарафәи илызхауан даеа згабкгы – Елизавета. Арепрессиа ашықәсқәа раан, Ефрем Ешба Колымака дахыган, 1939 ш. ашьра иқәтцаны дантадырха ашьтахь, итаацәа рыцстазаашья даараза иуадафәеит. Марина Ешба ләыза, ашәкәыфәи, апублицист Цума Ахәба излеихәоз ала, Марина лахәшьеи лани еицны Казахстанка иахыргеит, уака шыамхахыи азы изаагыланы абамба аитахара рықәшәеит. «Лара есымшалхы дахашшауан, убриаахыс сыбафқәа лассы-лассы исыхьлоит», – хәа еитеихәон Цума Ахәба. Пытрак ашьтахь Марина лани, лахәшьеи, ларей Адсныка ахынхәразы азин рыртәеит, аха «ажәлар раға» итаацәа хәа анхартә рырымтәеит. «Лани лахәшьеи ларей Бедиатәи ауахәа-

мафәи инхон цытраамтәк», – ихәон Цума Ахәба. Аказаратцаафәи Аза Аргәын лажәақәа рыла Марина Ешба абжъаратә школ дахьалгаз ақалақь Очамчыра ауп.

1945 ш. Марина Ефрем-ицха Москвака дцеит. Уа дтәлеит Москвакәи аказара аинститут, аскульптура афакультет. Атцара лтцон апрофессор Е. Ф. Белашова лкны. «1951 ш. аинститут далгеит. Ибзиазаны атцара ахьылтцози ақалақь Москва асахьаркыратә цстазаара ақтивла лхы ахьалалырхәази ирыбзоураны Марина Москва асахьатыхыцәа Рхейдкыла далартәеит, анафс СССР асахьатыхыцәа Рхейдкыла», – иазгәалтәит аказаратцаафәи Аза Аргәын.

«Ацныш Сталин даныцсы, Марина илгәагьит Микоиан иахь ацара, уи ибзиазаны дидыруан лаб, – еитеихәон Цума Ахәба, – Микоиан Марина Ефрем-ицха илаихәеит лаб ибзианы дшидыруз, уимоу, Ефрем Алексеи-ица «ирейгъзас хәуаажәлар дырузәкын» ихәеит. Еитеихәеит ифәны, москватәи иуадафәи дышнейхъаз». Анастас Микоиан ихәеит цасатәи руада аргъежъра шалымшоз, аха иақәиргәыгит афәиц шырзиипцаауа ала. Иажәа наигзеит – фәык змаз ауада ифәнеитцеит Маринеи лани лахәшьеи.

Москва дшыказ иаадшхьан илылаз абафхәтәра каимат. Марина лыкаттамтә амедальқәа 1958 ш. имфәицсуаз Асовет хәынтқарра зегьтәи амедальқәа рконкурс афәи, ирейгъзакәоу хәа иалыркааит. Зегьы еицгәартәеит Ешба лыскульптурақәагьы. Убас, лыскульптура «Аусуф» Польша иқәыргылан. Далахәын Севастопольтәи ахәынтқарратә драматә театр аиқәыршәара. Иапылтәоит еицырдыруа ауаа рыскульптурақәа, убарт дреиуоп еицырдыруа аржиссиор Константин Станиславскийи.

Москва Марина Ефрем-ицха Ешба диабадыруеит атоурыхтә наукақәа ркандидат, Адсны асовет цстазаара рапхъатәи ашықәсқәа тызтаауаз Тариел Аршба. «Арт фыцъа

ауаа қәыпшқәа еидызкылаз Марина лаб ицстазаара атцаразы ирымаз аинтересауп», – ихәоит агазет «Советскаиа Абхазиа» афны корреспондентс аус зуаз Цума Ахәба. Уа акультура афәша еихәбыс даман Тариел Аршба. 1958 ш. Марина Ешбеи Тариел Аршбеи рыцстазаарақәа еилартәеит. Абас лара Адсныка нхара дааит. Дроуит атәи Владимир.

Иазгәатәтәуп, Ц. Ахәба фызас дахьрымаз анафсгы, зны Марина Ешба лыскульптурақәа руак азы модельсгы дықан. Лара лхәта дицхәеит уи азы, уи аан иазгәалтәит

ацсуа иитәым ачыдарақәа шанылбаало итеитыцш.

«Тариел лассы-лассы исирбалон лусумтақәа, лыскульптурақәа, лмедальқәа, сара избоз зегьы сыхырхуан, ицъасшьон. Фәнак зны исеихәеит, Марина ускульптура калтцар лтахуп хәа. Изласгәалашәо ала, даара ахәфәи еилыхха умоуп хәа салхәеит, итәгьы арехәаражәақәа салхәеит, излеилыскааз ала, сусумтақәа дрыцхәхьазаарын», – игәалаиршәон Цума Виссарион-ица.

Цума Виссарион-ица, Марина Ешбеи иарей анеифыццәазтәи аамтақәа игәаларшәо, иазгәеитон, иарей ларей еибадыраанзагьы, Москва атцара аництоз аказара ағәыбылра икхьан. Третиакотәи ага-

лереи азалқаа рёы адунеи аёы еицырдыруа аёыхантәәцәа русумтақәа данрыхәацшуаз иёеишьон ирылаз акыбаә, аха уаанза ахаан, Марина дидыраанза, аказа иусура дахәацшыртә аҫагылазаашья имоуцызт. Иазгәеитон, ихаёы аццара Марина Ешба мызкы дадхалейт. Лусушья астиль агәақәкра аҫахын. Изныкымкәа икалтәхьаз аскульптурақәа лырбгахьан, лара ишылтахьызтәкья еипш иалтәанза. «Снак зны, Марина лказартәёы сахьнейз избеит апоет Шьялуа Цёыцьба икульптура, – игәалаиршәон Цьума Ахәба – Марина ибаәхатәра цьалшьон, аха зегь реиҫа зыхә ҳаракны илшьоз, ихаҫа Сибрака дахганы даныказ икаитаз ауп. Шьялуа иаҳаит, Колыма цьара, иахганы иказ Ефрем Ешба гәғәала дычмазаәханы дышгәақуаз. Ддәықәлейт уахь дибарц азы, аха ицсы штаз дихьымзейт». Ахәба иажәақәа рыла, Марина Ефрем-ипҫа есымша хьяа дус илыман иаб изқәатыц атәым дгьыл аёы иахьыказ. Илтахын ицсыбаә ицсадгьыл ахь аагара.

Цьума Виссарион-ица излаиҳәоз ала, Марина Ешба зинтеллект ҳаракыз, аказшья гәғәа змаз уаёын. Лара акраамта Ацсны асахьатыхьёцәа рхейдкыла напхгара азылуан. Марина Ешба Ацсны асахьатыхьёцәа рхейдкыла хантәаёыс данамазтәи лусуразы абас лыёуан аказаратцәаёы Аза Аргәын: «Марина Ешба Ацсны асахьатыхьёцәа рхейдкыла дахагылоуп, акыргы аусушья лырцыхьихуейт. Акультура аминистр Владимир Кәарчелиеи ларей ирылшо зегь қартдойт аскульптура иатәу амилаттә кадрқәа реиёкаарей реизырхарей рзы, иалдыршарц ирылшо зегьы қартдойт Ацсны асахьатыхьёцәа рхейдкыла ацёыргақәтатә зал акапиталтә ремонт азурей атыц артбаарей рзы. Асахьатыхьёцәа ацхыраара рыртдойт асоветтә, ареспубликатә, ахәаанырцәтәи ухәа ацёыргақәтқәа рхы рыладырхәырц азы. Марина илылшоз зегьы қалтқон асахьатыхьёцәа дарбанызаалакгы ацхыраара илтарц азы. Имшәоз, хьатцра ззымдыруз, арыцхашьяара злаз ауаёы, Владимир Кәарчелиа длыцырхырааны, иухәар ауейт, аиҳабыра «драбашьны» мацара хсахьатыхьёцәа нхарта тыплеи, аказа-

ртақәа рыргыларта тыцқәеи еиқәлыршәон. Жәахәарада, лнапы злакыз аус аёы зыәазара ҳаракыз қазан. Икалтәаз рацәазоуп хреспубликаёы амонументалтәи астанковтә скульптурей рырёиаразы».

Лассы-лассы Марина Ефрем-ипҫа Қартынтәи иаауаз аиашамрақәа рёагылатәыс илоулон. Иаххәап, Қартынтәи, қыртуа бызшәала иёны иаарышьтуаз аофициалтә салам шәкәқәа, еиҫағаны иаарышьтырц азы, шыҫахька илыргьежьюан. Марина Ешба абәа иалхны имачымкәа иапылтейт аказара зныцшуа аскульптурақәа, аменириалтә бакақәа, лхаантәи ауаа рпортретқәа. Лусумтақәа руак – лаб Ефрем Ешба ибака – Акәа агәҫаны игылоуп.

Абака ацхаста ду аиуйт Ацсны жәлар рёынцё еибашьяра аан, аха ишдыру еипш, Марина Ефрем-ипҫа илтахзамызт уи ашьақәыргыларей ареставрациеи азура. «Ефрем Ешба ёынтә иеихсны дшьын, лхәон лара, 1939 шықәсеи 1992 шықәсеи рзы, – иан лажәақәа еитеиҳәойт Владимир Аршба. – Лара даараза ирцьбараны дадгылан лгәаанагара, абака аиташьяқәыргылара аҫахзам хәа илыпхьазон... Рацхья зегьы ргәы иаанакон, хымқада абака иаҫоу ацхаста реейтәуп хәа. Аха анаәс еилкаахейт, асахьаркыра аганахьялагы, даеаганкахьялагы уи акатцара шаҫахым. Уимоу, сара садгылаёуп ахтыц зныз амармалташь аҫацёыларакәа злашьыху амхны, ус

ааныжьяра, иарбан бзарбзану излеихсуаз сыздыруам аха...».

1984 ш. Марина Ефрем-ипҫа аменириалтә комплекс «1941–1945 шш. рзтәи Ацынцётыёлатә еибашьяраёы иҫахаз афырхацәа ргәаларшәаразы» азы иланашьян Д. Гәлиа ихьз зху Ахәынтқарратә премия. Иара шыақәыргылоуп Гәдоутә ашта хадаёы.

Даара ирацәаны аскульптура каиматқәа, абиустқәа, апортретқәа апылтейт аскульптор Марина Ешба: Татиана Гәлиа, Гули Кьычба ухәа ирацәаёны рпортретқәа. Лусумтақәа акырынтә ицёыргақәтқан Ацсны, СССР ақалақьқәа рёы, ахәаанырцә. Рацхьазатәи хаталатәи лцёыргақәтца еиёкаан 1996 ш., аәбатәи 2004 ш., даныцсы ашьҫахь.

Аскульптор Марина Ешба илызку аинформация рацәазам. Цьума Ахәба иажәақәа рыла зны: «Марина аменириарқәа өлатәуп, мамзаргы амшынцәк бымазар акәын» хәа анлейхәа, даапышәарччан, сиаша зегьы зкьыцхьуа дқамлар қалап хәа аҫақ илтейт. Цьума Виссарион-ица иазгәеитон Марина Ешба ллахьынцә шыцәгьаз, зынгы избеит илызку иёырц, аха х-Цьынцё еибашьяра (1992–1993) аан, инапылаёырақәа рыбжарблит, рыбжа апенцьыр акынтәи идыршәейт. Ашәкәыёёы излаиҳәоз ала, убарт апенцьыр акынтә адәахьы иршәыз ақбаадқәа ицшааит Шьялуа Инал-ица. Иганы ацсуа институт архив ахь иритеит, аха ишдыру еипш, уи архивгы былны иқәхын.

Иҳамоу аинформация ала, Марина Ешба илызкны атыжьяра иазыхьоуп ө-шәкәык – акы еиқәиршәейт Боча Ацынцёал, егыи – Ольга Брендель.

Адгэыр ГЭЫНБА

АЦСУАА РЕЫБГАКАЗАРА

Аеыбгаказара, ацсуаа хабзазара иахэтэ хаданы ицхызатэуп. Хаеказара ашьта бзиа амоуп. Атоурых иагэылсны иаауеит иахья уажэраанза. Амилаттэ еыбгаказаратэ еиндатлара хккэа рцэыртцра атэы зхэо ахытцхыртакэа рмачра иахнарбоит, урт акыр ашэышыкэсакэа шырхытцау.

Ацсуаа реыбгаказара егырт Кавказ ажэларкэа рахьтэ иалукаартэ излаказ иреиуан, реыжэлашьа, реибыташья, реы амаршэа акышьа, реыжэтцшьа. Иахья уажэраанза инханы икоуп ахэамтакэа: «Шэоык аеыбгаказацэа, ацсуа дрылукаауеит иеыжэшьеи, иеы акэаршьеи рыла. Уи аеы абга даласоуп. Аеы ауафы ишьа алоуп» ухэа реицш икоу ахэамтакэа.

Ацсуеи аеи реизыказаашья хаз дунеины иахэацштэуп. Уи аауеит аепосакынтэи. Уи Афырхатца хада Нарт Сасрыкэа даниуаз иит иеы Бзоу. Ифырхатцарафэы ыыза иашаны ицыз иеы акэын хэа ифэуеит аеыбгаказаратцаафы Гьаргь Амчба. Ахэамтакэа рыла Нарт Сасрыкэа бзиа иибоз иеы анцсы анафс, хара имгакэа иаргьы дтахоит.

Кавказ ажэларкэа рыцстазаарей ркультуреи тызтцауаз апрофессор Ковлевски абас ифэуан: «Ацсуаа аеырыфракэа бзиа ирбоит, аеыбгаказара аганахь ала ирыцназго дыкам. Иара убас, бзиа ирбоит ахысра, уи ада еыбгаказаратэ ныхэак мшапыргомызт» хэа.

«Иалкаан иазгэататэуп ацсуаа аекэа рынцэхэы дышрымаз. Уи «Аеышьашьяна хэа ишьтан. Уи аауеит аепос акынтэи. Нартаа руахьад иахылацшуаз Шьяшьян идхэалоуп», – хэа азгэеитоит академик Зураб Цыпуа.

Ашьа цыара имкшар аузом рхэоит ацсуаа, абри иначыданы, иазгэататэуп Ацсны шэага-загала ихэычны, шакаф аеыбгаказацэа алиааз. Асовет аамта иахнарбеит аеыбгаказара акны ацсуаа ирацызгоз дшыкамьы. Еиуеицшым Асовет Еидгыла рыспартакиадакэа изныкымкэа ирылахэахэоу аеыбгаказацэа хамоуп.

Ускантэи аамтазы иааитцагылаз аеыбгаказацэа рхыцхызара мачзам. Урт рахьтэ еица аихызара бзиацэа аззырцшыз иреиуоуп: Иури Цлиа. Аксенти Царба, Иури Барателиа. Алыкьса Лакрба, Шулиа Лакрба, Валикэа Цаниа, Царкьыл Расим, Златинска Аншба, Гьаргь Гэымба, Амра Ашэба, Андреи Кьыркьыназе, Лордик Барганцьяи, Давид Кэычбериа ухэа убас ирацэазаны. Еица ибжэратэиу абицара иатцанакуа Харлам Симониа ихыз Адунеи иадыруа дкалеит аеырцаракны.

Ацынцтэылатэеибышьра Дуакны игаз Аиааира амш азгэато, рацхызакэны Гэдоута араионтэ еыбгаказаратэ еиндатлара мшацган Абгархыкэ акытан. Убри инаркны иахья уажэраанза ари аеыбгаказаратэ ныхэа мшацысуеит маи жэба рзы Гэдоута араион акытакэа реы.

Иара убас, Мыкэашта есышыкэса имшапыргоит Ацсны ацынцтэылатэеибашья акны игаз Аиааира амш азгэатара иазкны аеыбгаказаратэ еиндатлара. Уака ацхьахэ иазнеиуеит Кэтол, Тамшь, Цыгьарда, Цакэашь, Азфыбжэа ухэа акытакэа. Арт аицлабракэа аныхэатэ гэалаказаара рыцны имшацысуеит.

Шыкэсык знык имшацысуа аеыбгаказаразы Ацсны ачемпионат даеа фазарак амоуп. Акытакэа рыбжэара иалкаахаз аеыбгазацэа, арака изтэу араион ахызала икэгылоит. Аеырыфэра, аеылампыл, атцэеигэыдтцара, ахэакьара, цсуатцас аеырхэмарра, атарчеи ухэа мшапыргоит. Аха абазшьтыхра, ахыци ахэымпали рыла акьан аихсра ухэа реицш икоу амилаттэ еиндатларатэ хккэа апрограма иалазам. Амала еихызара бзиоуп хэа иушьар ауеит ацсуаа иртэу аекэа рымацара рыла аицлабра ахымшацысуа, уи иахнарбоит Ацсны аеаазара аеиара бзиа шамоу.

Ацсны мацара акэзам ацсуаа реыбгаказара аеиара ахэамоу. Урыстыла иреигькэоу аипподромкэа рыкны ацсуаа, есышыкэса ацхьахэтэ тыцкэа ааныркылоит. Шьяла-дала хэра иахтэу аеыбгаказара, нацьнатэ аахыс иахья уажэраанза абицаракэа еимырдо традициоуп. Ус анакэа, уи цсра-зра шакэымло агэра угаратэы ихаласоу акоуп.

АКУЛЬТУРАТӘ ХҲЫСҚӘА 2020 Ш.

Р. Гәымба ихъз зху Ацснытәи Ахъынтқарратә филармониякны имѡапысит Ацсны Жәлар рартистка, Адыга Ареспублика зeaдсазтәыз артистка, «Ахъз-Ацша» аорден ахпатәи аѡазара занашьоу Маиа Гьерзмаацха 70 ш. лхытра иазкыз аиубилейтә концерт.

Ацсуа Хъынтқарратә аѡартә театр аруппа аѡаит Карачы-Черкъесски Кабарда-Балкарией ареспубликаѡа. Уака ахәацшәа идырбан Ацсны Жәлар рпоет Б. Шьынқәба ироман «Ацынтѡарах» ала икәыргылоу аспектакль.

Арежиссиор-ақәыргылаѡ Алиас Аѡзба.

Еилкаахейт Т. Шь. Ацба ихъз зху ахәыцкәеи ақәы-цшәеи ирызку Ахъынтқарратә литературатә премиа занашьахаз.

Апоезиа жанр акны апремиа ианашьоуп Геннади Аламиа, ирѡиамта «Нарташәа» азы.

Адраматургия атыц дацсахейт Валентин Кәагәаниа, иѡымта «Сыкәты шкәакәа» азы.

Апремиа анашьара мѡацган Т. Ацба иирамш аены хәажәкырамза 11, Д. Гәлиа илитературатә-мемориалтә музеи акны.

Сынтәа ѡынтәуп Т. Ацба ихъз зху апремиа анашьара мѡацыргоижьтәи.

Уи ацнатейт Акультура аминистрра.

Ацәыргақәтатә зал хадакны имѡацган Ацсны акультура аминистрра апремиа аиуразы «Ашықәс ирейгьу аусумта» зыхъзу ацәыргақәтә. Сынтәа ари апремиа дацсахейт аказа қәыцш Сабина Кәарчелиацха.

Сабина Кәарчелиацха сынтәа рацхьазакәны ари аицлабра лхы алалырхейт. Иагьланашьахейт апремиа.

Ацсни Урыстәылеи Жәлар рартистка «Ахъз-Ацша»

аорден актәи аѡазара занашьоу Хьыбла Гьерзмаацха 50 ш. лхытра ахатыр азын Ахъынтқарратә Кремльтәи Ахан акны имѡацган аиубилейтә концерт. Уи аусмѡацгатә далахәын Ацсны акультура аминистр Е. Арсалиацха.

Ацсны Жәлар рартистка Нора Цьынцьалцха напхгара зылтә Ацснытәи Ахъынтқарратә хортә капелла алахәын Шәача имѡацысуаз XIII Жәларбжьаратәи азынтәи афестиваль. Уи афестиваль ахәаакәа иртагзаны хқоллектив ықәгылейт Алиса Дебольской лыхъз зху аоргантә- камертә концертә зал акны.

Ацсни Урыстәылеи ркультуратә еимадарақәа ахәаа иртагзаны П. Чайковски ихъз зху Москватәи аконсерваториа азал хадақәа ркны иқәгылейт Ацснытәи Ахъынтқарратә камертә оркестр.

Асахьаркыратә напхгаѡы Ацсны зeaдсазтәыз артист Давид Терзиан.

А. Чачба ихъз зху Акәатәи Ахъынтқарратә сахьатыхратә царайуртәкны имѡапысит асахьатыхра, афыхантә, акомпозиция, аскульптура, амаѡәахә тцаара, атехнологиа, ашәтмаѡәа аѡоурых ухәа амаѡәарқәа рыла рацхьатәи апышәарақәа.

Ари аусмѡацгатә еиѡнакааит А. Чачба ихъз зху Акәатәи Ахъынтқарратә царайуртә.

Ацсны Жәлар рышәахәарейи рыкәашарейи зeaдсазтәыз Ахъынтқарратә ансамбль алахәын Ахъынтқарратә Кремльтәи Ахан акны имѡацысуаз аказара афестиваль.

Ансамбль асахьаркыратә напхгаѡы Ацсны Жәлар рартист Уасил Царгәыш.

2019 – ИАЛКААХАЗ АУСУМТАҚӘА

Сабина Кәарчелиацха
«Дучка дацхьойт»

Адгәыр Цилиа
«Азия Ритә»

Мактина Цьыцьпцха
«Ақхьыз»

Терент ЧАНИА

УҚБАФ ҒАЗҒО АКАЗАРА

Аказа дыкоуп захынцъара – адгьылтә цстазаара инаркны акосмос ақынза: асахъатыхрафьы, анхамѳафьы, ажәа хырцала аѳрей ацәажәарей рѳы, абаѳ цдәа ахъейкәыршәатәу, иага ихъантәзаргьы аймак-аиѳак кыкѳыкда атыц ақәтцарафьы. Аказа дыкоуп згъама ссиру, ианасакъахәымтоу зыфѳы лаха-лахауа угәафьы инеиуа, угәалакара шытызхуа, ацстазаара угәазырцхо, удафьы ушьа хааза изырныкәо, улахъ еиқәызар еитцызхуа, убз зырхауа ажә аазарафьы, аѳы ақатцарафьы...

Иахъа Ацсны, ацсуа ѳқәа рахтынрафьы алу еицш зегъ зхагыжъуа Валери Борис-ица Аѳзба иоуп. Убри азын ауп уахъ хазцаз журнал «Аказара» асахъаркыратә редактор Г. Дочиеи сарей: иахъахын даабарц ацсуа ѳқәа рдуней аѳы иаагылазар аус зуа, уақа ацстазаара апышәа зауз, зыпсабаратә баѳхатәра аацшыз, аѳызцәа нагақәа зырхаз аѳықатцәа ду. Валери Борис-ица иахъ хазланеиуаз амѳа хирбеит азауад ацшәма қәыцш, – Ника Ачба. Уи иѳацшылара ахалагьы иахәоит дуаѳы лашаны Анцәа дшишаз: зынза дқәыцшуп, цсуатцас даазоуп, дназа-аазоуп, цшра-сахъала деиқәшәоуп, иацшәа хаауп, аиѳкааратә баѳхатәра имоуп. Ус иқан дызхылтцызгьы. Иабду Николаи Баґа-ица Ачба, аамтә хъантәқәа дрылиааит, Анцәа ду дтауадны дахъишаз азы аамтә фьыц ахадарафьы игьылазуа лассы-лассы ддыргәамтцуан. Ицстазаара ашәартә иантәгылалак, – Ацсны ааныжъны Урыстәылака дцон. Николаи Баґа-ица ицстазаара атцхәтәантәи амшқәа рқынза Урыстәыла аѳацхъа дхырхәон, избанзар – уи деиқәнархейт, аусура инатейт, уақа иказара ааиртыртә еицш алшарақәа иоупит. Аха, Ацсынтәылан аполитикатә хәуа аеанацсах, инагзаны акәымзаргьы, ацсуаа Асовет мчра ацхәатәи аамтәқәа рзы ироуз, аха дук хара имгакәа ирымнахыз азинқәак рырхынхәра аамтә анаарыдгыла, Н. Ачба ицсадгьыл ахъ, ицсеицш дзыхызыауаз ижәлар рахъ дхынхәит. Ашьтахъ уи ила еиѳкаахейт ацсуа ѳқәа ртыжъра, урт ахъзқәа рытаны, рылахъ-рыцъымшь затәны, хызыла-цшала иѳычоу амѳа рықәтцара. «Зацшәа хауа, аиѳкааратә баѳхатәра змоу» хәа зызбахә схәаз Николаи Баґа-ица Ачба имаґа – Николаи Владимир-ица Ачба иоуп. Абду амаґей рыбжъара, аамтәк азы ацсуа ѳқәа рзауад адиректор хадас ма ихадоу аѳықатцәа иахәсабала аус иуан

Николаи Баґа-ица ичкәын – Владимир Ачба. Иахъа аби аѳей зшьапы иқәдыргылаз, мышьта бзиала иахагылаз, аѳқәа рахраѳ ацсуа ѳқәа адунеи иахзыртәаз Николаи Владимир-ица русқәа наигзоит Николаи Аитцбы. Арт зегъ схәейт зынза иааркәафьны, избанзар, иахъа сѳызей сарей ари азауад ашқа хәазгаз азауад аѳықатцәа хәа, апышәа ду змоу, инахаран ихәыцуа, зырѳеиаратә цшаарақәа ирыбзоураны Ацсни уи абеиарақәеи рхәаа итыган адунеи ахъ ицәырызго Валери Аѳзба иоуп.

Валери дѳацха-ѳаччо дахъылейт.

Хәра хәибадыруеижътәи акыр тцует. Агәыґра фьыцқәа хазто ашықәс фьыц идахъныхәалейт:

– Шәаргьы убас, – ихәейт аґакс.

Уи икабинет алабаратори иаѳызоуп, аґбаара ду амоуп, аура акәзар, – акырза еиґауп. Азал акәакықәа рѳы икылкаан алашара рықәыцхоит аѳы хкқәа: «Ацсны», «Лыхны», «Цсоу», «Ацандара», «Радеда»... Рыхъзқәа рацәоуп. Урт зегъы рхатә гъама рымоуп, рацхъа убз иаакәлоит ацсуажь ахаара, аѳѳы хаа. Валери Аѳзба игәалашәейт аѳқәа ирызкыз адунеиаѳтәи цәыргәқәтцак аѳы, урт ргъама аилкаара иалахәыз абарон (Франция) Леруа «Ацсны» фамѳак аакатцаны даангылан: «Ари сара сьдгылаѳ иқалаз ажә иалху ѳуп» хәа шихәаз. Уи иажәақәа Николаи Баґа-ица ианизейтарґа: «Даара сгәы картцейт, абарон иухәаз ажәақәа, аха уи злыху ацандаратәи ажә ауп» – ихәазаап ацсуа ѳықатцәа.

– Сара Афонтәи абжъаратә школ саналґа, схы абасырхари хәа азтәатәы аакәгылейт. Изыззарызей, сжурналистхар сґахын, – ацәажәара далагейт Валери Борис-ица.

– Сара сқәыцшра аромантика ацын, срыцхьон ма киносахъала избон ажурналистцәа рус зақа ицшьоу, бжеиґан ажурналист абцъар кны ацбаырг ихъчон, бжеиґан ацқъарей ацбаырги ашәа рзиґхәон... Ахатцарей аказарей еицын.

Саб – Афонтәи абжъаратә школ аѳы директорс дықан. Сара сгәахәара уи акгьы ахиимхәазейт. Икалап игәаанаґара ихәар, сара хықәкыс исымаз сгәы ахнаршәар хәа дацәшәазар. Аха сабгьы саргьы хгәаанаґарақәа реейтаркит цәала-жъыла хтаацәара иазааигәаз Николаи Баґа-ица Ачба зны хәѳныка данымѳахытц ашьтахъ.

Нас Валери даатгылан, тынч инацитцейт. – Сара ашьтахъ ауп ианеиыскаа Николаи Баґа-ица зақа итцәулан дазхәыцуаз дызлытцыз ижәлар рлахъынтәа...

– Угәы иахәаз даара ибзиоуп, аха иахәатәи аамтәзы, ирацәамзаргьы, ажурналистцәа хәмоуп, даара ихәґу ааглыхра, чыдала иугозар, афатә ааглыхра шытызхша аказәа роуп. Убригьы ухафьы иаауґар сґахуп! – ихәан, хбаны, оумак днымхакәа дцейт.

1964 шықәсазы Валери Борис-ица далгейт афатә ааглыхра Москватәи атехнологиатә институт «Аѳықатцара атехнология» азанаат ала. 1969 шықәсазы иоупит даґеа дипломкгьы – далгейт афатә ааглыхра Зегъ-ейдгылоутәи аинститут. Далгейт латәарада, аха ажыи аѳи аус рыдуларафьы, лаборантк иахәсабала апышәа ду изтәз

рацхатэи ашықәсқәа роуп. Ускан, 60-тэи ашықәсқәа рызбжазы, Апснытэи асҭэы комбинат аҭы аус руан анхара-антцыра аусаҭы апышәа змаз, абас ххәар ауазар, адстазаара аинститутқәа ирылгахьаз, зказара азбахә Апсны иадыруз Д. Запш-ица, С. Гамсониа, С. Маан ухәа азәырҭы. Хәарада, урт ирҭитцааз рацәоуп Валери Аәзба.

Аказа қәыпш иреихазоу атцараиуртақәа ирҭаз адырра, данхәычыз инаркны иидыруз акәын. Убри акәхарын иара иитахызгьы: асҭэы комбинат аҭы иаха дрызхәыцуа далагеит ажь хкқәа ртоурых, урт ржәйтә-рҭәтә, аишәа иамоу акультураҭы аҭы закәу, иааннакыло атыц. Атоурых атәы анаххәа, ажь – ажәйтәзатәи анхамәатә культурақәа иреиуоуп. Уи иалтцау аҭы иарцшзоит аишәа, ауаҭы агәалақара инатәит, икоуп хәшәык ахасабала рхы ианадырхәогьы. Валери Аәзба игәалаиршәоит аҭы, ажь ртоурых акнытә сиужетк.

Зны, Абиблиа аҭы ишхәоу еицш, азҭаби арцызбеи рыцстазаара еилартарц рызбазаап. Ари ауаҭытәыҭса ицстазаараҭы уаҭы ихамштуа хтысуп, ныхәоуп. Зызбахә хәмоу аныхәахь днарцхьазаап Иисус – ацсуаа ишаххәо ала – Иаса Қыырса. Аишәа иакәшан иаатәеит ачарауаа. Иаса игәы иамахәазаап ачара аказшья, избан акәзар, уи иацәмачын агәалақара, зыцстазаара еилазтоз ирықәнагоз агәыргьара, рацхьака рыцстазааратә мөа каххаа иказтшаз алашара. Иаса даалаган иматцуцә руазәк инаны ианитцәит аҭықатцә иҭы дцаны ачарахь аҭы ааигарц. Амаццуҭы инаигзеит иауз адтца, – аишәа иахатәаз зегьы аҭы лаха-лахауа аҭы рызтәитәеит. Иаса арцызбеи адхәызбеи еидиньхәалан, ижәит. Егыртгьы аҭы ржәит. Цытрак ашьтахь ачара ҭыхеит, гәыргьарахеит. Ирхәоит абри аҭы инаркны ачарақәа рҭы аҭы цәырырго иалагеит хәа. Ус анакәха, – ихиркәшон Валери – иаазатәын азахәа, ицшаатәын ажәла, иалхтәын иахьанаалоз атыц.

Ари ажәабжь хыч ҭ-уск нанагзон: иханахәон ажь атоурых, насгьы уи иалтцыз аҭы – ауаҭы ицстазаара иатахыз, изырлахәыхуаз, зынгьы игәырәа хызчуаз хархәаган ишықалаз.

Сара сгәы иаанагеит: мшәан, Иаса икынза хазцои, иахгәалахаршәап Нартаа ирызку ажәабжьқәа. Зны-зынла урт ацәажәаҭ ибжы рхоуп, уи разоуп, ицқоуп, зны-зынла исахьаркуп, апоезиа ашәахәақәа рылцхоит. Иаагозар, Апсны жәлар рпоет Б. Шьынқәба иҭымтақәа рҭы ажь – «Арацәа ххыреицш еикәыншәыла» икоуп, аҭыра, «Шьардаамта» аҭы ихәоит: «Аҭы шьтысхуеит, аҭы цьбара, абар икәеикәеиуа»... Аха уи аҭы, – ажь иалтцит. Абри атәгьы ихамыштзеит апоет: «Аҭәтә-уаа» зыхьзу ироман аҭы қыта ссирзак аицш иалагаләуп жәйтәнәтә аахыс ашәышықәсақәа ирылсны, иага мыкәмабара иақәшәазаргьы зегьы ириаины иааз «Амзара» ақыта. Ари адгьыл аҭәра иадгьылуп, жәйтәнәтә аахыс уа икалоит ажьқәа:

Абыргцәа лакәны ирхәалоит,
Нарт Сасрыкәа Марыхә дгылан,
Нартаа рхапшья аниршә арахь,
Уи нықәхәзшәа ари ақытан,
Иқәнацсазшәа нас агәагь,
Уи иахылтцызшәа азахәа,
Иршәыз иахьзын Аәзакьбат!

Ари жәеинраалоуп, аха акы иахылтцит, акы иахьчеит. Уи агәра умгар калазом ажь атоурых тызтцауа атцарауаа дуқәа рҭымтақәа улацш нырхугар. Ажь ахкқәа рытцараа зыцстазаара зегьы азызхьоу академик Волюнкин ус

ихәоит: «Амшын Еиқәа иаҭыкәыршоу адгьылқәа рҭы ажь ахкқәа зегьрацхьа иахьықалаз Апсны ауп хәа ххәар калоит. Апсны V-IV-тәи ашәышықәсақәа инадыркны иахьанзагьы еиқәхеит, аусгьы рыдырулоит арака ада даҭәҭыра икамо, атцарадырраҭы иаборигентәу хәа изышьтоу «Акачыч».

Аҭы ацсуа ицстазаараҭы иамоу атцакы азы атцарауаа, аетнограф, анаукақәа рдоқтор В. Бигәаа «Ацсуаа рытрадициатә дини рыбзааратә культури рызтцарақәа» хәа итижхьоу шәкәык аҭы ихәоит: «Ацсуаа рыкрыфаратә системаҭы атыц чыда ааныркылоит арыжәтәқәа. Арыжәтәқәа зегьрацхьа игылоуп аҭы, афункционалтә тцакыла мацара акәым, доухалагьы, – «аҭы Анцәа ишеит», – рхәоит ажәлар рыҭытцка иахьагьы. Ҷыда ацсуа иеишәа цшзахом, – абзиара иатәыз, ацәгьара иатәыз».

– Иартны иаххәар халшоит, – иажәа иацитцон Валери Аәзба, – Апсны асҭэы комбинат аиҭкаарей ашьақәгыларей, урт зегь рышьтахь аҭқәа еиуеицшым ацәыргақәтцәа рахь рцәыргара апроблема дуқәа шрыцыз. Иаагозар, 1963 шықәсазы Қарт имәапысуан аҭқәа жәларбжьаратәи рцәыргақәтца. Уи иалахәын Франция, Италия, Венгрия, Германия, Молдавия ухәа Асовет Еидгыла ареспубликақәа реицш, аҭы кәзто ахәаанырцәтәи атәылақәа мачымкәа. Ицәыртцит азтцара, – ихәоит Валери Борис-ица, – ишцәнеиуеи ари ацәыргақәтахь ацсуаа, – ақыртца аҭқәа аҭылакны акәу, ажь змоу республикак ахасаб ала акәу? Ари азтцара азбара рықәшәеит автономияк ахасабала Қырттәыла иалаз Апсны Қырттәылеи рнапхгара. Аиҭагыларақәа рышьтахь, ишырхәо еицш, Қартәа шьаҭак шьтахька икартцит. Апсны – аҭы змаз республикак ахасабала, – ацәыргақәтахь инеит. Аха ацәыргақәтца аиҭкаааҭәа зегьрейха ргәы ақатәыхәа агәыр алазтоз ацсуа аҭқәа рыхьзқәа ракәын: «Апсны абукет», «Апсны», «Лыхны», «Цсоу». Урт Николаи Баҭа-ица иаҭқәа ракәын, ахьзқәа ритеит. Ари апроблема атыц иқәызтцоз ажәа хәатәеит Москва аганахьала. Излархәо ала, аҭы аҭынкыларә гәазтә азбааҭәа гәахәара дула ирыдыркылеит, рыхәгы харакны иршьеит ацсуа аҭқәа. Ари ацәыргақәтца зегьы иреихаз рацхьазатәи цәыргақәтцан Апсны икартцоз арыжәтәқәа рзы. Ацсуа аҭқәа ирыртәз ахәшьарала, аразынтә медал анаршьеит. Уи амшьта бзиазаарын...

Акыр шықәса инеицынкылан (1974–1992) Валери Борис-ица аус иуит Лечқоптәи, Гәдоутатәи, Цандры-цшьтәи асҭэы зауадқәа еидызкылоз Апсны асҭэы комбинат аҭықатцәа хадас. Арт аамтақәа идыртәулеит идыррақәа, идыртбааит ипышәа. Уи зегьы дрыхьзон – Н. Б. Ачба инижызы анхамәа итегь артбаарагьы, аус ицызуаз аколлектив аргәгәарагьы, аҭықатцараҭы аметод ҭыцқәа рыцшарагьы. Валери ихымәацгашья иахәазомыт «сара схадоуп, егырт зегьы сара сҭы аус жәуеит» хәа. Уи зус бзиа избо зегьы дырҭызоуп, рыбзиарыцәгьа далагылоуп, ицсадгьыл бзиа ибоит. Убри ауп ипату зыхаракугьы азауадаҭы, ижәлар рҭыгьы, Апсны анапхгараҭы. Иусура ашықәсқәа ирылагзаны, В. Аәзба илшеит дызхагылоу азауад ареконструкция азуреи, уи атехникатәи атехнологиатәи мыругақәа ралагалара. Убри иачыдангьы, иара нап аиркуеит иаха имаҷу ацшьгарақәа рыкнытә иаха амчхара змоу, ихырхагоу ацшьгарақәа рахь аиасра. Иаагозар, «аҭы шцоу атәтәара» хәа рацхьа иара дызхагылаз азауад аҭы ипишәаз ацшьгара, ашьтахь СССР афатә ааглыхра аминистрраҭы иахәацшын, адтца

картеит атэыла аэтэы комбинатқаа рэы ахархэараз ирыдыркыларц.

Валери Аөзба зызбахэ хамоу аэтэы комбинат аэы ыыкатқаа хадас аус иуеит. Асовет Еидгыла ахаан иара иааирцшыз ацшыгарақэеи арэиаратэ усурақэеи рзы ицэбааа ахэ харакны иршьеит, иатэаршьеит «Ахатэртэ Дырга аорден», «Ацэа Абирак қапшь» аорден. Ацсны иказ Ацэынцэтылылатэ еибашыра аан иааирцшыз ахатцараз иатэахэзоуп «Леон аорден». Уи цасатэи СССР еиднакэлоз аrespубликақэеи ахэаанырцэтэи атэылақэеи рэы – ажэ аазрыхуа атэылақэа рэы адырра бзиақэа змоу, збаөхатэра хэаа амам аказа хэа дыпцхэзоуп. Уи инаукатэ усумтақэа Урыстэыла итытцуа, ажэ аарыхра иазку ажурналқэа акыр рэы икыыцхэуп, хаз шэкэны итыжыуп ажэ аазаа, аыыкатқаа Иура Цэба-ица Азынбеи иарей еицырөыыз ашэкэы «Ацсны зегьрацхэа икэнагалаз ажэ хкқэа» зыхэзу.

2003 шықэсазы Иалта имөапысыз аөқэа Жэлэрбжыаратэи рконкурс аэы – уи иалахэын аөы кэзтэо адунеи атэылақэа жэпакы, – Валери Борис-ица ианашыан Глицин «Ихэты медал», 2008 шықэсазы акэзар, Москва имөапысуаз Адунеизегьтэи азахэаазаөцэеи аыыкатқаэеи рконкурс аэы иара иатэаршьеит Адиплом – уи ахамтақэа зегьы ирейхан, иацыз атэктст абас ахэон: «Аыыкатцара аус аэы имоу ақэеиара дуқэа рзы» хэа. Абрака иатыцуп хэа исыпцхэзоит абас ацахтцар: Валери Аөзба иааирцшызоу ақэеиарақэа рахэ ицхэазатэуп аө ыыцкэа рыкатцара, урт рзы иатаху адгьылкэа рыцшаара, ажэ жэлақэа – урт рхыпцхэазарафэи ижэытэзоу, иаборигентэу хэа изышьтоу ахккэа наукала рытцара, рырэиара. Аха аборигентэ жэқэа рыла мацара иахэатэи аамтаз ахархэаө ииатаху аөы узыкатдом, иатахуп Франция, Италия, Германия ухэа ираазо ажэ хккэа ахархэара рзура, реилазөара. Ари аус хатала иара дахагылоуп. Валери иөызцэеи иарей атэыхэтэантэи аамтақэа рзы Жэлэрбжыаратэи аконкурсқэа рзы итрыжыит ахархэаөцэа ргэы иахэо аөқэа: «Амра», «Анакэааца», «Диоскуриа», «Радеда», «Атауад», «Ачандара» ухэа егыртгыы. Хэра хэицэажэараан ацсуа өқэа рыцшэма ихэицэеит даеа ажэабжэ хэычыкгыы. Ажэа, ахэз ахатэгы иахэоит «Радеда» хэа итрыжыыз аөы цакыс иамоу: ацсуа игэалакара аарцшра, алахэыхра, аштэхэ агэыргьгара атагалара – атацаагара иазкуп иара. Аха зынзаск даеа цакык амоуп «Атауад». – Ари аөы хкы акатцара марианы исымпцхэазэеит. Азэырөы срацэажэеит, акыр мшқэа алабораториаэ исызгеит, ажэ ахккэа еиластэеит, еилысхит, атэцақэа иртэстэеит, афынкыларазы азэырөы нацхэан агэама дсырбеит, ацшшэы рхы азысышьтит. Ари аөы акатцараан ацэжэара астеит Ачандаратэи ажэ. Изыззарызеи, уи ацшшэгыы, агэамагы – зегьрыла игэыкатцагазар, хэаахэыгазар, ацстазаара угэазырцхо цсуа рыжэтэзар стахын. Избан, чыдала абас узахатгылазеи хэа шэсазцаауазар, – ихэеит Валери Борис-ица, – уи зегьрыла жэлэр рзы Анцэа иишаз Николаи Бата-ица Ачба изкын. Ихэз анзам, аха ацсуа жэқэа реиқэырхаө, аыыкатқаа ду хэа аөы кэзтэо атэылақэа акыр рэы еицырдырхэаз уаөын. Сара сгэанала, уи жэлала аастагы Ацсны абзиабараэ иаха дтауадын. Николаи Бата-ица ус ихэон: аөы ахэз аутар утахызар, иатахзам асимволкэа рыцшаара, уацэымшэакэа иахэзтэа Ацсны азбахэ зхэо ахэз. Уи збо, еихаракгыы Ацсны ззымдыруа, ирымхэар калазом: «Иабакоу, мшэан, ари атэыла, иабыкэу ас икоу ажэ жэла ахыкэиааз?» – хэа. Абасала, знызынла аөқэа рыхэзкэагы Ацсны ззымдыруа иднардырыр

алшоит. Нас, ас икоу ауаөы иахатэыраз изыкамларызеи «Атауад» захэзу аөы?!

Амырхэага аицш ихэмаруеит «Чегем» хэа итыжыу аөгы. Абри ахэзгыы ацстазаара ахатэ иахылтцит.

– Зны, Ацсны Ахэынцэарра ацхэатэи ахада Вл. Арзынба, аилацэажэара мөацигон. Уи еилкааны иман аибашыра ашьтахэтэи Ацсны аиташыақэыргылараэ хэра хэатэы комбинат иалшо шмачым. Аилацэажэараэ уи имөатэны ихэеит Москва инартбаан имөапыргарц шыртаху адунеи зыхэз адыруа, урысшэала иөуа ацсуа шэкэыөөы Фазиль Искандер диижытэи 70 шықэса атцра аныхэа. Сара сахэтэаз сгэы иаанагеит: иамои, нас, хашэкэыөө ду дугэалазыршэо акы итхэжыран икоу аөгы иахэзхтцар хэа. Адырөаөны снейт Искандер лымкаала ихаракны пату икэызтэоз ххэынцэар ифэы.

– Уаазцеи, ура? – дөатцкэеит снапы сымихырц.

– Иацы, Искандер ииубилей шыкало анухэа, уи ихэз угэалазыршэо акы схы иасырхэарц стаххейт.

Владислав Григори-ица иблақэа лашейт, игэыргьгара ихы-ифэы ианылейт.

– Иарбану уи, лассы исахэи?

– Сандро! – фэастит ацсы ахатцаны.

Ахэынцэар ишызбоз илахэыхра аацхэатэеит.

Сара еилыскааит Фазиль ихэз апату ашьтыхэразы Сандро акырза ишыцсыгеу. Сейталагеит ахэыцра. Аөы иатаху ажэ ахккэа пшаатэызар, иаха лассы исыпцшаауан. Арака ауадаөра схы аластэеит. Аха, Анцэа дсымазаарын. Схы иааташэеит «Чегем». Ахэынцэар ари ажэа идикылейт. Мышкэак рышьтахэ, сара Москвака сцейт. Цсатэ шкэакэа, Анри Цэбергения, убри аамтазы уака дыкан, Москва ускэак иман. Дзыөназ асасаиртэаэ снейн, «Чегем» хэа тхэжыр хтэхуп, Фазиль ателефон уизасны еилкаа, игэы иахэоу иамышэоу хэа иасхэеит. Фазили Анрии реицэажэара злалахэыхыз ала, ашэкэыөө, иахэаз ажэабжэ игэы канатэеит. Убас хэалагеит ари аө хкгыы атыжыра, – иажэа аахиркэшеит Валери Борис-ица...

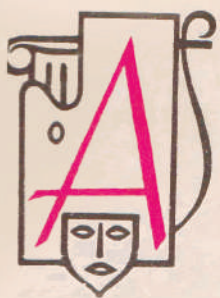
Аыыкатқаа хадеи анапакы адиректор хада Николаи Аитцби агэашэ акынза хнаскыаргеит. Хэра еилахэааит ари анапакы имариам амөа ишанысыз, аха иага ауадаөрақэа ирхысзаргыы, уи аиқэырхараз икэцэоз ацсуаа ртэицэа ргэы итаркыз аус шынарыгыз, ари аус азы ацхэы акатэара, ахамейгзара аөы иазказоу азэырөы шаазаз. Хэра хгэы иахэон ацсуа өқэа рзыргаө, рынцэахэы Валери Аөзба изку аинформация атыцантэи акыыпцхэ афэы зынза имачуп, изыхкэазеи хэа. Аха хгэы икэнаргылоз азтэара атэак – хгэы иканатэон абас: аказа избахэ ахэара ааста, иус еиха дзырнагоит.

АФКӘБИ АЗКӘБИ

А П С Н Ы

1979

1

АПСНЫ АКАЗАРА

Ажурнал «Ацсны аказара» рақхьатәи аномер.
Ацәа ахеитцеит Ацсны зеацсазтәыз асахьаҭыхоы Валери Гамгиа.